

ACTA
UNIVERSITATIS PALACKIANAE
OLOMUCENSIS
FACULTAS PAEDAGOGICA

CIVILIA V

MOSTY MEZI KULTURAMI

Univerzita Palackého v Olomouci
Olomouc 2010

Tato publikace neprošla jazykovou úpravou. Za formální i obsahovou správnost odpovídají autoři jednotlivých příspěvků.
Jednotlivé příspěvky prošly anonymním recenzním řízením.

1. vydání

Editoři © Pavel Krákora, Zdeněk Novotný, 2010

ISBN 978-80-244-2482-8

ISSN 1214-1348

Obsah

<i>Zdeněk Novotný: Předmluva</i>	5
<i>David Hampl: Konflikty v Evropě – minulost a současnost</i>	7
<i>Pavel Kopeček: Druhá světová válka – vinici a oběti</i>	13
<i>Pavel Krákora: Habsburská monarchie – pokus sjednotit odlišné národní kultury v rámci jednoho státního celku?</i>	19
<i>Gabriela Medvedová: Češi a Němci vedle sebe – poslední rok</i>	29
<i>František Mezihorák, Alena Nelešovská: Nedobrovolní „vyslanci“ kultur</i>	35
<i>Zdeněk Novotný: Mosty mezi folozofy</i>	53
<i>Josef Oborný: Protirečivé tendencie vo vzťahoch súčasných kultúr v geografickom priestore Európy</i>	61
<i>Antonín Staněk: Pedagogická hlediska kultivace politické kultury – cesta k porozumění</i>	69
<i>Małgorzata Świder: Niemiecka Centrala Związków Zawodowych (DGB) wobec Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność“ w latach 1980–1983</i>	81
<i>Dušan Špiner: Univerzita – priestor pre vzdelanie alebo kvalifikáciu?</i>	101

<i>Janka Vrabcová: Vplyv New Age na európske myslenie a kultúru</i>	109
<i>Petr Zima: O potřebě duchovních mostů mezi lidmi</i> (Poznámky k toleranci a dialogu)	119

Předmluva

Mosty odedávna spojují to, co je oddělené. Nespojují však libovolně nebo nahodile. Jsou vždy výrazem, uskutečněním potřeby spojovat. Taková potřeba čas od času vzniká ve všech sférách lidské existence a aktivity. V počátcích utváření společnosti a její civilizace byly s velkým úsilím budovány mosty jakožto materiální objekty, stavby, jejichž architektonickou podobu mnohdy dodnes obdivujeme.

Zatímco technický rozvoj postupně umožňoval realizaci stále náročnějších a velkolepějších spojení, různých dopravních i dorozumívacích forem komunikace (vzdušné letecké mosty mezi světadily, telegraf, telefon, bezdrátový kontakt), vývoj lidské společnosti znamenal prohlubující se diverzifikaci, vznik rozdílných kultur, náboženství, ideologií, národů a států atd. To pak ve vyhrocených situacích vedlo k nesčetným konfliktům a válkám. A třebaže dosud největší z nich – druhá světová válka a zruďný, do značné míry úspěšný pokus o zotročení či vyhlazení mnohamilionových etnik a národů nakonec neměly fatální důsledky pro celé lidstvo, ukázalo se, jak nebezpečná a přímo zhoubná dokáže být intolerance a uměle pěstovaná nenávisť k pouhé jinakosti.

V současné době zcela svobodného šíření informací, neomezených možností poznávat, a tedy i chápat odlišnost, jinakost by se mohlo zdát, že nic podobného již nehrozí. Bohužel opak je pravdou. Pokud je totiž uživatel informačních systémů (sítí) náležitě ideologicky naladěný či přímo „naprogramován“ (sílicí extrémistická hnutí jsou toho dokladem), je schopen vyhledat si libovolné množství informací podporujících jeho vlastní vidění skutečnosti. Má tak svého druhu „argument“, že nejde jen o jeho subjektivní pohled či pouhý ničím nepodložený předsudek, ale doložená fakta.

Pasivita, lhostejnost, ponechání věci jejich živelnosti může mít zhoubné důsledky. Uvědomělé, promyšlené budování „mostů“, spojnic mezi lidmi, kulturami, národy je naléhavou a stálou nutností, která se samozřejmě nemůže omezovat pouze na akademickou půdu a odborné konference či publikace, ale musí prostupovat veškerým našim každodenním konáním.

V Olomouci 22. května 2009

doc. PhDr. Zdeněk Novotný, CSc.

Konflikty v Evropě - minulost a současnost

David HAMPL

Abstrakt: Článek je zaměřen na problematiku konfliktů poválečné Evropy. Východiskem je československá zkušenost, např. události „Pražského jara 1968“, a to v kontextu konfliktu mezi Východem a Západem.

Klíčová slova: Evropa, konflikty, Československo, „Pražské jaro 1968“, konflikt mezi Východem a Západem

Evropa hledá svou vlastní identitu, ale musíme si položit následující otázku. Je si Evropa vědoma své odpovědnosti v současném světě, která vyplývá z jejího sjednocování? Můžeme společně usilovat o budování demokratické Evropy, ze které již nevzejde další válka, ale která šíří atmosféru tolerance. Češi se vrátili společně s dalšími národy střední a východní Evropy zpět do prostředí, v němž dosud dominovaly především státy dřívějšího Západu. Také Česká republika může dnes společně s dalšími členskými státy Evropské unie budovat Evropu, která navazuje na své nejlepší kulturní tradice. Přesto nesmíme zapomínat na skutečnost, že stín evropské historie by měl být pro nás ještě dnes varováním. Evropská historie je mimořádně bohatá na množství nejrůznějších válek a konfliktů.

Zatímco historie novodobé České republiky se jeví jako poměrně krátká, navazuje na stále živou tradici československou. Dne 25. listopadu 1992 rozhodli svými hlasy čeští a slovenští poslanci o zániku společ-

né federace ústavní cestou. Těsná třípětinová většina rozhodla o tom, že k 1. lednu 1993 došlo k rozdělení „České a slovenské federativní republiky“ (ČSFR) na dva samostatné státy. 17. prosince 1992 – pouhé dva týdny před rozdělením – byla přijata velkou většinou českých poslanců Ústava České republiky. Od 1. ledna 1993 tedy vznikly jako nástupnické státy bývalé ČSFR dva nové celky, Česká republika a Slovenská republika. Na tomto příkladu si můžeme ilustrovat, jak je obtížné budovat mosty mezi dvěma evropskými národy. Mezi Čechy a Slováky panovala již tehdy názorová jednota a společný zájem na úspěšné spolupráci a na postupné integraci do evropských struktur, zvláště pak do Evropské unie. Rozdělení Československa bylo poměrně rychlé a proběhlo mírovou cestou. V evropské historii tomu bylo často jinak, jak jsme mohli sledovat na příkladu rozpadu bývalé Jugoslávie. Jelikož existence Československa patří k evropské historii, bude v této poznámce k problematice evropských konfliktů právě československá zkušenost výchozím impulsem značného významu.

Když byla v Praze 28. října 1918 vyhlášena Československá republika, jednalo se o vznik nového státu na mapě Evropy. Na mírové konferenci v roce 1919 již vystupovala československá delegace na straně vítězných států. Existence Rakouska-Uherska byla minulostí, přesto je možno konstatovat, že v tomto mnohonárodnostním státě spravovaném habsburskou dynastií byly vytvořeny dobré předpoklady pro vybudování české občanské společnosti. Přesto hlavním problémem nového státu byly vztahy mezi Čechy a Němci, které nebyly optimální ani v rámci nesporně demokratické Československé republiky. Mnichovská konference v roce 1938 se stala pro stoupence demokracie symbolem kapitulace před imperialistickou hrozbou použití síly. Velmocí přijaly zásadní rozhodnutí bez československé účasti. Hitler se domníval, že řešením bude poněmčení česko-moravského prostoru, tedy doslova germanizace českého národa. Následky jsou dostatečně známy. V poválečném Československu po odsunu sudetoněmeckého obyvatelstva fakticky žádná německá menšina jako taková nezůstala. Jednotliví němečtí občané, kteří nebyli odsunuti, byli totiž vystaveni poměrně účinné asimilační politice komunistického režimu.

Poválečná koncepce Československa jako mostu mezi Východem a Západem se rovněž nenaplnila. Krátká doba spolupráce mezi Sovětským svazem a západními mocnostmi byly vystřídána jejich rivalitou a vytvořením mocenských bloků. Poválečný vývoj znamenal v důsledku vypuknutí konfliktu mezi Východem a Západem pro Evropu faktickou ztrátu kulturní

a duchovní jednoty a v podstatě také politické identity. Evropu tak můžeme vnímat jako první oběť studené války. Poválečná Evropa však byla díky tomuto stavu rozdělení ušetřena větších konfliktů a válek. Bylo pro ni velmi důležité vytvoření Severoatlantického paktu NATO ze 4. dubna 1949. Role, kterou hrály na evropském kontinentu Spojené státy americké a Kanada v tradičně úzké vazbě na Velkou Británii, byla pro Evropu rovněž velmi důležitá, protože teprve vytvoření aliance mezi západoevropskými státy a Kanadou a Spojenými státy učinilo možnost obrany evropských hodnot svobody a demokracie tvář v tvář sovětské expanzivní politice skutečně účinnou a efektivní. Přitom bychom neměli zapomínat, že i v poválečném období považovaly zpočátku státy jako Anglie či Francie stejně jako Československo za potenciální hrozbu pro mír v Evropě nikoliv Sovětský svaz, ale poražené Německo. Pro Československo znamenaly události z 25. února 1948 začlenění do sovětského mocenského bloku a završení vývoje, který byl zahájen již v roce 1945. Rozdělení Evropy na dva mocenské bloky bylo součástí poválečné reality, v níž rozhodující slovo hrály dvě supervelmoci USA a SSSR. V atmosféře rozdělené Evropy nebylo pro Sovětský svaz problémem rychle potlačit taková vystoupení proti režimu, ke kterým patřily např. události ze 17. června 1953 v NDR nebo z roku 1956 v Polsku a v Maďarsku. Pochopitelně se to dělo za aktivní účasti tamějších prosovětských režimních složek.

V této souvislosti není možné opomenout politickou situaci Československé socialistické republiky (ČSSR) v roce 1968. „Pražské jaro“ a jeho události jsou nejen součástí novodobých československých dějin, ale náleží i do širšího rámce historie evropské. Toto téma bylo především hodně diskutováno v roce 2008 v době významného výročí těchto událostí. I když se v roce 1968 nejednalo, a ani nemohlo jednat, o nastolení skutečné pluralitní demokracie v Československu, význam reformního pokusu byl mimořádný a měl širší evropskou dimenzi. Přelomovou událostí bylo již zvolení Alexandra Dubčeka do funkce generálního tajemníka Komunistické strany Československa z 5. ledna 1968. Od této změny obyvatelstvo zpočátku neočekávalo převratné změny a reagovalo na ni zdrženlivě. Pozitivní odezvu ve společnosti našla připravenost Alexandra Dubčeka a jeho spolupracovníků k odpoutání se od byrokraticko-centralistického modelu řízení státu. Po zrušení cenzury bylo možné nastolení svobody projevu. Podle požadavků nového stranického vedení vypracovali pracovníci Akademie věd spolu s dalšími odborníky nový „Akční program KSČ“, který

byl napsán v reformním duchu. Svoboda tisku nezůstala pouze teoretickou možností, ale fungovala také v praxi. Ve schváleném Akčním programu se již hovořilo o „socialismu s lidskou tváří“. KSČ neměla být nadále pouze nástrojem diktatury proletariátu, její vedoucí úloha byla poněkud relativizována a podle tehdy platné ústavy vedoucí strana si měla získat také přirozenou autoritu ve společnosti. Daleko výrazněji se zneužíváním moci ze strany stranické byrokracie zúčtoval spisovatel Ludvík Vaculík ve svém proslulém manifestu s názvem „Dva tisíce slov“. Tento manifest byl krátký a srozumitelně pojmenoval úpadek politické kultury během dvaceti let vládnutí všemocné KSČ. Otevřeně bylo řečeno, že „parlament se odnaučil rokovat, vláda vládnout a ředitelé řídit“. Ve své kritice šel Vaculík ještě dále a byl ve své kritice otevřený: „volby neměly význam, zákony ztratily váhu“. Za této situace nebylo překvapením, že československé komunistické vedení s tímto manifestem nemohlo být srozuměno a považovalo za nutné se od něj distancovat. To nezabránilo sovětskému vedení v čele s Leonidem Brežněvem, aby Vaculíkovu výzvu „Dva tisíce slov“ vnímalo jako argument pro přítomnost kontrarevolučních tendencí v Československu roku 1968. V noci z 20. na 21. srpen 1968 vstoupily do Československa sovětské, polské, maďarské, bulharské a také jednotky bývalé NDR. Konec reformu „Pražského jara“ nenásledoval okamžitě, likvidační proces byl postupný, ale záhy bylo možno hovořit o období normalizace, které nejlépe zosobňoval Gustáv Husák a jeho vedení. Jaká byla podpora reformního procesu ze strany západních demokracií? Pro mnohé z nich to byla snad i úleva, když sovětské tanky potlačily pokus o „socialismus s lidskou tváří“. Ve Francii a v Německu probíhaly boje mezi studentskými radikály a policií a jejich vlády nepotřebovaly nějaký československý vzor pro vybudování nové společnosti právě na bázi „socialismu s lidskou tváří“. USA byly pochopitelně z vojensko-strategických důvodů o vstupu vojsk do Československa předem informovány, aby se předešlo vážným mezinárodním komplikacím. Reakce se projevila jen navýšením kapacity v uprchlických táborech. Sovětský svaz si mohl dělat ve své sféře vlivu, co uznal za vhodné. Ve státech Varšavské smlouvy navíc měli tamní představitelé obavy z hrozby kontrarevoluce v Československu, a tak zásah uvítali.

Prohlubování rozporů mezi držiteli moci a obyvatelstvem zbaveným iluzí se stalo typické nejen pro Československo z doby normalizace, ale také pro řadu dalších zemí socialistického tábora. Můžeme konstatovat, že Sovětský svaz a další státy Varšavské smlouvy stály před obdobím his-

torických změn po zmíněných neúspěšných pokusech teprve na počátku 80. let 20. stol. Zde je událostí zásadního významu nástup Michaila Gorbačova k moci, k němuž došlo v březnu 1985. Dne 17. listopadu 1989 začala „sametová revoluce“ v Československu a v následujícím období můžeme hovořit o vítězství demokratického hnutí. Dramatik Václav Havel jako symbolická osobnost disentu byl zvolen prvním nekomunistickým prezidentem od roku 1948. Návrat k parlamentní demokracii a tržnímu hospodářství zde byl spojen také se snahou o skutečnou federalizaci Československa. Jednalo se o náročné procesy, a přes optimismus integračních snah je nutno si uvědomit, že docházelo také k negativním tendencím. Rozpad Československa je jedním z jevů, které jsou také spjaty s touto periodou evropského vývoje.

Ani dnes není Evropa jednotná. Různorodost je vlastně s Evropou těsně spjata. Není proto překvapením, že z těchto různých tradic a názorů vznikají nové konflikty. Je nutno o nich společně jednat, aby bylo možné nalézat východiska a řešení těchto konfliktů. Irské referendum k Lisabonské smlouvě o budoucnosti Evropské unie skončilo jejím odmítnutím, což by nemělo znamenat konec dalšího prohlubování integrace členských států. Mělo by být vnímáno jako nová šance zmíněnou problematiku lépe projednat. Nemůžeme srovnávat Evropu s takovými celky, jako je Čína. Totalitarismus v Čínské lidové republice není žádným vzorem pro demokratickou tradici, která je nedílnou součástí evropanství, přestože Čína může nabídnout dobré podmínky pro tržní hospodářství a sehrát monumentální představení jednoty před očima celého světa jako na posledních olympijských hrách.

Je také dnes Evropa připravena bojovat za své hodnoty a přinášet v tomto boji oběti? Můžeme vidět, jak v Afghánistánu vojáci evropských států společně s americkými vojáky skutečně bojují a umírají. I zde jde o zásadní hodnoty svobody a demokracie. Teroristé nevedou dialog a jakákoliv tolerance je jim cizí. Proto by měla Evropa také v zájmu zachování vlastní identity v tomto boji aktivnější, neboť je to otázka zachování její identity. Politiku usmířování zažila Evropa již v roce 1938, kdy politika mírotvůrců končila vypuknutím Druhé světové války.

Literatura:

BENČÍK, A. *Rekviem za pražské jaro*. Třebíč: Tempo, 1998. 294 s.

CABADA, L., VODÍČKA, K. *Politický systém České republiky*. Praha: Portál, 2003. 352 s.

Dva tisíce slov. Mladá fronta, 27. června 1968, s. 1, 3.

KURAL, V. a kol. *Československo roku 1968. 1. díl: Obrodný proces*. Praha: Parta, 1993. 207 s.

MENCL, V. a kol. *Křížovatky 20. stol.* Praha: Naše vojsko, 1990. 400 s.

MLYNÁŘ, Z. *Mráz přichází z Kremle*. Praha: Mladá fronta, 1990. 288 s.

Rok šedesátý osmý v usneseních a dokumentech ÚV KSČ. Praha: Svoboda 1969. 454 s.

VYKOUKAL, J. a kol. *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. Praha: Libri, 2000. 862 s.

Kontakt na autora příspěvku:

Mgr. David Hampl, Ph.D.

Katedra společenských věd

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Žižkovo nám. 5

771 40 Olomouc

e-mail: david.hampl@upol.cz

Druhá světová válka - viníci a oběti

Pavel KOPEČEK

Abstrakt: Článek se zabývá erozí morálních hodnot v průběhu 2. světové války a reflexí tohoto problému v historické paměti evropské společnosti.

Klíčová slova: 2. světová válka, Katyň, odsun Němců, válečné zločiny, krize morálních hodnot.

V roce 1946 vyšla v Německu poprvé kniha Karla Jasperse *Otázka viny*, která reagovala na trýznivé prožitky právě skončeného nacistického totalitního režimu a 2. světové války. Přes velký odstup od svého prvního vydání zůstává základní téma této knihy, vyjádřené už jejím názvem, dodnes živé a nutí vítěze i poražené této války – naštěstí už bez krve a ničení – bojovat ji stále znovu a znovu ve svých myslích a srdcích. Otázkou zůstává, proč tomu tak je. Krvavé konflikty sice odnepaměti způsobovaly u ozbrojených účastníků i bezbranných obětí krizi morálních hodnot, ale tyto bolestivé, i když neviditelné rány bývaly většinou v kolektivní paměti národů poměrně záhy „milosrdně“ překryty novou válečnou vřavou. Navíc si přeživší většinou nemohli kvůli svým každodenním existenčním zápasům dovolit „luxus“ promýšlení tragické minulosti, i když traumatizující válečné zážitky zanechávaly výraznou stopu např. v umělecké tvorbě – příkladem může být Goyův výtvarný cyklus *Hřízy války* nebo román *Dobrodružství Simplicia Simplicissima* Hanse Christopha von Grimmelshausena. „Lék

zapomnění“ ovšem nyní neučinkuje. Většina Evropy žije od roku 1945 – nejdéle ve své moderní historii – v míru a relativním blahobytu. Paradoxní daní za to jsou opakované návraty k viditelným i neviditelným zraněním, jež válka způsobila a která stále ještě nejsou zahojena.

Tento konflikt v míře dosud nevidané vtáhl do válečných akcí civilní obyvatelstvo. Operace, kterými nebylo přímo postiženo – např. vzájemné souboje stíhacích letounů nebo střetnutí v severoafrické poušti – dodnes nesou punc rytířskosti v jinak „špinavé válce“. Většinou ale každý vyšší velitel, který plánoval svoji bitvu, musel počítat s tím, že při ní budou umírat nejen nepřátelští či vlastní vojáci, ale i civilisté. U válčících stran velice rychle erodovaly morální zábrany a stoupala ochota v zájmu dosažení porážky nepřítele použít stále ničivější zbraně co nejučinnějším způsobem. Zatímco rozsahem poměrně nevelké letecké bombardování španělské Guerniky nebo čínské Šanghaje v roce 1937 ještě vyvolalo pobouření světového veřejného mínění, útoky německého letectva na Londýn a Coventry v roce 1940 nebo pozdější systematické ničení německých a japonských měst kobercovými nálety bylo už chápáno a přijímáno jako vojensky nezbytné k dosažení vítězství. Žádné morální dilema neprožíval ani americký prezident Truman, když dal příkaz použít jaderné zbraně proti Hirošimě a Nagasaki s cílem dosáhnout kapitulace Japonska. Pro předcházející konflikt – 1. světovou válku – jsou často uváděny jako symbol bezohlednosti německé ponorky, které nečekaně a bez varování útočily proti obchodním (tj. civilním) lodím. Za 2. světové války byl ale tento typ útoků, který byl v rozporu s mezinárodními konvencemi, u všech válčících států už naprosto běžný (Hrbek, Hrbek, 1999, s. 325).

Řada bolestných ran zasazených válkou je dodnes skryta pod povrchem a jen čeká na impuls, který by je otevřel. Tak ke skutečně svobodné diskusi o transferu německých menšin ze země střední Evropy – i když s nejednoznačným výsledkem – mohlo v těchto státech dojít až po pádu komunistických totalitních režimů. Paradoxní je, že samotná německá společnost – mimo komunitu odsunutých a jejich potomků – toto téma do značné míry „objevila“ až po vydání novely Güntera Grasse *Jako rak* v roce 2002. Ústředním motivem tohoto literárního díla je příběh německé lodi Wilhelm Gustloff, do něhož jako by se promítal vzestup a pád německého národa v období nacistického režimu.

Wilhelm Gustloff byl postaven ve 30. letech 20. století jako rekreační pasážerské plavidlo – symbol hospodářského a sociálního vzestupu Ně-

mecka v prvních letech nacistické diktatury. Při jeho plavbách do skandinávských zemí se na něm tisíce Němců z dělnických vrstev poprvé dostaly na dovolenou do zahraničí. Za války byl využíván na Baltském moři jako transportní a nemocniční loď a v lednu roku 1945 ho při evakuaci německého obyvatelstva prchajícího z Východního Pruska před postupující Rudou armádou potopila sovětská ponorka. V ledových vodách Baltského moře tehdy zahynulo kolem devíti tisíc lidí – šestkrát víc než při potopení Titaniku. Při pokusu o označení viníka smrti těchto lidí se ocitáme před prakticky neřešitelným problémem. Byl vinen velitel sovětské ponorky, který ale útočil na neosvětlenou loď, vybavenou protiletadlovými děly, na jejíž palubě navíc bylo – kromě civilních uprchlíků – přes tisíc německých ponorkových námořníků? Nebo byli viníky velitelé přístavu, kteří dovolili civilním uprchlíkům nastoupit na tuto loď společně s vojenskými osobami? To sice bylo proti válečným konvencím, ale v konfrontaci se zoufalstvím uprchlíků tato formální zábrana ztrácela na významu.

Vyhrocené diskuse kolem osudu Wilhelma Gustloffa dodnes neutichly. Na německé straně se osud lodi stal do značné míry symbolem tragédie německého národa v průběhu 2. světové války (mj. ale i v řadách neonacistů), naopak např. v Polsku zaznívají hlasy, které odmítají snahu stavět naroveň utrpení „viníků“ a „obětí“ této války (www.listy.cz – rozhovor s Markem Edelmannem). Podobné debaty provázejí i německou vládou podporované Centrum proti vyhánění, které může být vnímáno i jako snaha dodatečně odsoudit Polsko a Československo za poválečný transfer německých menšin.

Ani pokus uzavřít hrůzy 2. světové války soudy s jejich viníky nepřinesl uklidnění – naopak jen vyvolal nové otázky. Na jedné straně bylo zřejmé, že není možné ty, kteří spáchali nepředstavitelná zvěrstva, nechat bez trestu, na straně druhé byly – a dodnes jsou – procesy s německými a japonskými válečnými zločinci často hodnoceny jako spravedlnost vítězů, kteří se ale přitom také dopouštěli neobhajitelných činů. Tyto hlasy nelze ignorovat tím spíše, že nejde jen o všeobecně známé zločiny sovětského totalitního režimu, ale i o vážná pochybení západních spojenců. Jeden z amerických důstojníků, účastníků se tokijského procesu s japonskými válečnými zločinci, si povzddechl: „*Porazili jsme sice své nepřátele na bojišti, ale připustili jsme, aby jejich duch zvítězil v našich srdcích.*“ (Johnson, 1991, s. 417) Velitel německého válečného námořnictva admirál Karl Dönitz byl norimberským tribunálem odsouzen na deset let vězení zejména za rozkaz

svým kapitánům ponorek, aby se nesnažili o záchranu posádek potopených nepřátelských lodí (Hrbek, Hrbek, 1995, s. 146). Problémem je, že obdobně formulované rozkazy měli i spojenečtí velitelé. Za postřelení trosečníků z řeckého parníku Peleus byl velitel německé ponorky Heinz-Wilhelm Eck, který tento čin nařídil, odsouzen po válce britským válečným soudem k trestu smrti. Jak ale hodnotit skutečnost, že podobně jako Eck postupovalo i americké námořnictvo a letectvo proti trosečníkům z japonských lodí potopených v březnu 1943 nedaleko Nové Guineje (Johnson, 1991, s. 417)?

Zákony totální války a vyhrocená nenávisť velely nepříteli nejen porazit, ale úplně zničit. Autor tohoto textu položil kdysi jednomu z československých stíhačů účastnících se bitvy o Británii otázku, zda se v tomto střetnutí nějak lišily bojové metody československých a polských letců od způsobu boje Angličanů. Odpověď zněla, že angličtí piloti se zpočátku snažili dodržovat v leteckých střetnutích pravidla fair play, tj. např. neútočili na těžce poškozená německá letadla, která ustupovala z boje. Češi a Poláci – svým osudem už mnohem více vtaženi do válečných událostí a toužící po pomstě za poníženi svých zemí – ale takové stroje bez váhání likvidovali. Nicméně – jak dodal tento pamětník – i Angličané se velmi záhy přizpůsobili tomuto nemilosrdnému způsobu vedení boje.

K morálnímu zmatku v závěru války přispělo i to, že na straně „spravedlivých“, tj. vítězů, stál Sovětský svaz – totalitní mocnost, která se v průběhu své existence dopustila obdobných zločinů jako nacistické Německo. Pokud tyto zločiny páchala na vlastním obyvatelstvu, byly – a dodnes víceméně jsou – v okolním světě chápány jako její vnitřní záležitost, nad kterou je sice možné se pohoršovat, ale která se nás v podstatě netýká. Problém nastal v situaci, kdy teror zasáhl i vně sovětského světa. Smrt tisíců polských důstojníků, které sovětská NKVD povraždila v Katyni, dodnes zůstává nejen bolestivým místem rusko-polských vztahů, ale i vnitřním polským traumatem. Film Andrzeje Wajdy *Katyně* zhlédlo v roce 2007 během prvních tří týdnů po premiéře přes 1,5 milionu Poláků! Nejhorší na katyňském zločinu bylo asi to, že byl pravděpodobně spáchán jen jaksi mimoděk – jako jedna dílčí položka v masovém teroru probíhajícím v té době v Sovětském svazu. Ani ti, kteří k povraždění polských důstojníků dali příkaz, si pravděpodobně plně neuvědomovali význam svého rozhodnutí. „*My sdělali s nimi bolšuju ošibku (S těmi jsme se dopustili velké chyby)*“; tak se měl později o osudu usmrcených Poláků vyjádřit Lavrentij Berija,

lidový komisař vnitra SSSR a hlavní organizátor stalinského teroru (Kaiser, 2003, s. 98).

Své rány z období nacistické okupace a 2. světové války si odnesla i česká společnost. Na první pohled by se snad mohlo zdát, že ve srovnání s jinými národy a zeměmi nebyly tak vážné. Lidské ztráty – s výjimkou obětí holocaustu – zde nedosáhly tak velkých počtů a také území českých zemí se stalo přímým bojištěm až v samotném závěru války. Navenek se mohla jevit celková situace v Protektorátu po převážnou část nacistické okupace klidná, přesto ovšem toto období českou společnost hluboce vnitřně poznamenalo.

Liberální prostředí Československé republiky bylo nahrazeno totalitním režimem, který represemi likvidoval veškerý odpor. Cíleným terorem naměřeným zejména proti české inteligenci a řadou postupných germanizačních opatření nacistického okupačního aparátu měly být vytvořeny předpoklady pro poválečné „konečné řešení české otázky“ ve smyslu poněmčení „českého prostoru“. V tomto ohledu byla tedy 2. světová válka i bojem za zachování českého národa a logicky tedy v českém prostředí byla chápána nejen jako střetnutí s nacistickým totalitním režimem a jeho spojenci, ale i jako vyvrcholení česko-německého nacionálního konfliktu, který tím nabyl vyhoceného a nesmiřitelného charakteru. Proto se z českého pohledu poválečný transfer německé menšiny jevil (a většinou dodnes jeví) jako spravedlivé řešení bez smysluplné alternativy.

Toto drastické ukončení staletého česko-německého soužití mělo v té době všeobecnou podporu české veřejnosti. Ojedinelé kritické hlasy, které se tehdy v české společnosti objevily (např. Ferdinand Peroutka nebo Pavel Tigrid), se stavěly proti násilnostem při odsunu páchaných, nikoliv proti jeho principu jako takovému. Dodnes je ohrožení, kterému tehdy nacisté český národ vystavili, vnímáno v české historické paměti natolik silně, že spolehlivě brání jakémukoliv radikálnímu přehodnocení náhledu většiny české společnosti na odsun.

Válka výrazně ovlivnila českou společnost i v dalších směrech. Tváří v tvář selhání západních spojenců v době mnichovské konference a ohrožení existence českého národa nacistickým panstvím se pronikavě zvýšila přitažlivost SSSR jako válečné a poválečné opory čs. politiky a vybledly i obavy z přeměny politických poměrů v Československu podle sovětského vzoru. Jasně to vyjádřil velitel protinacistické odbojové organizace Obrana národa generál Bedřich Homola, který se původně v letech 1918–1920

účastnil v Rusku bojů čs. legií proti bolševikům: „*Moskva nám nevezme ani řeč, ani půdu, kdežto Berlín obojí. Vládní forma se změní, za 30 až 50 let komunismus nebude, bude zde však národ, kdežto za vlády Němců by za 20 let byl národ zničen.*“ (Benčík, Kural, 1991, s. 8)

Nedávno proběhla kulatá výročí historických událostí, které se hluboce zapsaly do dějinné paměti českého národa – podepsání mnichovské dohody 30. září 1938 a okupace českých zemí nacistickým Německem 15. března 1939. Bouřlivá diskuse, která tato výročí provázela, přesvědčivě ukázala, že ani pro nás není 2. světová válka jen stránkou v učebnici dějepisu. I v tomto ohledu jsme tedy plně „evropští“.

Použité zdroje a literatura:

BENČÍK, A., KURAL, V. *Zpravodajové generála Píky a ti druzí*. Praha: Merkur, 1991.

HRBEK, J., HRBEK, I. *Námořní válka vrcholí*. Praha: Naše vojsko, 1995.

HRBEK, J., HRBEK, I. *Vítězství přichází z moře*. Praha: Naše vojsko, 1999.

JASPERS, K. *Otázka viny. Příspěvek k německé otázce*. Praha: Academia, 2006.

JOHNSON, P. *Dějiny 20. století*. Praha: Rozmluvy, 1991.

KAISER, G. *Katyně (Státní zločin - státní tajemství)*. Brno: Jiří Buchal – BB/art, 2003.

<http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=034&clanek=040310> – rozhovor s Markem Edelmannem

Kontakt na autora příspěvku:

PhDr. Pavel Kopeček

Katedra společenských věd

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Žižkovo nám. 5

771 40 Olomouc

e-mail: kopecekp@pdfnw.upol.cz

Habsburská monarchie – pokus sjednotit odlišné národní kultury v rámci jednoho státního celku?

Pavel KRÁKORA

Abstrakt: Příspěvek je věnován otázkám souvisejícím se vztahem Habsburské monarchie k jednotlivým národům, které se v průběhu historického vývoje od roku 1526 do roku 1918 staly její součástí. Pozornost je rovněž věnována nepříliš úspěšným pokusům vytvořit tzv. supraetnické a posléze multietnické rakušanství, schopné překlenout mnohonárodnostní charakter Rakousko-Uherska.

Klíčová slova: Habsburská monarchie, Předlitavsko, Zalitavsko, mnohonárodnostní společnost, supraetnicita, multietnicita, multikulturalita, občanská společnost

Formování habsburského soustátí započalo roku 1526, kdy byl rakouský arcivévoda Ferdinand zvolen českým a uherským králem. V jednom státním útvaru se spojily tři rozdílné kulturně-historické entity – země Koruny české, rakouské země a země Uherského království. A již zmíněný císař Ferdinand (jako římský císař Ferdinand I.) se záhy po nástupu na trůn snažil o centralizaci moci a úřadů. Narážel však odpor jednotlivých součástí monarchie, především v českých zemích a Uhrách, jejichž stavovské reprezentace, zvyklé autonomně rozhodovat o záležitostech dané

země, projevovaly minimální ochotu k akceptování absolutistického způsobu vlády.

Každá ze tří základních součástí habsburské monarchie měla svá kulturní a náboženská specifika plynoucí z historického vývoje dané oblasti. V rámci českých zemí se výrazně uplatňovala náboženská tolerance mající svůj základ v době husitských válek první poloviny 15. století. Navíc v předcházejícím období vlády Jagellonské dynastie se zde ustálil princip stavovského zřízení (monarchie), v níž byla moc panovníka zcela zatlačena do pozadí na úkor stavovské šlechtické obce. Podobný trend, avšak v menším rozsahu, lze vysledovat i v případech rakouských zemí a Uher. Uhry získaly specifické postavení jednak vzhledem ke své jisté kulturní jedinečnosti dané ugrofinským původem zdejšího obyvatelstva a jednak v souvislosti s permanentní osmanskou hrozbou, která měla za následek ztrátu větší části území původního království a jeho do značné míry autonomní vývoj v rámci islámského civilizačního okruhu.

Významným činitelem, který od počátku existence Podunajské monarchie představoval účinný nástroj při aplikaci politiky centralizace moci, se stalo katolické náboženství jako oficiální a jediné státem uznávané vyznání. Avšak v prostředí, v němž byla historicky zakotvena a respektována zásada svobody víry (kdy vedle sebe bez větších konfliktů dokázaly koexistovat katolictví, luterství, kalvínství, kališnictví), se náboženská jednotata prosazovala komplikovaně. Šlo o dlouhodobý proces, který se nemohl obejít bez konfliktů (povstání českých stavů v roce 1618, třicetiletá válka, protireformace), a v zásadě byl dovršen – ve formální rovině – na až na přelomu 17. a 18. století. Roli sjednocujícího ideového činitele poté katolictví v rakouské monarchii sehrávalo až do poslední třetiny 18. století, kdy v souvislosti s nástupem osvícenství dochází k jeho pozvolnému ústupu, a to na úkor ideje jednotného a autokratického státu – často vyjadřované zkratkou AEIOU, kterou lze v latinském znění interpretovat jako „*Austriae est imperare omni universo*“ (*Rakousko má vládnout celému světu*)¹.

Významný přelom v tomto ohledu představovaly správní reformy započaté v době vlády Marie Terezie (1740–1780), dovršené jejím synem a následovníkem císařem Josefem II. (1780–1790). Dochází k postupnému omezování doposud respektované autonomie jednotlivých zemí ra-

¹ Výklad zkratky AEIOU, která se poprvé objevuje již v 16. století, není zcela jednotný. Mimo nejčastěji užívaného *Austriae est imperare omni universo* se také objevovala německá verze zkratky *Alles Erdreich ist Österreich untertan*.

kouského soustátí, které se projevilo v eliminaci zákonodárné iniciativy zemských sněmů na úkor centrálních vídeňských institucí. Důležité postavení v monarchii zaujala byrokracie, v jejímž čele stál panovník pečující o blaho státu a jeho obyvatel. S byrokratizací zároveň souviselo zavedení jednotného dorozumivacího jazyka, kterým se stala němčina. V multikulturním a multietnickém prostředí rakouského soustátí, v němž se hovořilo různými jazyky (čeština, maďarština, němčina a další) měl tento krok racionální opodstatnění. Zároveň však ohrozil další rozvoj národních jazyků (resp. dialektů) jako tomu bylo např. v případě českého jazyka či některých jazyků jihoslovanských. Snaha zachovat původní jazyky a kulturu vyvolala vlnu tzv. národních obrození, přičemž jedno z nejintenzivnějších národních obrození se zformovalo v českých zemích. Ve závěrečné fázi českého národního obrození (vrcholící v druhé polovině 19. století) se čeština vedle němčiny, jež si samozřejmě zachovala charakter univerzálního dorozumivacího a úředního jazyka rakouské monarchie, stala plnohodnotným a rovnoprávným jazykem – ve sféře vědecké (např. chemie, biologie ad.) a literární, v omezené míře se na teritoriu českých zemí uplatnila i jako jazyk úřední (především pro vnitřní úřední styk).

Analogii s vývojem v českých zemích lze vysledovat i v ostatních částech rakouské monarchie, především pak v její uherské části. Uhry si na rozdíl od českých zemí zachovávaly vysokou míru autonomie, vzdorovaly (v mnoha případech formou násilného odporu) centralizačním snahám Vídně, což nakonec v roce 1867 vedlo ke vzniku dualismu. Habsburská monarchie se rozdělila na dvě autonomní části: Rakousko (Předlitavsko) a Uhry (Zalitavsko). Každá část měla svůj parlament (říšská rada a uherský sněm) a vládu, společný zůstal panovník, zahraniční politika, armáda a finance. Název státu se změnil na Rakousko-Uhersko. Podobného postavení, jaké získaly Uhry, chtěly dosáhnout také české země, avšak zavedení tzv. dualismu (řečeno zjednodušeně) ztroskotalo počátkem 70. let 19. století na neochotě rakouských Němců (německých liberálů), kteří v tomto kroku spatřovali hrozbu „národnostního útisku“ pro německé etnikum žijící v Čechách. Dualistická podoba monarchie tak zůstala zachována až do jejího zániku v roce 1918.

Avšak i přes permanentní odstředivé tendence mnohých součástí habsburské monarchie se idea jednotného rakouského státu, výrazně uplatňována od doby tereziánských a josefínských reforem druhé poloviny 18. století, postupně etablovala, a to především v povědomí aristokracie

a měšťanstva – tj. vrstev, z nichž se nejčastěji rekrutovaly osoby působící na všech úrovních státní správy (od nejvyšších centrálních úřadů – ministerstev, přes úroveň zemskou, krajskou, okresní až po úroveň místní). Vyjádřením příslušnosti k jednotnému rakouskému státu (a také loajality k dynastii) se stalo rakušanství, které bylo založeno na tzv. supraetnickém principu eliminujícím „národně politickou aktivitu jednotlivých etnicko-jazykových složek“ (Kořalka, 1996, s. 21) rakouské monarchie. Zosobněním supraetnického rakušanství se stali např. český šlechtic maršál Jan Radecký z Radče, jeden z nejlepších rakouských vojevůdců 19. století, který vždy hájil zájmy Habsbursko-Lotrinské dynastie a jednotu monarchie či Chorvat bán Josip Jelačić, další významný rakouský vojevůdce a opora dynastie. Supraetnické pojetí rakušanství bylo typické pro první polovinu 19. století, mezník představují revoluční léta 1848–1849. Poté začíná převládat tzv. rakušanství multinacionální, „které vyrůstalo z uznání národně politické svébytnosti celé řady národů a národnostních skupin v geograficky exponovaném prostoru mezi Německem, Ruskem a Osmanskou říší“ (Kořalka, 1996, s. 21). Jedním z nejznámějších představitelů tohoto proudu byl František Palacký, který odmítal začlenění českých zemí jako bývalé součásti Svaté říše římské do rámce sjednocujícího se Německa s poukazem, že jejich místo je v silném a stabilním Rakousku, které jediné může garantovat jejich další rozvoj, etnicko-jazykovou a kulturní svébytnost (idea austroslavismu). V podobném smyslu lze tuto myšlenku aplikovat i ve vztahu k dalším slovanským národnostem v Rakouské monarchii – především Polákům a Slovincům. Multinacionální rakušanství se tak na dlouhou dobu stalo faktickou hrází proti velkoněmecké myšlence, jejíž propagátoři a zastánci hlásali jednotu všech německy mluvících obyvatel střední Evropy. Avšak i toto pojetí rakušanství se s postupujícím politickým vývojem dostávalo do defenzívy. Definitivní zlom znamenalo rakousko-uherské vyrovnání v roce 1867, které pohřbilo veškeré naděje směřující k uplatnění multietnického rakušanství na území celé monarchie. Uherské úřady Budapešti začaly ve vztahu k nemad'arským národnostem nacházejícím se na teritoriu Uher v praxi důsledně provádět politiku asimilace² a maďarizace – zřetelně se tato skutečnost projevila v případě Slováků (Horní Uhry). Naopak

² K otázkám asimilace, multietnicity a multikulturality blíže viz STANĚK, A. Assimilation als notwendige Bedingung des sozialen Zusammenhalts? In WICHARD, R. (Hrsg.) *Begegnungen mit Fremdem: Akkulturation, Assimilation, Integration*. Frankfurt am Main: Stiftung Haus der Action 365, 2007, s. 31–34.

v rámci Předlitavska se po roce 1867 začal stále zřetelněji prosazovat německý živel reprezentovaný německými politickými stranami (liberálové, nacionalisté). Cílem rakouských Němců bylo, po vzoru Uher, transformovat západní část monarchie – bez Haliče, Bukoviny a Dalmácie – v autonomní centralizovaný stát, v němž by německé etnikum snadněji získalo majoritu. Tyto tendence však pochopitelně narážely na odpor slovanských národností Předlitavska, především Čechů.

Silné národnostní napětí mezi Čechy a rakouskými Němci, vyvolané krachem jednání o již zmiňovaném trialistickém uspořádání monarchie na počátku 70. let 19. století³, v průběhu následujících desetiletí sice postupně opadlo, avšak zcela nevymizelo a jeho latentní existence byla zřejmá především na půdě zemských sněmů (Praha, Brno) či vídeňské říšské rady. Česká politická reprezentace se v této situaci rozhodla aplikovat politiku nutící centrální vídeňskou vládu k řadě ústupků, které posilovaly postavení české národnosti – jednalo se především o legislativu v oblasti jazyka a školství⁴. Tato politika však měla zároveň své meze plynoucí z neochoty Vídně poskytnout českým zemím jakoukoli míru ústavně garantované vnitřní autonomie nad rámec dosavadního zemského samosprávného uspořádání.

Nicméně přes všechna úskalí a problémy Rakousko-Uhersko dokázalo v poslední třetině 19. a počátkem 20. století národnostní pnutí uvnitř svých hranic více méně úspěšně tlumit. Stalo se tak mj. v důsledku zavedení konstituce v roce 1867 (zároveň se vznikem dualismu), na jejímž základě se zformovaly plnohodnotné a fungující ústavní instituce (volená dolní ko-

---

³ Po nástupu vlády K. Hohenwarta (Předlitavsko) počátkem roku 1871 započalo vyjednávání s českými politickými představiteli o možnosti česko-rakouského vyrovnání. Nejednalo se sice o vytvoření trialismu v podobě rakousko-uherského vyrovnání, pro zjednodušení však lze tento pojem použít. Program státoprávního vyrovnání nazývaný fundamentální články v 18 bodech výrazně posiloval postavení Čech a jejich autonomii (fundamentálky se fakticky nevztahovaly na Moravu a Slezsko) ve vztahu k centrálním institucím ve Vídni. V reakci na odmítnutí fundamentálních článků podala Hohenwartova vláda 27. října 1871 demisi. Česká politická reprezentace se na dobu téměř jednoho desetiletí uchýlila k politice tzv. pasivní rezistence (bojkotu jednání říšské rady).

⁴ V roce 1880 např. vstoupila v platnost Stremayrova jazyková nařízení zrovnoprávnující češtinu a němčinu v tzv. vnějším úřadování, téhož roku byla založena Ústřední matice školská (zakládání a udržování českých škol), v roce 1882 došlo k rozdělení pražské Karlo-Ferdinandovy univerzity na českou a německou část, ad.

mora říšské rady, institut ministerského předsedy a resortních ministrů, systém nezávislých soudů). Tímto krokem byly zároveň položeny základy pro nástup občanské společnosti (spolkový život, politické strany), která začala záhy usilovat o zavedení všeobecného a rovného hlasovacího práva: po čtyřech desetiletích úsilí se v roce 1907 konaly první volby do vídeňské říšské rady formou všeobecného a rovného hlasování (do zemských sněmů se však i nadále volilo na základě tzv. kuriového systému). Důležitou úlohu v tomto ohledu sehrála rakouská sociální demokracie, která se – i přes pozdější existenci národních složek (např. od roku 1878 Československá sociálnědemokratická strana dělnická) – od svého ustavení v roce 1874 profilovala jako jednotná celorakouská (centralistická) strana dělníků a nižších středních vrstev, v níž byl národnostní aspekt zatlačován do pozadí (srov. Krákora, Medved'ová, 2007). Bohužel výše uvedené uspořádání se vztahovalo pouze na Předlitavsko, poněkud odlišně se vyvíjela oblast Zalitavska, kde se ústavní systém uplatnil v omezené míře na úkor větší centralizace.

Důležitý aspekt stmelující monarchii představovala skutečnost, že němčina byla vedle národních jazyků, tj. maďarštiny, češtiny, polštiny, slovinštiny, chorvatštiny, srbštiny, italštiny, ukrajinštiny, rusínštiny, rumunštiny a jazyku jidiš, akceptována jako univerzální úřední a dorozumívací jazyk, a to i přesto, že v uherské části ji postupně začala vytlačovat maďarština. Velká část obyvatel monarchie – především z řad inteligence (úředníci, učitelé, vědci, politici, umělci ad.) – tak byla bilingvinní, což umožnilo jejich zastoupení v centrálních institucích a úřadech. Post ministerského předsedy Předlitavska (ač krátce) zastávali A. J. Potocki (1870–1871) a K. Badeni (1895–1897), původem Poláci, hojnější zastoupení neněmeckých národností je patrné mezi rakouskými a rakousko-uherskými ministry (např. A. Goluchowski, A. Pražák, H. Jireček ad.). V říšské radě zasedali poslanci všech národností Předlitavska a podle národnostního klíče se často vytvářely poslanecké frakce, anebo naopak vznikaly koalice, kde národnostní příslušnost jednotlivých zákonodárců nehrála roli.

Politika směřující k postupné eliminaci národnostního problému, který vyplýval z geografické polohy a dosavadního historického vývoje Rakouska-Uherska jako multietnického státního útvaru⁵, byla zkomplikována ane-xí Bosny a Hercegoviny v roce 1908 (od roku 1878 fakticky pod správou Rakouska-Uherska). Bosna a Hercegovina představovala (a dodnes představuje) z národnostního hlediska složitý konglomerát se zastoupením Muslimů, Chorvatů, Srbů a tzv. Bosňáků (katolictví, pravoslaví, islám). Tento krok Rakousko-Uherska zároveň vyvolal napětí ve vztahu k sousednímu Srbsku a s pozitivní odezvou se nesetkal ani u mocností formující se Dohody – Francie, Velké Británie a Ruska, které Balkán (především Srbsko) považovalo za sféru svého vlivu. Navíc bylo zřetelné, že Vídeň pomalu opouští vlastní zahraniční politiku a jedná pod vlivem mocného německého souseda. Atentát na následníka rakousko-uherského trůnu Františka Ferdinanda d'Este, spáchaný v bosenském Sarajevu 28. června 1914 členem srbské nacionalistické organizace Černá ruka, usilující o sjednocení všech území obývaných Srby včetně Bosny a Hercegoviny, vyprovokoval útok Rakousko-Uherska na Srbsko, který bezprostředně poté přerostl v světový konflikt.

Rakousko-Uhersko, které bylo důležitou součástí bloku tzv. centrálních mocností v čele s Německem, do jehož politického a mocenského vleku se po vypuknutí války definitivně dostalo, opustilo ve vztahu ke „svým národům“ dosavadní politiku tolerance a respektu. Byla uzavřena říšská rada, suspendována většina ústavou zaručených svobod a naopak posílena moc armády, policejních složek a císaře. Navíc mezi rakouskými Němci si čím dál více stoupců získávala idea Mitteleuropy, která se objevila zhruba v polovině 19. století, zřetelně pak byla formulována až F. Naumannem

---

⁵ V roce 1905 žilo na území Rakousko-Uherska (podle mateřského jazyka):

- 24 % Němců
- 20 % Maďarů
- 13 % Čechů
- 10 % Poláků
- 8 % Ukrajinců a Rusinů
- 6 % Rumunů
- 5 % Chorvatů
- 4 % Slováků
- 4 % Srbů
- 3 % Slovinců
- 3 % Italů

ve stejnojmenném díle z roku 1915. Střední Evropa (Mitteleuropa) se měla stát prostorem s dominancí německého živlu, čehož mělo být dosaženo ekonomickým a politickým spojením Německa a Rakousko-Uherska. Tento koncept samozřejmě vzbudil ze strany neněmeckých národností Rakouska-Uherska odpor a nedůvěru vůči všemu německému. Bylo zřejmé, že rakousko-uherská monarchie není a v případě vítězství ve válce po boku Německa pravděpodobně ani nebude schopna garantovat národnostní práva v rozsahu, v jakém se i jeho národy těšily před rokem 1914. Po obratu ve válce a vidině neodvratné porážky se nový císař Karel I. (1916–1918) rozhodl obnovit činnost říšské rady a v posledních měsících války směřovat Rakousko-Uhersko k federálnímu uspořádání, na jehož základě by každé národnosti monarchie byla přiznána úplná autonomie. Bohužel tento krok přišel příliš pozdě v době, kdy byla dohodovými mocnostmi de facto přijata koncepce nástupnických států, takže již nemohl odvrátit rozvrat a zánik Rakousko-Uherska.

Zůstává otázkou, jakým směrem by se Rakousko-Uhersko ubíralo v případě nevypuknutí války. Směřovalo by přirozeným vývojem k federativnímu uspořádání tak, jak se o ně – donuceno mezinárodně-politickými okolnostmi – pokusilo těsně před svým zhroucením koncem roku 1918 (a jak je již v polovině 19. století navrhoval F. Palacký)? Došlo by postupně k výraznému omezení panovnickovy moci a jeho posunu do role formální hlavy státu? Pokud ano, lze (s jistou mírou benevolence) konstatovat, že Rakousko-Uhersko mohlo prokázat svou životaschopnost a zachovat své místo na mapě Evropy jako státní útvar (federace, konfederace) multietnického a multikulturního charakteru, plně respektující identitu a autonomii⁶ jednotlivých národů, které by naopak respektovaly existenci centrální moci (vlády a parlamentu) hájící jejich zájmy jako celku.

Po zániku Habsburské monarchie, která bezmála 400 let dominovala středoevropskému prostoru, zde zůstávalo i přes původní distanci nástupnických států dlouhou dobu přítomno vědomí určité sounáležitosti. Státy vzniklé na troskách Rakousko-Uherska pojí společné osudy a historie, které po tato čtyři století sdílely v rámci jednoho státního útvaru pod vládou Habsburské (od roku 1740 Habsbursko-Lotrinské) dynastie. Dokladem

---

⁶ K problematice národní identity ve vztahu ke multietnickému státu viz HAMPL, D. Unsere Identität. In WICHARD, R. (Hrsg.) *Begegnungen mit Fremdem: Akkulturation, Assimilation, Integration*. Frankfurt am Main: Stiftung Haus der Action 365, 2007, s. 35–39.

je pohřeb manželky posledního rakousko-uherského císaře Karla I. Zity Bourbon-Parmské v dubnu roku 1989 ve vídeňském chrámu sv. Štěpána, kterého se těsně před pádem železné opony zúčastnili oficiální zástupci Československa a Maďarska. Smuteční obřady před započítím samotného pohřbu byly vedeny v němčině, maďarštině, češtině, polštině, slovinštině, chorvatštině a italštině.

Literatura:

- BĚLINA, P. *České země a habsburský absolutismus ve druhé polovině 18. a na počátku 19. století*. Praha: SPN, 1993.
- EVANS, R. J. W. *Vznik Habsburské monarchie 1550–1700*. Praha: Argo, 2003.
- GELENDAUER, J. *Karel I.: poslední český král*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2004.
- HLAVÁČKA, M., PEČENKA, M. *Trojspolek: německá, rakousko-uherská a italská politika před první světovou válkou*. Praha: Libri, 1999.
- KOŘALKA, J. *Češi v Habsburské monarchii v Evropě 1815–1914*. Praha: Argo, 1996.
- KRÁKORA, P., MEDVEĎOVÁ, G. Mnohonárodnostní společnost a politické strany českých zemí v období Habsburské monarchie. In DOPITA, M., STANĚK, A. (eds.) *Multikulturalita a výchova k občanství*. Olomouc: SPHV, 2007, s. 209–226.
- STANĚK, A. Assimilation als notwendige Bedingung des sozialen Zusammenhalts? In WICHARD, R. (Hrsg.) *Begegnungen mit Fremdem: Akkulturation, Assimilation, Integration*. Frankfurt am Main: Stiftung Haus der Action 365, 2007, s. 31–34.
- TAYLOR, A. J. P. *Poslední století habsburské monarchie*. Brno: Barrister & Principal, 1998.
- URBAN, O. *Česká společnost 1848–1918*. Praha: Svoboda, 1982.

Kontakt na autora příspěvku:

Mgr. Pavel Krákora
Katedra společenských věd
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
e-mail: pavel.krakora@upol.cz

Češi a Němci vedle sebe – poslední rok

Gabriela MEDVEĎOVÁ

Abstrakt: Článek se zabývá vztahem Čechů a Němců v období 1. Československé republiky a mapuje politická a historická pozadí jejich dalšího vývoje. Na ukázkách z autobiografické knihy předkládá ucelený přehled vývoje soužití obou národů, které ústilo až do svého tragického konce.

Klíčová slova: První Československá republika, česko-německé vztahy, německá menšina

Šedesát čtyři let po skončení druhé světové války v Evropě bychom již neměli posuzovat dlouhou historii soužití Čechů s Němci pouze na základě událostí souvisejících s odsunem sudetských Němců z Československa. Soužití obou národů provázely a vzájemně ovlivňovaly časy přívětivější i časy méně příznivé. Nenechme se tedy při jejich posuzování vtáhnout do oboustranně emocionálně podbarvených diskusí o odstranění Dekretů presidenta republiky, do hádek o počtu obětí na obou stranách a do nekonečných debat o jistě oprávněných pocitech ublížení a zmaru bývalých obyvatel vyhnaných ze svých domovů v Československu po roce 1945.

Historické události, které měly osudový vliv na téměř bezproblémové soužití Čechů s Němci bych ráda proložila krátkými ukázkami z autobiografické knihy současné rakouské spisovatelky Ilse Tielschové „*Poslední rok*“, která neklidné období roku 1938 prožívala jako jedenáctiletá dívka.

Hrdinka knihy Elfi Zimmerman, která bydlí v malém jihomoravském městečku nedaleko Brna, sleduje a popisuje přelomový rok 1938 svými dětskýma očima, vnímá citlivě pomalu a plíživě k horšímu měnící se dříve bezproblémové sousedské vztahy mezi Čechy a Němci ve vsi, až po období obsazení Sudet německými vojsky. Právě její nevinný dětský pohled na měnící se společnost ukazuje tragiku tohoto osudového roku ve svých jasných obrysech.

Tomáš Garrigue Masaryk, nejvýznamnější český politik a zakladatel první Československé republiky, vycházel při své politické činnosti z ideálů humanity. V centru jeho politického a filozofického myšlení byl – člověk. Ale v jeho poselství „Československému lidu“ z 22. prosince 1918 řekl o německé menšině následující: „*Co se týče Němců v našich zemích, je náš program dávno znám; oblast obývaná Němci je a zůstane naše... Opakuji: Vytvořili jsme stát, v němž je národnostní postavení Němců, kteří původně přišli do země jako imigranti a kolonisté, zajištěno.*“ (Glutz, 2003, s. 20)

Masaryk těmito slovy bohužel podpořil dlouholetý český stereotyp, který částečně nalezneme i v Dalimilově kronice. Čeští králové pozvali cizince do země jen z toho důvodu, aby z ní pouze vyzdímaly veškeré výnosy. (Glutz, 2003, s. 21).

Zmíněná problematika česko-německého soužití ale není černobílá. Během procesu kolonizace docházelo i k takovým jevům jakým bylo např. prolínání jazyků, procesy asimilace a jazykové vyrovnání (Krákora, 2008, s. 128–131). Jeden z nejvýznamnějších českých autorů pražské filozofie – profesor Emanuel Rádl – formuloval následující myšlenky: „*Před 19. stoletím neexistovaly u nás národnostní boje. Od časů Přemyslovců, žily u nás dva kmény. Český a německý, měly rozdílné jazyky a rozdílné zvyky. Žily spolu jednou v přátelství, podruhé beztoho, aniž by o sobě chtěli vědět něco více. Ale ještě tenkrát neexistovalo přesvědčení zřídít princip organizace státu na národnostním základě.*“ Tato myšlenka je datována rokem 1928 (Glutz, 2003, s. 27).

„*Je docela možné, že můj pradědeček byl Čech, protože bydlel v Němčicích a tam jich bydlelo mnoho. Ale my to nevíme a také nad tím nepřemýšlíme. O pradědečích člověk stejně mnoho nepřemýšlí, a je to vlastně i docela jedno, jestli byl Čech nebo Němec. A proč by to také mělo být tak důležité? Můj strýc Franz a jeho žena, teta Frieda například, oni bydlí naproti nám, jsou Němci, ačkoli jejich příjmení má na konci r s háčkem, jak to bývá v češtině. Možná ten*

háček zdědili po pradědečkovi, který se jednou někdy stal Němcem.“ (Tielsch, 2006, s. 37)

Nově založená mladá Československá republika se musela demokracii teprve učit. Nakonec svůj úkol naplnila, ale cesta k demokracii s velkým „D“, která se nakonec stala příkladem pro ostatní evropské národy, nebyla zcela bez problémů. Soustředíme se na jeden z nich, kterým nepochybně byly česko-německé vztahy.

Struktura ústavy 1. ČSR přihlížela k cizím vzorům parlamentních demokracií a přizpůsobila se svým podmínkám. Jedním z nich i byl švýcarský model (nebyl ale vytvořen podle jejího vzoru typický kantonální systém, ale celý stát byl uspořádán silně centralisticky). Preambule ústavy začínala těmito slovy: *„My národ Československý...“*. Bohužel již v preambuli nalézáme první důležitý rozpor mezi ní a politickou realitou. Nebyly v ní totiž zohledněny ostatní národnosti. To se mimo jiné týkalo např. kulturních a politických odlišností Slováků, a zároveň také existence druhé největší národnostní menšiny – Němců. Tím chceme říct, že neřešené a později vyhrocené národnostní problémy mezi Čechy a Němci, Čechy a Slováky, stejně jako mezi Slováky a Maďary, přispívaly k uskutečnění Hitlerova záměru (v letech 1938–1939) rozbit Československo (Beneš a kol., 2002, s. 87).

Představitelé německé menšiny z Čech a Moravy vyhlásili na přelomu října a listopadu 1918 za samostatné čtyři německé provincie – Deutschböhmen, Sudetenland, Deutsch-Südmähren und Böhmerwaldgau. Zemským hejtmanem pro provincie Deutschböhmen byl zvolen Dr. Rudolf Lodgmann von Auen, jeho zástupcem a předsedou sociálních demokratů byl zvolen Josef Seliger. V těchto oblastech byla vůle zorganizovat plebiscit, ke kterému státu by její obyvatelé chtěli patřit: jedni chtěli zůstat v Rakousku, druzí se dožadovali připojení k Německu (Glötz, 2003, s. 99). Po 15 letech existence ČSR a nástupu nacismu v sousedním Německu se problém česko-německého soužití znovu vyostřil.

„V Říši, říkají mnozí lidé, je teď prý všechno lepší a jiné než u nás. Lidé tam prý vydělávají mnoho peněz a mohou si za ně koupit vše, co chtějí. A je tomu proto, že vše změnil Hitler. Není tam už tolik nezaměstnaných jako v jiných oblastech. U nás je jich však také málo, neboť většina lidí má kousek pole, na kterém pracují, říká můj otec. A také i ti nejchudší lidé mají kousek pole, na kterém si vypěstují trochu brambor a zeleniny. Horší je to ale prý tam, kde nic neroste a kde stojí mnoho továren. Tam, říká můj otec, věří lidé všemu co, jim tenhle Hitler napovídá.“ (Tielsch, 2006, s. 29)

Nejlépe vystihl národnostní problematiku německý vyslanec v Praze Walter Koch. Svě vládě napsal s ironickým podtónem tuto zprávu: *Každý sudetský Němec odpoví na otázku, jestli chce mít svůj nárok na sebeurčení, stejným radostným ANO, s jakým by odpověděl na otázku, zda by chtěl mít vilu v Krkonoších.*“

Rozčarování Němců z nového státu bylo velké. Celý svět hovořil o právech národů na sebeurčení. Ale oni, Němci v Čechách, na Moravě a ve Slezsku „vězeli“ ve státě, ve kterém měli většinu dva národy (s rozdílnou genezí) jen proto, že držely pospolu (Glutz, 2003, s. 99–100).

„Chodím do německé školy, která je umístěna v budově ještě z doby císařova panování. Podlaha ve třídě byla napuštěna olejem a v rohu stála železná kamna. Také bychom, my německé děti, rády chodily do hezké nové školy jako Lilli. Hlavně kvůli krásné tělocvičně, kterou tam měli. Můj otec ale říká, že se stejně dobře můžeme učit v naší staré škole a stejně dobře se dá cvičit i naší staré tělocvičně. ... Za čas se jednou bude muset postavit nová škola také pro německé děti, říká můj otec, už kvůli rovnoprávnosti, která byla v rámci Československa Němcům slíbena. A také proto, že u nás je více dětí německých než českých. ... Musíme mít trpělivost, říká můj otec, vše má svůj čas. Myslí tím nás, Němce, kterým se ještě například nepostavily nové školy, a kteří, jak říká teta Wettí, hrají v novém státě druhé housle. Něco podobného říkat jsem slyšela v poslední době také od jiných lidí.“ (Tielsch, 2006, s. 43)

Nelze ale jednoznačně říci, že by všichni Němci žijící na našem území toužili po připojení k Rakousku či Německu. A rovněž ne všichni se dívali s nenávistí na nový stát, ve kterém žili a ve kterém po staletí žili i jejich předkové. Že tomu tak opravdu nebylo, dokazují i skutky německého ministerstva zahraničí. Již v dubnu 1919 napsal německý vyslanec ve Vídni hrabě Wedel v tajné zprávě následující: *„Dle mých zpráv je pro nás oblast Deutschböhmen ztracena; obyvatelé se ztotožňují s českými myšlenkami, průmyslníci předstírají své německví, avšak jsou mezi nimi i výjimky. Většina chce ale zůstat v Čechách, neboť je to pro ně výhodnější.*“ (Glutz, 2003, s. 104)

Lze konstatovat, že sudetští Němci v zásadě nebyli nepřátelsky naladěni proti I. Československé republice. Byly pouze slabou stránkou složitěho procesu demokratizace mladého státu na cestě k fungující demokracii. Bohužel společná cesta Čechů a Němců dějinami Evropy nastoupila svou tragickou „poslední milí“. Boj sudetských Němců za svá práva, se stal Hitlerovým nástrojem jeho politické strategie tzv. nationale Raumpolitik. Sudetští Němci byly pouhými figurkami Hitlerovy hry. Měli zato, že Hitler

je tím pravým obhájcem jejich práv a zájmů (Deutsche und Tschechen, 1993, s. 12).

„Muž, jehož jméno je teď nejčastěji vyslovováno v debatách dospělých, a který má stejné křestní jméno jako malý Konrád, který si neustále cucá palec, se příjmením jmenuje Henlein. Založil prý spolek, který se nazývá strana. Prý slibuje Němcům modré z nebe, a proto do ní vstupuje stále více lidí.“ (Tielsch, 2006, s. 88)

Jaký stát tedy vzal za své na podzim roku 1938 a jenž zůstal po Mnichovském diktátu jako amputované torzo a které „dorazil“ Adolf Hitler na jaře 1939? Jednalo se o národnostně bortící se stát, jenž se zadusil svou ideou čechoslovakismu. Československo bylo demokracií, po vzoru tradičních evropských demokracií (Francie, Velká Británie), z jejichž příkladu čerpalo. Bylo ale založeno na nesplněných slibech a očekáváních své druhé největší národnostní menšiny – Němců.

V česko-německých vztazích hrála „nepopsatelná radost“ svou roli: Jednou se radovali jedni, pak druzí. V roce 1938 se radovali sudetští Němci (Glötz, 2003, s. 131). Ovšem ne všichni. Bohužel byl rok 1938 začátek tragických osudů obou národů, jejichž dlouhodobě přátelské soužití vzalo za své.

„Vše bylo vzhůru nohama. V obchodě teď platíme říšskými markami, koruna už není. Na ulici musíme zdravit ‚Heil Hitler!‘ i pana faráře. ‚Dobrý den‘ už není. Ani ‚Dobrý večer‘ ani ‚Pozdrav pánbůh‘. A už rozumím tomu, co mi říkala na podzim onoho roku, naše kuchařka Josefka, když jsem za ní jela na kole, abych ji navštívila.

‚Pipink‘, řekla mi tenkrát smutně, ‚nyní je už všechno pryč‘.

‚Co je pryč?‘ Ptala jsem se.

‚Všechno‘, odpověděla a zástěrou si utřela několik slz v očích, ‚všechno co bylo‘.

‚Jak to?‘ Zeptala jsem se.

‚Jsem Češka a ty jsi německé dítě‘, odpověděla mi Josefka. ‚A to je teď velký rozdíl.‘“ (Tielsch 2006, s. 57)

Literatura:

- BENEŠ, Z. a kol. *Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery s.r.o., 2003.
- GLOTZ, P. *Die Vetreibung*. München: Ullstein Verlag, 2003.
- Informationen zur politischen Bildung 132, Deutsche und Tschechen*. Bundeszentrale für politische Bildung. Bonn: 1993.
- KRÁKORA, P. Die Wahrnehmung der europäischen Identität in der tschechischen Geschichte. In WICHARD, R. (Hrsg.) *Europäische Identität. Grundlagen, Nationen, Kulturen, Bildung*. Frankfurt am Main: Stiftung Haus der Aktion 365, 2008, s. 121-138.
- TIELSCH, I. *Das letzte Jahr*. Wien: Edition Atelier, 2006.
- VODIČKA, K., CABADA, L. *Politický systém České republiky*. Praha: Portál, 2003.

Kontakt na autorku příspěvku:

Mgr. Gabriela Medved'ová
Katedra společenských věd
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
e-mail: gabriela.medvedova@upol.cz

Nedobrovolní „vyslanci“ kultur

František MEZIHORÁK, Alena NELEŠOVSKÁ

Abstrakt: Olomoučtí a středomoravští Němci během poválečného odsunu a i léta po něm prožili mnoho tragického. Současně však sehráli ve svých nových domovech důležitou roli nedobrovolných „vyslanců“ kultury. Vykonalí tedy nejen velké dílo pro ekonomický rozvoj (zvláště Bavorska), ale vnesli sem i mnohé elementy olomoucké a středomoravské kultury, jež obohatily kulturu německou. Mnohostranná činnost jejich organizace Svaz domoviny Olomouce a střední Moravy výraznou měrou nakonec přispěla i k vytvoření partnerských vztahů měst bývalé a nové vlasti.

Klíčová slova: Němci, Olomouc, Nördlingen, kultura, odsun, Československo

Světové dějiny znají bezpočet nucených vysídlení a přesídlení. Tyto procesy byly vždy přeplněny lidskými tragediemi, ale současně tito nešťastní vyhnanci přinášeli do nového prostředí, jež jim bylo přisouzeno, mnoho z kultury svého ztraceného domova. Nejproslulejším dokladem je židovská diaspora. V následujících poznámkách se pokusíme k problematice nedobrovolných „vyslanců“ kultur uvést malý regionální historický příběh – z dějin Olomouce a střední Moravy, v nichž po druhé světové válce početná německá komunita prošla procesem vysídlení a stala se také nedobrovolným kulturním „vyslancem“.

Olomouc i další obce střední Moravy se po staletí rozvíjely a vzkvétaly především díky soužití a spolupráci Čechů, Němců a Židů. Dodnes tu můžeme vidět nesčetné stopy a plody pozitivní koexistence tří národních kultur, daleko převažující nad konflikty, jimž se však bohužel dosud věnovala téměř výhradně pozornost. V 19. a 20. století jed nacionalismu nahlodal a posléze zničil vzájemné vztahy těchto tří národů. Důsledky byly tragické pro všechny. Hrůzné vyvrcholení politického, národnostního, náboženského a rasového napětí ve druhé světové válce znamenalo i konec olomoucké a středomoravské multikulturality. Averzze a nenávisti, rozdmýchávané politickými manipulátory, šly posléze „až za hrob“. Přitom jsou o to absurdnější, že zvláště mezi Čechy a Němci došlo ve staletích koexistence i k mimořádnému pokrevnímu promísení. Dokladem jsou nesčetná česká jména Němců a naopak. Jen pro ilustraci: V čele krajanských aktivit olomouckých Němců po odsunu byli lidé se jmény Czermak, Blaha, Prochazka atd. V namátkově vybraném jednom odsunovém vagónu najdeme ze třicetileté skupiny Němců patnáct osob s českými jmény – Kuku-la, Lakomy, Ohera atd. A když se ve velkém zajateckém táboře ve Francii setkalo dvacet olomouckých Němců, tak mezi nimi byli Jelinek, Kulhanek, Vlcek atd. Naopak, prolistujeme-li třeba dnes olomoucký telefonní seznam, najdeme v něm bezpočet Čechů s německým jménem.

Válka a její důsledky dopadly na všechny. Nejtragičtější osud potkal Židy. Již 15. března 1939 zapálili a zničili olomoučtí nacisté výstavnou synagogu, což předznamenalo následnou likvidaci celé početné židovské obce.

Český národ byl v rámci tzv. konečného řešení po válce odsouzen k zániku. Ti nejlepší z Čechů byli ovšem likvidováni již v období války. Počet českých obětí z Olomouce se udává číslem 620.

Ale válka dopadla těžce i na Němce, ať už ji v nacionálním opojení aktivně podporovali, nebo se jí zúčastnili jen pasivně nebo nedobrovolně. Válečná vichřice, hlad, nemoci, represe, vraždy i sebevraždy, to vše přivedlo v Olomouci do hrobů (spíše do hromadných šachet) nejméně 855 vojáků wehrmachtu, ale i civilistů – také žen a dětí – do konce války a dalších 544 po skončení války.

V závěru války a v prvních poválečných měsících nepřátelství mezi Němci a Čechy eskalovalo. Brutalita nacistů až do posledních dnů (o čemž svědčí vraždění v Javoříčku, zastřelení přerovských povstalců na Lazcích atd.) přilévala do ohně nenávisti pověstný olej. Olomouc se sice nesta-

la bráněnou pevností, jak bylo původně zamýšleno, ale přesto byli mnozí Češi vystaveni násilí při opevňovacích pracích. Když pak byla Olomouc 8. května 1945 osvobozena Rudou armádou, došlo z české strany k odvetě. Bohužel se jí chopili i samozvaní národní mstitelé z řad asociálních živlů, falešných partyzánů a národních gardistů, leckdy i dřívějších kolaborantů, kteří si nyní vylepšovali svůj národní profil excesy, a to i vůči těm Němcům, kteří se žádných zločinů nedopustili. Vedle řádné spravedlnosti, které ovšem ti nejprovinilejší unikli útekem již před závěrem války, se nejednou odehrávaly i skutky nelidské. Leccos lze sice vysvětlit z atmosféry doby, ale nikoliv omluvit. Demokratičtí vítězové neměli dopustit zvůli a násilí. Mimo jakoukoliv úvahu o vině a trestu je to, co se odehrálo v noci z 18. na 19. června 1946 na Švédských šancích u Horní Moštěnice, kde dokonce vojáci 17. pěšího pluku Československé armády z Petržalky postříleli zcela bezbranné karpatské Němce, které vyvlekli z vlaku, jimž se tito váleční utečenci vraceli domů. Mezi 265 zastřelenými bylo 120 žen a 74 děti.

Kromě mnoha restriktivních opatření vůči všem Němcům byli mnozí provinilci, ale často i nevinní, soustředováni do táborů, ovládaných v prvních měsících namnoze samozvanými vykonavateli pseudospravedlnosti. Mimořádně zlověstně se zapsal do dějů těch časů barákový tábor v Nových Hodolanech. Prošlo jím za deset měsíců od května 1945 asi 17 000 Němců, většinou starých mužů, žen a dětí, protože mladí byli rozptýleni po všech válečných frontách. I při nejkritičtější revizi vzpomínek těch, kteří tímto táborem prošli, nelze nepřiznat, že zde docházelo v takové míře nehumánního zacházení s internovanými, že pojem „hodolanské peklo“ nepřehání. I v mnoha dalších obcích bychom mohli najít projevy „národní msty“, která neměla nic společného se spravedlivým trestem. Bohudík lze najít ve vzpomínkách pamětníků i řadu příkladů humanity ze strany Čechů vůči Němcům.

Neuvěřitelně absurdní je to, že perzekuci zažili i někteří Židé, kteří se zubožení vrátili z nacistického koncentráku a byli do internačního tábora nahnáni jen proto, že mluvili německy.

V roce 1939 žilo v tzv. Velké Olomouci 52 647 Čechů, 16 518 Němců a 2500 Židů. Do roku 1944 vzrostl počet českého obyvatelstva na 54 006, Němců na 20 256, ale Židů zbylo již jen 12. A k 1. lednu 1946 bylo Čechů 50 859, Němců 9970 a Židů 180. Pohyb v německém obyvatelstvu bezprostředně souvisel s válečnými událostmi, včetně příchodu německých uprchlíků z východu. Židovské obce v Olomouci i v dalších obcích střední

Moravy byly zdecimovány a z přeživšího zbytku se pak ještě valná část vystěhovala do Izraele.

Olomouc tak dostala po roce 1945 výrazně jinou národnostní a kulturní podobu. Teprve ve druhé polovině roku 1945 ubývalo svévolných excesů při řešení německých problémů a další osudy Němců už většinou určují řádné orgány státní moci. Po tzv. divokém odsunu začíná – s požehnáním Postupimské konference – odsun organizovaný. Jako všichni vysídlování Němci, tak i olomoučtí a středomoravští si směli ze svého majetku vzít jen padesátikilové zavazadlo a s ním nastoupit do soustředovacích táborů v Hodolanech, v Lutíně, ve Štěpánově a odtud byli transportováni pryč z Československé republiky. Celkem bylo z regionu střední Moravy odsunuto asi 35 000 osob. Zůstalo jen asi 1565 osob z rodin specialistů a asi 2652 osob ze smíšených manželství.

Naprostá většina byla vysídlena od února do července 1946, a to v transportech, které končily v Allachu, Augšpurku, Bayreuthu, Dachau, Friedbergu, Fuldě, Limburgu – Schwabachu, Mnichově, Norimberku, Řezně, Sandbachu a Weilmünsteru. Jen malá část byla do Německa odsunuta z Rakouska. Byli to ti, kteří tam utekli v závěru války nebo se tam ocitli jako vojáci wehrmachtu. K těmto odsunutým je třeba ještě přičíst ty, kteří se v Německu ocitli buď jako utečenci ze sklonku války a měsíců divokého odsunu, nebo propuštěnci z vojenských zajateckých táborů. Ti všichni byli rozptýleni do více než 400 měst a obcí v Německu, především v Bavorsku, Švábsku a Bádensku-Württembersku. Téměř zanedbatelný byl počet těch, kteří se usídlili v sovětské okupační zóně, a to většinou dobrovolně (byť pod tlakem atmosféry doby). Byli to především komunisté, kteří viděli svůj další osud jako perspektivní pod patronací sovětskou a usadili se především v Nordhausenu u Erfurtu.

Pod vlivem „hospodářského zázraku“, který Češi později poznávali v personifikované podobě mohovitých západoněmeckých turistů např. s auty, jež byla nedostupným snem pro socialistického občana, se vytvářel i velmi zkreslený obraz osudu vysídlených – jakoby se po odsunu ocitli téměř na prahu ráje. Za touto fikcí je však ve skutečnosti realita zoufalství prvních let a velmi tvrdý zápas o vybudování nové existence. V poválečném Německu nebyli přijímáni s vlnkoslávou, většinou lhostejně či dokonce s averzí, protože v poválečném rozvratu a bídě ještě umocňovali těžké existenční problémy, jež trápily starousedlíky. Pokud zde neměli příbuzné, pak se po příjezdu často ocitli jen v pobytovém táboru a hodně jich tam napůl

živořilo až do poloviny padesátých let. Jejich integrace do nového prostředí nebyl bezkonfliktní a jednoduchý proces. Pozoruhodné je, že Němci z Československa se často uplatňovali lépe, než Němci odsunutí ze zemí jiných, což lze vysvětlit tím, že přicházeli z nadprůměrně vyspělé (zvláště v oblasti školství) Československé republiky. Je pozoruhodné, jak výrazně zasáhli v mnoha oblastech i do tradic a zvyků (např. prolomili bariéry ve vztazích mezi katolíky a evangelíky, obohatili kuchyni užíváním česneku, máku atd.). Především v místech větší koncentrace vysídlených jejich etnografická kultura do jisté míry pokračovala. A dokonce i do jazyka nového prostředí vnesli některé olomoucké či hanácké elementy – jak ukazuje v příloze vzpomínková báseň německého Olomoučana Oswalda Raaba „Ein bisschen olmützerisch möcht ich schwadronieren“. Bylo by zajímavé prozkoumat, kolik z těchto elementů ještě i druhá a další generace vysídlených zná a používá a kolik se jich skutečně prosadilo do místních dialektů.

I díky přesídlencům se Bavorsko proměnilo ze země zemědělské v bohatý průmyslovo-zemědělský stát. Bavorské Ministerstvo práce, sociálních záležitostí, rodiny, žen a zdraví provedlo rozsáhlý výzkum vývoje Bavorska v souvislostech s integrací vysídlenců a utečenců, jehož výsledky (publikované ve dvanácti vědeckých svazcích) zevrubně význam tohoto historického procesu potvrzují.

Období těsně po odsunu bylo naplněno úsilím o uhájení prosté životní existence, ale i snahou o nalezení ztracených rodinných příslušníků, sousedů a dalších blízkých lidí. Právě k tomu směřovala i první veřejná iniciativa, již vyvinul pro okruh olomouckých a středomoravských Němců Heinrich Podhorný z Neustadtu u Coburgu, za spolupráce Ernesta Bilbese z Leobenu (v Rakousku). Ten začal vydávat od roku 1947 Olomoucké adresové dopisy, jejichž účel – jak zřejmě z názvu – byl především kontaktní, tedy umožnit spojení mezi odsunutými Němci. Původně cyklostylovaná tiskovina s ilustrovanou obálkou měla v zásadě čtyři části: publikované adresy, pátrací služba, hospodářská sociální pomoc a aktuality z bývalé vlasti. Vycházely v poměrně špatné kvalitě, což je pochopitelné v podmínkách daných tou dobou.

První číslo vyšlo v srpnu 1947 a obsahovalo na 22 stranách 733 adres, druhé číslo v prosinci téhož roku dalších 697 adres a v roce 1948 vyšlo šest čísel s 2789 adresami. Několik čísel vyšlo ještě i v roce 1949, ale zájem již tak poklesl, že se pauzy mezi jednotlivými čísly zvětšovaly a naposledy vyšly Olomoucké adresové listy v roce 1950.

Právě zde se objevily také první výzvy k založení organizace. Adresové listy již vytvořily potřebnou síť kontaktů k tomu, aby se olomoučtí a středomoravští Němci k něčemu takovému mohli vzhopit. Staly se také předchůdcem později vzniklého, už skutečně časopiseckého fóra - Olmützer Blätter (Olomouckých listů). Přechodným tiskovým pojítkem byly Olmützer Zeitung jako příloha Sudetendeutsche Zeitung. Šlo o jednostránkovou přílohu se čtrnáctidenní periodicitou a jejím redaktorem se stal opět Heinrich Podhorný. Poprvé vyšla 6. října 1952. Podmínkou redakce bylo, aby se našlo alespoň 500 odběratelů. To se nedařilo, takže se příloha objevovala ve stále větších intervalech, pak už i ve spojení s rubrikou zpráv „Altwaterland“, a poslední číslo vyšlo v červnu 1954. Za zhruba dva roky to bylo celkem jen 34 přílohových stran. Něco z olomoucké a středomoravské problematiky se objevilo i ve čtvrtletníku Mährisch Schlesische Heimat, který iniciovali Olomoučané dr. Josef. Matzke a dr. Richard Zimprich s ambicemi - jak název říká - celozemskými. Je přirozené, že v neznámém prostředí se odsunutí pokoušeli psychicky i materiálně o sebe navzájem se opřít, ale v první fázi nebylo příliš sil pro rozsáhlejší společensko-organizační propojení. Před vznikem takové organizace bylo tedy období jen dílčích společenských schůzek, zvláště v podobě tzv. stolových společností. Byla to víceméně pravidelná setkání krajanů v místech nového domova, jejichž obsahem byly vzpomínky, vzájemná podpora, oslavy osobních jubileí, kalendářních svátků, kulturní vystoupení, exkurze, tomboly, přednášky atd. Právě z nich pak vyrostla zastřešující organizace Svaz domoviny, s níž tyto stolové společnosti nadále ve volném svazku spolupracovaly a byly naopak od Svazu publikačně i finančně podporovány. Z okruhu stolových společností se rekrutovali mnozí aktivisté Svazu a podíleli se zvláště při organizaci krajských setkání.

Nejaktivnější a nejpočetnější byly stolové společnosti v Mnichově (vznikla již v roce 1948 a jejími mluvčími byli Karl Klein a Erich von Thom, E. Bieberle, E. J. Tannich, E. Seidenberger a B. Ackermann-Hosak), ve Frankfurtu nad Mohanem (mluvčí A. Titze a F. Czermak), v Aalen-Heidenheimu-Oberkochenu (mluvčí O. Dörrich, A. Rzehak, J. Linert, K. Kunovsky, G. Deiss), dále ve Stuttgartu (mluvčí F. Grätzer a Magdalena Schultes), v Augšpurku (mluvčí O. Raab), v Nördlingenu (mluvčí I. Fröhlich, V. Kullil, L. Blaha a R. Hönig), v Novém Ulmu (mluvčí R. Zimprich a J. Matzke) a ve Würzburgu (mluvčí E. Gröger a A. Kraus).

Početnost těchto společností se pohybovala od několika jednotlivců až po sto účastníků. A na půdě těchto stolových společností byly udržovány a do bavorského životního stylu přenášeny některé středomoravské obyčeje a kulturní prvky .

Na základě předchozích kontaktních aktivit došlo na druhém krajan-ském setkání v roce 1952 v Nördlingenu k ustavení „Olomoucké oblastní rady“ v čele s dr. Fritzem Czermakem a vedoucím krajan-ské kanceláře Irmfriedem Fröhlichem. Ale trvalo ještě dalších pět let, než se sešlo – 12. října 1957 – zakládající shromáždění v mnichovské restauraci Rechter Hof, které konstitovalo „Svaz domoviny Olomouce a střední Moravy“, zapsaný spolek se sídlem v Mnichově, s působností v celé SRN a zastupující vysídlence z Olomouce-města, Olomouce-venkova a střední Moravy.

Ve stanovách se Svaz vymezuje jako nepolitické spojení krajanů, a to za účelem péče o krajany a jejich zastupování v nejrůznějších oblastech života. Ukládá si zřízení a vedení krajan-ské kartotéky, archivu, knihovny, péči o všechny formy krajan-ské kultury a pěstování vlastivědy, vydávání časopisu a dalších publikací, podporu stolových společností, pořádání krajan-ských setkávání apod. Finančně byl Svaz vydržován z členských příspěvků (zpočátku ve výši 2 DM měsíčně), darů, zisků z realizovaných akcí apod. Na počátku roku 1958 měl 269 členů, v následujícím roce již 536 a v roce 1971 dokonce 762, což bylo pak už nepřekonané maximum. V roce 1977 bylo ze 651 členů 320 usídlených v Bavorsku, 155 v Sársku-Hessensku, 91 v Bádensku-Württembersku, 22 v Berlíně, 14 v Dolním Sasku, 14 v Porýnsku-Westfálsku, 10 v Rýnsku-Falcku a 6 ve Šlesvicku-Holštýnsku. 34 členů bydlelo v Rakousku, 4 v USA a 1 v Kanadě. V členské základně byl stále poměrně značný pohyb, působený především úmrtími, protože většina členů byli starší lidé. Tento úbytek nebyl nahrazován členy mladšími, protože v dalších generacích se činnost Svazu nesetkávala s takovým ohlasem jako u první generace odsunutých. V období po roce 1989, kdy byly navázány kontakty s Olomoucí, reprezentovali Svaz nejvýrazněji Herbert Prochazka a Ludwig Blaha. Zvláště L. Blaha vykonal při navazování kontaktů nedocenitelnou práci a díky svým lidským vlastnostem získal v Olomouci pro činnost Svazu značné sympatie. Předposledním předsedou Svazu byl prof. Friedrich Nather (z Mnichova-Ottobrunnu) a v roce 2006 stanula v jeho čele první žena – Christiana Schillinger z Nördlingenu. Svaz vyvíjel mnohé aktivity ve smyslu svých stanov a časem vypracoval i systém ocenění zásluh. Čestná uznání byla doprovázena udělením zlaté či stříbrné

jehlice a nejvýznamnějším vyznamenáním se stala Medaile R. Zimpricha (nepochybně v uznání jeho mimořádných vědeckých a publicistických zásluh, nicméně hodnocení jeho osobnosti nemůže být z české strany jednoznačné). Zavedl také institut čestného členství i pro neolomoucké Němce – tím se stal i primátor Nördlingenu Paul Kling. S podporou Svazu a často na jeho půdě se odehrávala i řada dalších aktivit, zvláště společenských a vzpomínkových. Tak se oslavovalo např. stoleté jubileum Olomouckého tělocvičného spolku, pořádala setkání členů Mädelwandervögel, AHV Germania, abiturientů Reálného gymnázia Olomouc atd. Zvláštní atmosféru měla nostalgická setkání olomouckého sdružení Libertas, založeného v roce 1895, zrušeného nacisty a obnoveného po roce 1949 s počtem asi 60 členů a mluvčím v osobě někdejšího školního ředitele Rudolfa Tallascheka.

Vzhledem k tomu, že olomoucká příloha Sudetoněmeckých novin nespokojovala krajské potřeby a posléze zanikla, rozhodla se krajská rada olomouckých Němců, že založí vlastní časopis s názvem *Olmützer Blätter*. Jejich prvním redaktorem se stal někdejší archivář ze Slavonína Julius Röder a tištěny byly v nakladatelství Bruno Langer-Esslingen. Začaly vycházet od října 1953, a to jako měsíčník. Od roku 1955 vycházely v nakladatelství Quellenverlag Veronika Diwisch ve Stenheimu a. M. V roce 1962 převzal redakci R. Zimprich a po něm až do současné doby je redakce ve Vaterstettenu v rukou Rudolfa Hemmerleho, jeho ženy Marie a dcery Barbary a tištěny jsou v nakladatelství Steinmeier v Nördlingenu. Vycházely v nákladu přibližně odpovídajícím počtu členů a šířeny byly i na řadu zahraničních adres, po roce 1989 také do Olomouce a na střední Moravu. Poté, co činnost Svazu začala trpět úbytkem členů a klesajícím počtem abonentů, změnila se periodicita na dvouměsíční. Trvalou starostí bylo i získávání finančních prostředků na jejich vydávání, takže příjmy z prodeje musely být stále doplňovány z rozpočtu Svazu. Obsahově byly a jsou dosti pestré. Přinesly bezpočet historických a vlastivědných článků, literárních textů, vzpomínek, medailonů, informací, kontaktních adres, společenských zpráv, ale také i zpráv o dění v bývalé vlasti atd. Hrály velmi významnou roli v činnosti Svazu a představují pramennou pokladnici nejen pro bádání o historii Svazu, ale i o dějinách Olomouce. Jestliže Adresové listy vytvořily předpoklad pro intenzivnější mezilidské kontakty vysídlelců, logicky to vedlo i k myšlence uspořádat krajské setkání. K tomu došlo poprvé v roce 1949 v Augšpurku. Bylo početně navštíveno (1200 účastníků) a zahájilo tradici setkávání, jež se nakonec ustálila na dvouletém cyklu. Druhé

velké setkání se konalo v roce 1952 v Nördlingenu, a to za přítomnosti více než dvou tisíc krajanů – nejen z Německa a Rakouska, ale i z jiných míst Evropy a světa. V Nördlingenu se pak konala i všechna další setkávání, s výjimkou roku 1957, kdy krajany hostil Švábský Gmünd. Jak léta běžela, počet účastníků se pohyboval od tisíců (v roce 1986 jich bylo 2200) až pak po pouhé desítky v současnosti, což souvisí s postupným odchodem na věčnost těch, kteří cítili silné pouto ke staré vlasti, zatímco generace dětí a vnuků už měly podstatně silnější vazby na novou vlast a sentimentalitu předků zdaleka tolik nesdílely. Krajanská setkávání vyžadovala organizační základnu, takže podstatným způsobem ovlivnila vznik Svazu domoviny a ten potom naopak další setkávání zajišťoval. Politické tóniny programů setkání v průběhu let stále více ustupovaly do pozadí a převládaly nálady radostného shledávání se známými, bývalými sousedy, vzpomínky, nostalgické city. Převratným momentem bylo to, že po československé sametové revoluci se na těchto akcích začali s bývalými Olomoučany scházet i Olomoučané. Významným činem Svazu domoviny bylo zřízení Síně domoviny v roce 1982, a to v Nördlingenu. Nejprve byla umístěna v Berger-Tor, jež byla součástí unikátního městského opevnění. Ta sice ležela na výhodné hradební turistické trase, ale prostory v ní klimaticky vhodné příliš nebyly. Ideální umístění poté získala v bývalé škole v Judengasse 3, poblíž radnice. I ty však bohužel musela po čase vyklidit a přemístila se nejprve do další hradební brány (Reimlingen-Tor) a nakonec za hradby – poblíž městského výstaviště, do budovy Volkshochschule na Kaiserwiese, posléze zcela mimo město do Dürrenzimmern, takže už zůstala mimo pozornost návštěvníků města i krajanských setkání. Přitom obsahuje značné historické bohatství – časopisy, knihy, fotografie, dokumenty, cennou kartotéku odsunutých s adresami, archiv Olomouckých listů a nejrůznější předměty vztahující se k osudům olomouckých a středomoravských Němců a všeobecně k dějinám Olomouce a střední Moravy. Její další osud je nejasný, ale rozhodně by byla velká škoda, kdyby zapadla prachem zapomnění.

Vztah k rodnému městu a kraji byl v prvních vysídleneckých generacích mimořádně silný. To se projevilo i v ochetě podílet se na záchraně společného česko-německého kulturního dědictví, jakmile to bylo politicky možné. Svaz domoviny přispěl např. na opravu proslulých varhan v kostele sv. Mořice v Olomouci, podpořil archeologický průzkum na dómském návrší a člen vedení Svazu prof. Hellmut Losert s manželkou Christl zorganizoval nadační aktivitu pro obnovu poutního chrámu ve Staré Vodě

na Libavé atd. Po ničivé povodni v roce 1997 věnoval Svaz 10 000 DM na pomoc postiženým olomouckým občanům. V atmosféře oteplujících se vztahů mezi Českou republikou a Německem mohlo naopak město Olomouc učinit vstřícný krok vůči svým bývalým občanům zřízením pamětní desky německým obětem války a poválečných událostí. 26. 11. 1994 byla na hřbitově v Olomouci - Nové ulici instalována deska s dvojjazyčným textem připomínajícím 544 Němců z Olomouce a okolí, kteří zahynuli v událostech závěru války, zvláště v internačním táboře v Hodolanech. Připomenuty jsou zde i české oběti a celkově tento památník vyznívá jako akt smíření a výzva oběma národům k mírové koexistenci v budoucnosti.

Svaz domoviny svou činností zprostředkovával povědomí o Olomouci nejen v Německu, a tak v něm lze vidět i olomouckého vyslance svého druhu jak pro Německo či Rakousko, tak i pro řadu jiných zemí v Evropě a ve světě.

Velmi významný mezník v historii Svazu domoviny představuje rok 1976, kdy na 14. krajském setkání byl oficiálně vyhlášen patronát města Nördlingen nad olomouckými a středomoravskými Němci. Tento akt vycházel ze skutečnosti, že v kraji Donau-Ries, v němž se Nördlingen nachází, žilo nejvíce těchto Němců a město se už stalo centrem většiny jejich aktivit. V Nördlingenu (i v Ismendingu) je Olmützer Strasse, také Mährischer Strasse, v nedalekém Mertingenu je Sternberger Strasse atd. Mezi Svazem domoviny a reprezentací města byly navázány těsné vazby a starobylý duch Nördlingenu byl prostupován i olomouckými prvky, což bylo manifestačně dokumentováno zvláště krajskými setkáními, jež bývaly celoměstskou záležitostí. Vznikla zde Síň domoviny a soubor městských kašen byl doplněn o Olomouckou kašnu. Ta byla již v roce 1974 při 13. krajském setkání předána primátoru města dr. Hermannu Kesslerovi. Slavnostně ji posvětil Msgre. Prof. dr. Stefan Kruschina. Byla vybudována z prostředků vybraných v rozsáhlé sbírkové akci a stala se i symbolickým poděkováním městu za jeho pohostinnost. Mimořádné zásluhy o spolupráci města a Svazu domoviny měl zvláště dlouholetý primátor Paul Kling.

Po české sametové revoluci přestalo být i v České republice téma odsunutých Němců tabu a bylo zbavováno ideologického nánosu totalitní éry. Svaz domoviny byl iniciátorem obnovení kontaktů s bývalou vlastí a našel pochopení u porevolučního primátora Mgr. Milana Hořínka. Tento vztah se brzy stal - i díky dalšímu primátorovi Ing. Martinu Tesařikovi a celé radě

města - nejproduktivnějším zahraničním partnerstvím Olomouce nejen v oblasti politické, ale i ekonomické, vzdělávací, sportovní a společenské.

Obě města jsou si v mnohém podobná, byť dnešní Nördlingen velikostí srovnatelný není, ale představuje historický klenot tzv. Romantické cesty na pomezí Bavorska a Švábska. K rozvoji kontaktů značně přispěla i aktivita olomoucké univerzity, zvláště prof. Františka Mezihoráka. Z jeho iniciativy se stal symbolickým vyjádřením nové éry vzájemných vztahů olomoucký znak vložený do okna starobylé radnice v Nördlingenu. Na právnické fakultě Univerzity Palackého mohl začít působit v roce 1995 jako hostující profesor dr. Fritz Czermak - syn prvního předsedy Svazu domoviny, a na Pedagogické fakultě hostoval v roce 2004 a stále s ní vědecky spolupracuje Prof. ing. Friedrich. Nather, další z významných představitelů Svazu.

Ve všech oficiálních a neoficiálních kontaktech figurovali vždy vedle reprezentantů Nördlingenu i olomoučtí Němci. Zásluhy primátora P. Klinga byly posléze oceněny i nejvyšším olomouckým vyznamenáním - Cenou města. Od tragické minulosti se tak přešlo na obou stranách k optimistické vizi do budoucnosti. Na všech příjezdových cestách do Nördlingenu od toho času vítá hosty také znak města Olomouce.

Srdečné a plodné kontakty mezi oběma městy neochabují ani v současné době, nehledě na střídání řídicích garnitur. Zastupitelstvo města Olomouc, Rada města a současný primátor Martin Novotný považují společně se zastupitelstvem města Nördlingen, jeho Radou a primátorem Hermanem Faulem všestrannou spolupráci za ten nejlepší příspěvek k vyrovnání se s minulostí (v duchu Česko-německé deklarace) a k česko-německé spolupráci, nyní i v budoucnosti - teď už zcela bez hranic, společně v Evropské unii.

Značnou část svých prostředků věnoval Svaz vydavatelské činnosti, zajišťované většinou nakladatelstvím krajana Bruno Langer v Esslingenu. Kromě řady příležitostných tisků, grafik, souborů pohlednic atd. tak vyšla celá řada publikací s olomouckou a středomoravskou tematikou. V ucelené řadě spisů, redigované dr. Richardem Zimprichem vyšlo např. „*Festgabe für Dr. Fritz Czermak*“, „*Festgabe für Univ. Prof. Dr. Josef Matzke*“, F. Dubsky, „*Gott (Sonettenzyklus)*“, H. Glatz, „*Flohrian, der Kanonier oder Kriemhilds Rache*“, A. Krätschmer, „*Die Deutschen aus Olmütz und Mittelmähren nach 1945*“, H. Kryll, „*Beiträge zum Vertriebenenproblem und zur Ostpolitik*“, J. Matzke, „*Die St. Mauritzkirche in Olmütz*“, D. Plhal, „*Die deutsche*

Landes-Oberrealschule in Leipnik“, F. Spunda, „*Jugendjahre in Olmütz*“, R. Zimprich, „*Zur Geschichte des k. k. Lyzeums in Olmütz*“, „*Graphiker aus innerer Berufung*“ a „*Deutsches Theater in Olmütz*“.

V jiné ediční řadě nazvané „*Aus mährischer Scholle*“ vyšly např. F. Spunda, „*Daheim in Europa*“ nebo R. Zimprich, „*Europa ist grösser*“ a „*Die Professoren der k. k. Franzensuniversität in Olmütz*“.

Kromě toho byly vydány mnohé další publikace (např. asi 230 jen v letech 1946–1976, a to v nakladatelství Veronika Diwisch v Hanau-Steinheim): G. K. Bienek, „*Die Nacht von Olmütz. Roman*“, A. Fillak, „*Aus dem Schatzkästlein der Erinnerung*“ („*Schnoboliner Mundarterzählungen*“ a „*Schnobolin-Dorfgeschichten*“), G. Giebel, „*Deutsche Mittelschulen in Olmütz*“, O. Fladerer, „*Olmützer Liederblatt*“, R. Hemmerle, „*Sudetenland - Lexikon*“, J. W. König, „*Das Schrifttum der Ostsudetenlandes*“ a „*Die Heimatvertriebenen im Landkreis Donau-Ries*“, J. Krick, „*Gymnasialgeschichten*“, J. Reznicek, „*Nebotein*“, J. Röder, „*Chronik der königlichen Hauptstadt Olmütz 1055 bis 1955*“, „*Olmütz in Wien, Das Jahr 1848 in Olmütz*“, F. Spunda, „*Die Phädriaden*“ aj.

Obzvláště hojná byla publikační činnost R. Zimpricha a J. Matzkeho. Společně vydali knihu „*Das schöne deutsche Olmütz*“. R. Zimprich dále napsal „*Alte Mähren*“ a „*Die deutsche Handelsakademie in Olmütz*“, „*Am Wegesrand*“ aj. A z díla J. Matzkeho je možno ještě připomenout např. „*Olmützer Bildhauer der Barockzeit*“, „*Die olmützer Erzbischöfe*“ a „*Zur Siedlungsgeschichte von Alt-Olmütz*“.

Mimořádný ohlas mají v současnosti práce prof. Friedricha Nathera, který vydal pro širší veřejnost dvě své přednášky pro studenty olomoucké univerzity: „*Co spojuje Čechy a Němce?*“ a „*Imigrace a kolonizace v Čechách a na Moravě. Problém česko-německých vztahů*“. Kromě dalších statí nyní dokončil závažnou studii „*Als Deutscher in der Tschechoslowakei und im Protektorat*“. Zvláště náročným jeho počinem bylo pak to, že (ve spolupráci s olomouckým archivářem dr. V. Spáčilem) zpracoval rukopis svého strýce Wilhelma Nathera, olomouckého městského písaře druhé poloviny 19. století, a pak jej vydal jako unikátní a monumentální „*Kroniku olomouckých domů*“. Poprávu byl oceněn Zlatou medailí Univerzity Palackého a v roce 2007 i prestižní Cenou města Olomouc.

Německý Olomoučan O. F. Richter, který se po odsunu usadil v Heidelbergu, se ve své korespondenci adresované do rodného města zamýšlel také nad krajanským hnutím olomouckých Němců a konstatoval: Děti

a vnuci odsunutých mají sice ještě jistý zájem o pravdivý obraz osudů svých rodičů a prarodičů, ale nejsou tímto osudem již zatíženi, svůj domov už vidí v nové vlasti a rozhodně nechtějí vracet dějiny zpátky a sebe samotné do domoviny svých předků. V krajanském hnutí Svazu domoviny proto viděl již doznívající nostalgii těch, pro něž Olomouc a střední Morava byla rodištěm. O Nördlingenu pak psal jako o „centru nostalgie“.

K jeho myšlenkám naplněným duchem smíření je však nutno něco podstatného dodat: Nostalgie může s odcházejícími generacemi vyhasnout, ale na jejich základech se zrodilo mnoho nového, plodného a optimistického, symbolizovaného pojmem partnerství Olomouc – Nördlingen. V něm dochází naplnění i mnohé z toho nejpozitivnějšího, co lze v činnosti Svazu domoviny nalézt.

Doufáme, že z předchozího textu je zřejmé, jak po tragedii (kterou samozřejmě nechceme zapírat) nakonec – v rámci usmířování německého a českého národa – vzniklo také mnoho pozitivního. A v tomto smyslu tedy někdejší němečtí Olomoučané a Středomoravané sehráli důležitou roli nedobrovolných „vyslanců“ kultury.

Příloha

Oswald Raab, Ein bischen Olmützerisch möchte ich schwadronieren

Ein bisschen Olmützerisch möcht ich schwadronieren
bevor sie unsere Muttersprache ganz verlieren
Somit nun ein kleines Exposee
nach der Sprachinsel A B C
aufgezwigt hat man sich a Madl
Antschi heißt Ann, und Körtsch heißt Kadel
Einen Allasch tat man im Stamperl leeren
Angrescheln das sind Stachelbeeren
eine Affinofrisur den Damen gefiel,
abgelappert wurde man beim Kartenspiel
Das Bicykl hat zwei runde Radeln
an Bankert kriegten meist ledige Madeln
Buchteln wurden mit Powidl gefüllt
Bagasch schimpfte man die andern
wenn man wild war wie die Graseln

die Bratkos waren meist Bosniaken
zum Beischl tat man Röhrlabeln backen
das betaschkern von Obst war nicht erlaubt
a Butik war meist verraucht und verstaubt
Brimse war aus Quark, Butter und Paprika
als Tschokl zählte auch er Pudel
a Chaluppen ist a alte Kapudel
Cancori nannte man Reste von Fetzen
ein Chmisett tat vorne das Hemd ersetzen
Tschipkewasser trank man um nüchtern zu bleiben
cicerlewise mußte man Schulden eintreiben
Cerbulaten gab es ein den Fleischhackerein
Cuckleck hatten oft die Mägdelein
Mit Deka wurde beim Greisler gewogen
Dazan ließ man sich ungern sogem
Duchenten erwärmten Frau und Man
mit Dijo verstand der Gaul und zog an
auf der Enveloppe fuhr man Tobbogam seit Jahren
die Elektrische hat der Kondukteur gefahren
Fisolen mit Stichfleisch ließ man sich munden,
mit Fatschen wurden die Wunden verbunden
einen Flennen oder plazen kam aus der Tränenndrüse
Faschiertes oder Karbinateln gab es mit Kraut
Fußsackeln schützten die nackte Haut.
Erpelkasch gabs öfters mit Vitello und Zucker
Extrawurst machte man aus einen geschlachteten Jucker
der Grind schützte die offene Wunde
einen Gejt brauchte man für die Taufurkunde
ein Geseres gab es bei grossen Jammer
Geraffel lag meist in der Rumpelkammer
ein Gribsch das ist vom Obst er Rest
von Grabschen man die Finger läßt.
ein Grasl ist frecher Bube
ein Greisler hatte Quargeln in der Ladenstube
ein Heitr das ist ein altes Roß
Hetschepetsch juckte erbarmungslos
Hienliche wuchsen in tiefen Wald

Handschken rug man wenn es kalt
Hütschen mußte man die Krörper wenn sie wannen
Haschlerky lutschten auch Germanen
Est ist gleich ob ich Jesses oder Jeschimaria sag
Jause machte man am Nachmittag
Karlatten wuchsen auf den Bäumen
bei einer strammen Kalline war gut träumen
Kuttelfleckesuppe war für die Armne ein Mahl
Krakauer mit Kren gabs beim Vymjetal
kasch nannte man den Hirsebrei
Kroboten kamen aus der Slowakei
Karfiol wurde im Glasbeet angebaut
Kiefizige Menschen sind immer vorlaut
Kolatschen konnte man ein Dutzend vertragen
Kuglhupf gab es an Feiertagen
Im Kapsa steckte meist das Portmonee
wen man Kletzenbrot as, dann fiel bereits der Schnee
der Krampus tat mit der Kette klirren
mit der Kaless fuhr man am Sonntag spazieren
Das Kippel tunkte man in Kaffee
ein Ketjas hate kein Renomee
das Krispindl gab nicht viel her
Kavalett gieß das Bett beim Militär
den Kracher trug man in der Winterszeit
das Kracherl ist eine Flüßigkeit
Kresteln brockte man sich ein
Kroken saßen am Feldesrain
Leviten wurden einem oft gelesen,
Lezian war einer von den Bösen
im LAVOR man die Körperpflege bestritt
man lutschte gerne Lilihit
wer Masl hatte dem lachte das Glück
ein Mamlas hat da weniger Geschick
die Murken waren rot die Peterschel weiß
beim Matschkern wurde am richtig heiß
motschen taten Kinder an den Wänden
die Muhma half bei der Geburt mit den Händen

die Olma in der Kuchl stand
der Ochsenziemer war gefürchtet in Vaters Hand
zur Plant trug man eine kurze Hose
aus Paradeisern machte man Sosse
Pluzer heißt man auf bayrisch Grind
Potschen in der Stube zu tragen sind
eine Perndreck trug jeder Polizist
an Plazek dierekt von Herd aus man gerne gesüßt
ein Pawlatsch ist ein Balkon mit Geländer
zum patschokieren von Plafon brauchte man Malta
Powideltascherl schmeckten im jeden Alter
zum Paschen brauchte man a schneid
zum Praker sagt man Klopfer heut
die Plaus umgaben viele Rippen
bei Plunz würd ich auf Blutwurst tippen
mit den Palester Tennis zu spielen das war schick
auf die Schule hatte man an großen Pik
die Akademiker mußten maturieren
Marillenmarmelade gabs auf a Raufte zum schmieren
Reformhosen trugen die Damen gern
Ruderleibln hatten die jungen Herrn
die Rumpel brauchte man zum Waschen
Ribisen tat man gerne naschen
bei einer Ramasuri bekam man oft eine geschmiert
die Russen schmeckten wenn sie mariniert
Servus grüßte man bei Tag und Nacht
wo ein Schaschek war da wurde gelacht
ein Secherl das waren zwanzig Heller
a Stürz gehört auf s Kastrol und nicht auf den Teller
Kaiserschmarren schmeckte mit Zucker u, Zimmt
Schwabens krocken unter dem Spind
Schermeiseln sind eine Art von Grütze
Schimischuhe hatten eine lange Spitze
ein Scherzl von Brot schmeckte wenn es frisch
Stockerlen standen am Küchentisch
Schlapken trug man vor Schlafengehn
ein Schinakel konnte auch untergehn

der Spund das ist a klanes Mandl
der Spalek ist aus Zuckerkandel
der Stagel wurde glühend heiß
Schisken hatten die Fichten wie man weiß
Spompernadeln machten mondöne Dameneinen
Skroban die Polizisten oft vernahmen
ein Schnulwerlicht trillt mit der Suppen
ein Skropp tut sich als Geizhals entpuppen
schurpen tat man das Sauerkraut
Schleißken haben die Ganseln gut verdaut
beim Tschundern zeriß man sich oft die Hosen
Tschiken klaubten meist die Arbeitslosen
Trakatsch und Scheibrtrugel dienten dem Transport
auch Tepanas war ein bekanntes Wert
Tsching a peit sagte man beim Kuglspiel
ein Trhan hält von sich nicht viel
dem Tschibuk füllte man mit Tabak aus der Trafik
Tachinieren waren a arbeitsscheue Klik
von Tschagan bis zur Trugel tschecherte man alles
ein Tscoperlewar unbeholfen im Fall eines Falles
Unurken wurde zwei Kilo schwer
Ucho war man beim militär
Vitello schmierte man auf ein Kneil Brot
man verkitschte alles in der Not
verplampern heißt die Zeit totschiagen
aus dem Vogerl trank man bei verdorbenen Magen
Wuckerl wurden onduliert
a Watschen kriegt man meist geschmiert
Wimmerln waren klein und Pinkeln groß
Wurstsupp gabs Freitag die schmeckte famos
Zwecken nagelte man auf die Sohlen
Ziegelschen brannten die Ziegel mit Kohlen
mit Zigorie wurde der Kaffee gekocht
Zibeben wurden in Teig eingekocht
Zukerln nutschelte man in jeder Fase
den Zwiker klemte man auf die Nase
Zora war die billigste Zigarette

a Zumpl spielte sich gern im Bette.

Literatura:

MEZIHORÁK, F., HOŘÍNEK, M. *Padesát německých Olomoučanů. Fünfzig deutsche Olmützer*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2004.

MEZIHORÁK, F. *Olomoučtí Němci po druhé světové válce. Olmützer Deutsche nach dem zweiten Weltkrieg*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2008.

Kontakt na autory příspěvku:

prof. PhDr. František Mezihorák, CSc., Dr.h.c.

Katedra společenských věd

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Žižkovo nám. 5

771 40 Olomouc

e-mail: mezihorakf@seznam.cz

prof. PhDr. Alena Nelešovská, CSc.

Katedra primární pedagogiky

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Žižkovo nám. 5

771 40 Olomouc

e-mail: alena.nelesovska@upol.cz

Mosty mezi folozofy

Zdeněk NOVOTNÝ

Abstrakt: Od počátku evropského myšlení existují protichůdné filosofické koncepce a stejně tak existují mezi různými směry evropského filozofického myšlení styčné plochy. Neustávající dialog a budování mostů mezi odlišnými kulturami podněcovalo další rozvoj filozofie, vědy a lidstva jako celku. Absence vzájemných kontaktů a s tím souvisejícím vzájemným nepochopením mnohdy naopak vedlo k tragickým důsledkům.

Klíčová slova: Antické Řecko, středověk, renesance, moderní filosofie, metafyzika, trvání, návrat, oživení, reakce, negace, kriticismus, skepticismus, spekulace, racionalismus, empirismus, materialismus, idealismus, věda, náboženství.

Kolébku našeho evropského myšlení vidíme právem ve starém Řecku. Tam také zaznamenáváme první projevy šíření myšlenek bez ohledu na jakékoli bariéry. Už předsókratovští myslitelé jako Thalés, Pýthagoras aj. se setkali s východní vzdělaností, kterou svým způsobem rozvíjeli. Naproti tomu ztráta řecké samostatnosti, podrobení se Římu paradoxně znamená šíření řeckého myšlení, filosofie, kultury a civilizace do celého tehdy známého světa, a proto je toto období právem označováno přívlastkem helénistické. Známé jsou v té době zejména směry jako skepticismus, stoicismus a epikúreismus. Naopak původně řecké nejvýznamnější filosofické

proudy jsou zase ovlivňovány a přetvářeny do nových forem svým setkáváním s orientálními proudy, což je zřejmé např. u novoplatónismu a novopýthagoreismu.

Paralelně vzniká a rozvíjí se křesťanství, které rovněž čerpá z více duchovních zdrojů; je to nejen judaismus, ale i řecká filosofie, zejména její mnohoznačný, ale velmi významný pojem Logos. Ostatně celé první období křesťanské filosofie – patristika – je poznamenáno hledáním, ve kterém se nějakým způsobem vyrovnává s řeckou filosofií a postupně formuje svou vlastní doktrínu. Je to vidět u takových osobností, jako byli Tertullianus, Klement Alexandrijský nebo Origenés. V druhém velkém období křesťanské filosofie, známém pod označením scholastika, kdy na středověké evropské univerzity pronikají i vlivy arabské a židovské filosofie, jsou to opět myšlenkovi velikáni Platón a zejména Aristotelés, jejichž učení se stává základem pro teologicko-filosofické systémy, z nichž nejznámější a patrně nejvýznamnější je představován sv. Tomášem Akvinským, jehož vliv trvá až do dnešních dnů. Je přitom zajímavé, že myšlenky všech tří rozdílných nábožensko-filosofických systémů se šíří relativně svobodně. Na aristotelismus arabských komentátorů i samotného Tomáše Akvinského kriticky originálně reaguje J. Duns Scotus, který proti rozumu staví vůli, proti obecnosti jedinečnost a proti skutečné existenci logickou možnost. Stal se tak zakladatelem nového vlivného směru s názvem skotismus, který stojí v opozici k tomismu.

Renesanční filosofie znamená nejen zřejmý návrat k myšlenkám a hodnotám antiky, ale i větší svobodu a otevřenost filosofie, která si všímá člověka vůbec (obecně) – bez ohledu na jeho původ, národnost či zemi, ve které žije. Rovněž myšlenky náboženské reformace se začaly šířit Evropou a stejně jako jejich nositelé J. Wycliff, J. Hus, M. Luther a J. Kalvín jsou v současnosti známé a rozšířené v celém světě.

Filosofické myšlení novověku se rozvíjí ve znamení suverenity poznávacích dispozic lidského rozumu a smyslů. Racionalista R. Descartes usilující o jasné a nezvratné vědění dochází k jistotě „cogito – sum“, které poukazuje na duchovní substanci, stejně jako rozměrnost, tvar, pohyb svědčí o substanci materiální. Tento dualismus odmítá B. Spinoza, který z logiky věci soudí, že substance jako poslední základ všeho musí být jedna, jediná, což znamená monismus; G. W. Leibniz kritizuje Descarta pro jeho pojetí rozměrnosti jakožto základního atributu materiální substance. Co je totiž rozměrné, je i dělitelné, a tedy složené. Substance však nemůže být slože-

na, je nutno vidět ji v tom, co tvoří onu složenost. Musí to být jednotky samy o sobě nesložené, bezrozměrné, tzn. duchovní, kterých je nekonečně mnoho a které Leibniz nazývá monádami. Jde tedy o pluralistické pojetí.

Proti těmto racionalistickým a metafyzickým spekulacím stojí střízlivá britská empiricko-senzualistická filosofie, jejímž dovršitelem je D. Hume. Ten svou skepsi zasadil smrtelnou ránu celé dosavadní metafyzice. Ukázal, že jsou nám vždy dána jen konkrétní smyslová data a že to, co považujeme za vědění (knowledge), je pouze naše přesvědčení (belief). Týká se to všech druhů tzv. substancí včetně vědomí, já (self), ale i kauzality a indukce – předpokladu, že z již poznaného (z minulé zkušenosti) můžeme usuzovat na dosud nepoznané (budoucnost).

Britská novověká filosofie inspirovala francouzské osvícence reprezentované jmény jako F. M. Voltaire, J. J. Rousseau a další (encyklopedisté). Jeden z nejslavnějších filosofů I. Kant sice nikdy neopustil rodný Královec (Königsberg), přesto sám přiznává, že to byl právě skotský filosof D. Hume, který jej jako první vyrušil z „dogmatického spánku“. Ani Kantův velkolepý systém transcendentální filosofie s apriorními formami smyslového nazírání a rozumovými kategoriemi však jak se zdá nevyřešil Humův problém. Na to poukázal i nejvýznamnější český filosof T. G. Masaryk. Nicméně důrazem na lidskou subjektivitu při vytváření našeho obrazu světa vedla Kantova filosofie k aktivistickému pojetí vědomí a ke koncepci sebeuvědomění a práce, jak se uplatňuje v následné německé filosofii, kterou představují J. G. Fichte, F. W. J. Schelling, G. W. F. Hegel a L. Feuerbach.

Odtud vede cesta ke K. Marxovi a F. Engelsovi, kteří byli přesvědčeni, že jednorázovým revolučním činem, kvalitativním skokem, mohou velké skupiny lidí změnit společenský vývoj v jeho materiální i duchovní podobě, tedy provést zásadní změny i ve vědomí lidí. Jejich teoretický omyl prohloubil a v praxi svérázně uplatnil V. I. Lenin, což mělo za následek tragédii nejprve v jedné šestině světa, ale později i v mnoha dalších zemích. Stalo se tak mimo jiné i proto, že člověka s jeho vlastnostmi, které trvají v podstatě stejně po mnoho staletí (jinak by nám dnes sotva mohl co říci Platón, Shakespeare aj.), nelze naráz a natrvalo změnit tím, že se změní vztahy v ekonomické, materiální oblasti (výrobě). Jakkoli je marxistické učení o společnosti víceméně utopii, dokázalo oslovit řadu významných myslitelů ve všech světadílech a poznamenalo životy stamilionů lidí. Materialistickým pojetím skutečnosti chtěl marxismus definitivně vyřešit i tzv. skandál filosofie (nedokazatelnost existence vnějšího, materiálního světa).

Brzy po vypracování marxistické materialistické teorie však nové fyzikální objevy vyvolaly pochybnosti o oprávněnosti samotného základního pojmu marxistické filosofie – pojmu „hmota“, zejména když se ukázalo, že stejné oprávnění jako hmota ve smyslu látky má také energie. Einsteinovo pojetí zrelativizovalo všechny rozhodující kategorie newtonovské fyziky, přičemž už dříve E. Mach a R. Avenarius podrobili kritice jak materialistickou, tak idealistickou metafyziku z pozic čisté „neutrální“ zkušenosti (empiriokriticismus), čímž oživilo filosofii G. Berkeleye a D. Huma. Na tyto skutečnosti reagoval V. I. Lenin svou široce pojatou definicí „hmoty“ jako kategorie pro označení objektivní reality, jež je člověku dána v jeho počítcích, jež je odrážena, kopírována těmito počítky, a existuje nezávisle na nich. Byl to patrně jeden z posledních pokusů obhájit substanční materialistické pojetí ontologie.

Odmítl ho celý široký proud novopozitivistické filosofie, která měla za cíl „očistit“ tuto disciplínu od metafyzických „pseudopojmů a pseudo-problémů“ a která pak vyústila v analytickou filosofii (filosofii jazyka) – např. R. Carnap, B. Russell, L. Wittgenstein. Podobné ambice – učinit filosofii vědou – měla také (transcendentální) fenomenologie E. Husserla, která metodou redukce v jevech (fenoménech) hledá a nalézá to, co je obecně platné, evidentní, jisté (podstata, eidos). E. Husserl tak zřetelně odkazuje na R. Descarta a I. Kanta. Celá filosofie 19. století nějakým způsobem navazuje na předchozí velikány novověké filosofie. Určitou výjimkou jsou iracionalisté jako A. Schopenhauer (i on však je inspirován I. Kantem), S. Kierkegaard (reakce na neosobní racionalismus G. W. F. Hegela), F. Nietzsche (návaznost na A. Schopenhauera), kteří představují spíše negaci a diskontinuitu vzhledem k předchozímu vývoji filosofického myšlení.

Vedle již zmíněných vlivných filosofických směrů 20. století – novopozitivismu a fenomenologie – vznikají a rozvíjejí se další, nové filosofické školy: pragmatismus v USA, který je novou, osobitou reakcí na veškerou teoretickou a spekulativní filosofii, přičemž však je velmi výrazný její praktický a humanistický aspekt; novoscholastika a zejména novotomismus navazující na vše podnětné a dosud aktuální z křesťanské filosofie středověku – systematičnost, harmonizace (či naopak zdůraznění protikladu) rozumu a víry, filosofie a teologie, vědy a náboženství; kritický racionalismus K. R. Poppera v návaznosti na novopozitivismus představuje alternativní řešení problému demarkace, tj. rozlišení mezi výpověďmi vědeckými a nevědeckými, avšak vedle verifikovatelnosti navrhuje jako kritérium fal-

zifikovatelnost, proti indukci staví dedukci a proti generalizaci vědecky tvůrčí hypotézy. Existencialismus klade důraz na individuální prožitek osamělosti a úzkosti z bytí (Kierkegaard), tragičnosti a absurdity, což se stalo aktuálním pro situaci lidí v materiálně i morálně zdevastovaných zemích po 1. a 2. světové válce, zejména Německu a Francii. V „Otázce viny“ K. Jaspers specifikuje tento fenomén originálním a dosud nebývalým způsobem ve vztahu k poválečnému Německu, přitom ale s obecnou platností. M. Heidegger se sice sám považuje za fenomenologa, ale právě na příkladu lidského bytí (Dasein) se pokouší objasnit širší otázku po bytí vůbec, na kterou se od dob Platónových a Aristotelových „zapomnělo“. J. P. Sartre ukazuje, že i vědomí musí nejprve být (= nevědomý základ), teprve pak může samo sebe reflektovat; je tedy prvotně tím, čím není (nicotou), a až druhotně se stává vědoucím. Dění, časovost znamená, že lidská existence se neustále vrhá mimo sebe, musí se rozhodovat, volit budoucnost bez jakékoli záruky. V tom je „odsouzena“ ke svobodě, ale i k odpovědnosti.

V uvolněné atmosféře 60. let minulého století se začaly vytvářet „mosty“ mezi do té doby nesmiřitelnými filosofiemi, např. existencialisté se inspirovali marxismem a neortodoxní marxisté viděli reálnou možnost obohacení antropologické dimenze marxismu právě v některých existencialistických koncepcích. Marxisté, zejména italští, se také otevřeli dialogu s představiteli novotomismu, kteří zase viděli inspiraci v sociální doktríně marxismu. Kritičtí neomarxisté frankfurtské školy opustili ideu proletářské revoluce, protože dělnictvo na Západě dávno ztratilo svou revolučnost; tu převzali zejména studenti a mladí radikální intelektuálové. Slibně se začaly uplatňovat vzájemné vlivy marxismu a kulturní psychoanalýzy. Všechny tyto pozitivní trendy zmrazil přesně před čtyřiceti lety vpád sovětských vojsk do Československa.

Dnes se jen můžeme, ale snad i musíme ptát, zda současná filosofická postmoderna s pluralitou tzv. diskursů a paradigmat vzbuzuje nové naděje nebo spíše vyvolává rozpaky.

Literatura:

- AUGUSTINUS AURELIUS. *Vyznání*. Praha: Evangelické nakladatelství, 1992.
- BACON, F. *Nové organon*. Praha: Svoboda, 1990.
- BERKELEY, G. *Pojednání o základech lidského poznání*. Praha: Svoboda, 1995.
- CARNAP, R. Překonání metafyziky logickou analýzou jazyka. In *Filosofický časopis* 4/1991, s. 622–642.
- DESCARTES, R. *Rozprava o metodě*. Praha, 1947
- DIOGENÉS LAERTIOS *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. Praha, 1964
- DUNS SCOTUS, J. Výbor z díla. In SOUSEDÍK, S. *Jan Duns Scotus. Doctor subtilis a jeho čeští žáci*. Praha, 1989
- FEUERBACH, L. *Podstata křesťanství*. Praha, Státní nakladatelství politické literatury, 1954.
- HEGEL, G. W. F. *Fenomenologie ducha*. Praha, 1960
- HEIDEGGER, M. *Bytí a čas*. Praha: Oikoymenh, 1996.
- HORYNA, B. a kol. *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998.
- HUME, D. *A Treatise of Human Nature*. Oxford: Blackwell, 1968.
- HUSSERL, E. *Karteziánské meditace*. Praha, 1968
- JASPERS, K. *Otázka viny*. Praha, 1991
- KANT, I. *Kritika čistého rozumu*. Bratislava, 1979
- KIERKEGAARD, S. *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*. Praha, 1993
- KRATOCHVÍL, J. *Meditace věků*. Brno, 1935
- LOCKE, J. *Esej o lidském rozumu*. Praha: Svoboda, 1984.
- LYOTARD, J.-F. *O postmodernismu*. Praha, 1993
- MARITAIN, J. *Křesťanský humanismus*. Praha: Universum, 1947.
- MARX, K. *Ekonomicko-filosofické rukopisy z r. 1844*. Praha, 1961
- MASARYK, T. G. *Počet pravděpodobnosti a Humova skepse*. Praha, 1883
- NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*. Praha, 1995
- NOVOTNÝ, Z. *Jak (se) učit filosofii*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2004.
- PLATÓN *Obrana Sókrata. Kritón*. Praha, 1994. Prótagorás. Praha, 1992. Menón. Praha, 1992. Symposion. Praha, 1947. Ústava 5, 6, 7. Praha, 1921. Parmenidés. Praha, 1996
- POPPER, K. R. *Věčné hledání. Intelektuální autobiografie*. Praha: Prostor, 1995.
- ROUSSEAU, J. J. *O původu nerovnosti mezi lidmi*. Praha: Svoboda, 1949.
- RUSSELL, B. *History of Western Philosophy*. London: George Allen & Unwin, 1967.
- SARTRE, J. P. *Marxismus a existencialismus*. Praha, 1966
- SCHOPENHAUER, A. *Svět jako vůle a představa*. Praha, 1911–1917
- STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří, 2000
- SVOBODA, K. *Zlomky předsokratovských myslitelů*. Praha, 1944
- SVOBODA, L. a kol. *Encyklopedie antiky*. Praha, 1973

TOMÁŠ AKVINSKÝ *Summa theologicá*. Olomouc, 1937-1940
WITTGENSTEIN, L. *Tractatus logico-philosophicus*. Praha, 1993

Kontakt na autora příspěvku:

doc. PhDr. Zdeněk Novotný, CSc.

Katedra společenských věd

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Žižkovo nám. 5

771 40 Olomouc

e-mail: zdenek.novotny@upol.cz

**Protirečivé tendencie vo vzťahoch súčasných kultúr
v geografickom priestore Európy**

Josef OBORNÝ

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá možnosťou vzniku konfliktov medzi kultúrami súčasnej Európy. Vyjadruje stanovisko, že motívy týchto konfliktov majú politický a fundamentalistický charakter. Podporuje presvedčenie, že spolužitie rôznych kultúr na teritóriu Európy je reálne možné.

Kľúčové slová: Globalizácia, akulturácia, terorizmus, asimilácia, identita.

Úvod

Svet je sieťou vzájomných závislostí a vplyvov v oblasti liberálnej ekonomiky, v kultúre, vo sfére politických hodnôt, v technológiách, vo vzdelávaní, vo vojenskej bezpečnosti, v športovom „priemysle“ a ďalších oblastiach. V tejto sieti závislostí a vplyvov sa svet, Európu nevyvímajúc, rozdelil na krajiny s nerovnakou autoritou v týchto vplyvoch. Preto ani po rozpade bipolárneho rozdelenia Európy nemôžeme hovoriť o nezávislosti všetkých krajín a každej osobitne v plnom význame toho slova. Veď žijeme v období globalizácie. Avšak z filozofického hľadiska je hodnotou poznaná objektívna súvislosť, nie závislosť. Závislosť je nesloboda alebo trend a cesta k neslobode. V súčasnosti sa vytvorila napríklad závislosť na globalizácii, teda závislosť na závislosti. Paradoxne sa učíme žiť v podmienkach prelinania globalizácie a lokálneho, pre ktoré sa začína užívať

pojmom „glokálne“ (Sekot, 97). Využívame výhody globalizácie, ale súčasne sa musíme učiť prežiť jej nežiaduce dôsledky, ku ktorým patrí aj boj kultúr a civilizačný konflikt.

Nebezpečenstvá globalizácie

Rozvoj kultúry súčasného ľudstva má silné znaky pozitívnej akultuácie. To je dôsledkom imanentnej črty kultúry – vzájomného obohacovania a vyhľadávania nových spojení. Globalizácia však prináša aj také javy, ktoré sú samotnej kultúre cudzie, pretože majú hybné sily v politike a v ekonomických záujmoch. Každodenná realita nás približuje skutočnosti kultúrnych konfliktov práve v dôsledku diktátu politiky nad kultúrou. Príklady z ostatných dní a nám blízkych regiónov nasvedčujú tomu, že nie sme ďaleko od pravdy.

Spomeňme v tejto súvislosti nebezpečenstvá terorizmu, ktoré akoby mali kultúrne korene. Nástojčivo sa núka myšlienka, že ide o prejavy kultúrnej tradície a obhajoby tradičných hodnôt národnej kultúry. *„To, čo sme predtým iba tušili, už dnes vieme: v Maďarsku sú osoby pripravené páchať politické teroristické činy,“* povedal pre denník Népszabadság riaditeľ Národného bezpečnostného úradu Sándor Laborcz. Počet potenciálnych teroristov odhadol na niekoľko desiatok. O niečo viac je extrémistov, ktorých tvrdé jadro môže strhnúť k ozbrojeným útokom na demokratické štátne zradenie. Ako príklad Laborcz uviedol štyroch členov Národnej oslobodzovacej armády Šípy Maďarov, ktorých zatkli začiatkom tohto mesiaca. Podľa informácií budapeštianskej tlače zadržaní pripravovali atentáty pomocou bômb skrytých vo futbalových loptách, ktorých si už zhotovili päť kusov (Laborcz, 2009). Skutočne je tomu tak, mnohé interpretácie tohto fenoménu sa usilujú vytvárať dojem, že ide o kultúrny konflikt, zväčša konflikt majoritnej a minoritnej kultúry.

Uvedené, ale aj iné formy terorizmu sú časovým rovesníkom najvýznamnejšieho procesu súčasnosti – globalizácie. Z výskumov globalizácie, a tým aj z výskumov jej ekonomickej a politickej podstaty, vyplýva veľa pozoruhodných poznatkov. Napríklad je známe, že zo stovky najväčších hospodárskych celkov viac ako polovica nie sú štátne, ale nadnárodné spoločnosti. Z toho vyplýva, že procesy globalizácie sú mimo kontroly príslušných štátov, sú „riadené“ akousi neviditeľnou rukou. Ovláda je „globalizačná“ kultúra – neosobná, často nepriateľská, nemilosrdná, agresívna. Riadiace štruktúry extrémistických hnutí veľmi často prezentujú

svoje aktivity ako protest proti globalizácii a proti nespravodlivému rozdeľovaniu bohatstva, ktoré globalizácia produkuje. O čo konkrétne ide?

V rámci svetovej ekonomiky možno rozdeliť štáty do troch základných skupín: štáty jadra, semiperiférie a periférie. Vplyv globalizácie sa však podstatne líši podľa toho, či sa štát nachádza práve v niektorej z uvedených lokalít. V jadre sú sústredené vysoko technologické aktivity a komplexná priemyselná výroba. Úlohou periférie je dodávať suroviny, poľnohospodárske výrobky a lacnú pracovnú silu, možno dokonca aj lacno sa predávajúceho športovca na svetovom športovom trhu. Napätie medzi jednotlivými skupinami štátov v dôsledku „neviditeľného“ štýlu riadenia globalizácie má pulzujúcu podobu. Vždy keď sa toto napätie zostruje vzrastá aj nebezpečenstvo extrémistických foriem odporu proti jeho konzekvenciám a to predovšetkým v krajinách semiperiférie a periférie. Touto úvahou však nechceme jednoznačne spájať globalizáciu s terorizmom a charakterizovať globalizáciu ako príčinu terorizmu. Niektoré súvislosti však nemožno prehliadnuť.

V súvislosti s globalizáciou treba podrobnejšie spomenúť aj problém akulturácie a výmeny kultúrnych hodnôt, ktoré zrodila európska civilizácia, ale ktoré dnes dominujú na teritóriu aj iných častí sveta. Jeden zo znakov globalizácie je presadzovanie procesu univerzalizácie hodnôt, často formou indoktrinácie. Na vlnách globalizácie sa prenášajú aj ekonomické a politické hodnoty, ktoré reprezentujú najvplyvnejšie ekonomické sily globalizácie. Zväčša ide o hodnoty, ktoré sú typické súčasným politickým mocnostiam. Nejestvujú však dôkazy o tom, „že zrodenie vplyvnej globálnej komunikácie prináša nejakú významnejšiu konvergenciu postojov a názorov“ (Huntington, 54). Globálne šírené hodnoty a informácie chápu ľudia na základe svojej príslušnosti k civilizácii – chápu je teda rozdielne cez substrát svojej kultúrnej civilizačnej identity.

Migrácia obyvateľstva a hodnôt

Pozrime sa na problém napríklad z hľadiska ekonomickej (pracovnej), politickej a vzdelávacej (predovšetkým akademickej) migrácie. „Prisťahovalci“ do cieľovej krajiny sú nositeľmi pracovnej sily ako ekonomickej hodnoty, sú nositeľmi intelektuálneho a kultúrneho potenciálu. Sú však aj nositeľmi svojich koreňov. Dnes zväčša asimilujú s kultúrou nového domova a hľadajú si novú podobu identity. Už na základe doterajších skúseností

sa však predpokladať, že bude narastať ich potreba zachovať si pôvodnú kultúrnu a náboženskú identitu a celý vejár svojich tradícií.

Asimilácia a identita sú rôzne a dokonca protirečivé procesy. Doba ešte nedozrela na celosvetovú kultúrnu civilizačnú harmóniu. Existuje názor, že nebezpečné konflikty budúcnosti pravdepodobne vziđu zo západnej arogancie, islamskej netolerancie a čínskej asertivity (Huntington, 213). Domnievame sa, že migrácia občanov „nezápadných krajín“, teda krajín „nezápadnej civilizácie“ za hodnotami materiálneho a intelektuálneho charakteru do západných krajín bude rovnako poznamenaná týmto javom. Samozrejme, môžeme viesť polemiku aj o spomenutej arogancii, netolerancii a asertivite. Predovšetkým o tom, či sú tieto črty skutočne vlastné uvedeným civilizáciám. O rozdieloch (podstatných a marginálnych) medzi uvedenými kultúrno civilizačnými celkami však pochybovať nemožno a preto treba očakávať aj ich prejavy.

Migrovanie obyvateľov semiperiférie a periférie sveta za výhodnejšími podmienkami pre existenciu a životnú úroveň má dve strany. Z hľadiska pozitívneho myslenia to môže znamenať žiaducu akulturáciu, obohatenie kultúrnej stránky štýlu života „domáceho“ obyvateľstva. Súčasne to môže znamenať podiel ideí, tradícií a zvykov ako kultúrneho fenoménu na celospoločenskej a celoeurópskej akulturácii. Znakom „pozitívnej“ akulturácie je rešpekt a empatia pred znakmi identity určitého kultúrneho spoločenstva, pred jeho hodnotami. Týmto sa odlišuje akulturácia od kultúrnej asimilácie. Ako náhle však vstúpi do hry konzervatívny prvok – v tomto prípade fundamentalizmus náboženského i svetského typu mení sa akulturácia na latentný aj ostrý konflikt kultúr.

Zánik bipolarity a vznik multipolarity

Procesy, ktoré odstránili v Európe pôvodne bipolárne rozdelenie pri-niesli aj nečakané efekty. Patri k nim napríklad vznik kontrastnej multipolarity ako javovej nápodoby multikulturality. *„Zanikol bipolárny svet, na ktorom bolo možné stavať existenciu protikladných ideológií, protikladných spoločenských systémov, protikladnej propagandy a kontrapropagandy. Na základe týchto skutočností sa formovali vízie o dobrých a zlých systémoch, o dobrých a zlých ideológiách, o dobrých a zlých štátoch, o demokratických a totalitných režimoch. Nepriateľ bol ‚plnohodnotne‘ ideologicky a politicky definovaný a konkrétne zobrazený.“* (Turan, 175) Niektorí pôvodní spojenci „síl dobra“ v boji proti „sílám zla“ však dnes žiadajú dividendy a zo spo-

jencov sa stali protivníci. Takouto metamorfózou prešlo napríklad hnutie Taliban.

Komplexne a globálne vzaté bipolárny svet nezanikol v plnom zmysle toho slova a nikdy nezanikne. Takto mohol zaniknúť len z politologického hľadiska. Dnes, jednoducho povedané, neexistuje bipolarita podľa schémy „socializmus kontra kapitalizmus“. Črtajú sa však obrisy „bipolarity“ krajín tolerancie, empatie, ekumenizmu proti krajinám intolerancie a fundamentalizmu. Plodmi tejto situácie sú reálne a potenciálne nebezpečenstvo chuligánskeho politického extrémizmu.

Domnievame sa, že bipolárny svet existuje aj naďalej, ale je takto interpretovaný iba z etického, filozofického, estetického a kulturologického hľadiska. Ak chceme pokojne môžeme konštatovať, že aj staručkú Európu ovláda i dnes dobro a zlo, kultúra a pakultúra, autentická kultúrnosť a pseudokultúrnosť, krása a ošklivosť, politická integrácia a dezintegrácia. Ibaže tieto stránky bipolarity už nemajú svoje pôvodné mená, ktoré označovali vtedajšie základné spoločenské a politické systémy. Dnes majú tieto stránky bipolarity iných nositeľov a ešte len hľadáme istotu, či sme týchto nositeľov správne identifikovali.

Dnešná politická bipolarita má podobu, ktorú môžeme vyjadriť (ale iba z „didaktického“ hľadiska) schémou „kultúra pokoja verzus kultúra teroru“. Hlavný nepriateľ (skutočný aj domnelý, zdanlivý) súčasného ľudstva bol identifikovaný a ironicky povedané „jeho zničenie je najaktuálnejšou úlohou bez diskusií, obeť teroru dostali poctu a pozostali sú štvani k vendete“ (Turan, 177). Keby nešlo o tak vážnu vec ako sú obeť terorizmu a extrémizmu, bolo by možné sa nad takouto iróniou poušmiať. Ale potom by tento smiech bol neúnosne cynický a morbidny.

Vplyvné politické koncepcie a stratégie určujú štýl myslenia v tejto oblasti. Podľa nich v tomto svete existujú regióny alebo dokonca krajiny zla, a o tom vraj niet pochýb. Či sú to práve tie krajiny, o ktorých sa tak najčastejšie hovorí, to môže byť vecou názoru a diskusie. Veľmi často sa to hovorilo o Lýbii. Vypočujme si však aj názor dotknutej „druhej strany“: „*Všetky politické systémy vo svete sú produktom boja o moc medzi nástrojmi vlády. Boj môže byť mierový alebo ozbrojený ako sú konflikty tried, siekt, kmeňov, strán alebo jednotlivcov. Výsledkom je vždy víťazstvo jedného nástroja vlády. .. a porážka ľudu, tj. porážka skutočnej demokracie.*“ (Al-Kaddáfi, 7) Že ide o tvrdenie proti tvrdeniu o tom niet pochýb. To je však iba právne posúdenie vzájomných postojov uvedených stanovísk. Hľadanie politickej

„pravdy“ si vyžaduje oveľa sofistikovanejšie formulácie a korektné komparácie. Dejiny pravdepodobne ukážu, že názory, ktoré majú dnes autoritu sa v mnohom mylili.

Každá svetová civilizácia sa v súčasnosti „vystatuje“ svojím náboženstvom, ktoré veľmi často spája s národným prvkom, kultúrnou tradíciou a dokonca aj s fenoménom práva. Myšlienky o danej skutočnosti z európskeho autorského prostredia netreba citovať s ohľadom na ich všeobecnú znalosť. Avšak môžeme ich čítať aj vo vyššie citovanom autorovi. „*Prirodzeným právom každej spoločnosti je buď tradícia (zvyk) alebo náboženstvo. Akýkoľvek iný pokus navrhnúť zákon pre akúkoľvek spoločnosť mimo tieto dva zdroje je nemiestny a nelogický.*“ A inde: „*Je správne, aby každý národ mal náboženstvo. Opak toho je abnormalitou.*“ (Al-Kaddáfí, 43, 96) Samozrejme, najjednoduchší a súčasne kultivovaný spôsob zaujatia stanoviska k týmto myšlienkam by bol výrook: No comment. To je však pasívny postoj a nerieši problém politickej a kultúrnej (in)tolerancie. Ak sa pozrieme na slová z iného uhľa pohľadu zistíme, že vo filozofickom význame slov sa dá nájsť aj celkom praktický návod na „nefilozofické“ konanie pre samovražedných atentátnikov. „*Hrdinovia v dejinách sú ľudia, ktorí sa pre niečo obetovali. Iná definícia neexistuje. Pre čo sa však obetovali? Obetovali sa pre druhých. Avšak pre ktorých druhých. Pre tých, ktorí k nim mali vzťah.*“ (Al-Kaddáfí, 43)

Princíp kultúrnej a inej tolerancie, ktorý je nosným princípom vzťahov v multikultúrnej spoločnosti, teda ktorý je leitmotívom aj nášho európskeho konania a myslenia je nespochybniteľný. A to dokonca aj vtedy ak musíme zľaviť zo svojich nárokov na ekonomický a kultúrny štandard a priniesť isté obeť v prospech tých iných. To však nič nemení na skutočnosti nedobrého pocitu zo života v danej heterokultúrnej spoločnosti. „*Hrozba prieniku iných hodnôt, iného spôsobu života vedie k pocitu ohrozenia bezpečnosti, kultúrnej identity. Duchovná zložka kultúrnych systémov má preto tendenciu posilniť viazanosť na hodnotové jadro a pôsobí skôr diferenciacne.*“ (Márton, 94) Má teda, inak povedané, tendenciu k obrane prostredníctvom útoku. Domnievame sa, že v tejto otázke nezáleží na tom, či pocit ohrozenia vlastných hodnôt je reálny a oprávnený. Postačujúce je už to, že existuje v individuálnej i sociálnej psychike.

Pre Európu neexistuje radikálne a principiálne iné riešenie multikulturality ako pre iné regióny sveta. Rôzne kultúry sa budú dlhé generácie učiť žiť vedľa seba, aby sa (možno) raz presvedčili, že žijú spolu lebo tak

je to najlepšie a obojstranne najvýhodnejšie. Zatiaľ sa však musíme učiť narábať kultivovane sami so sebou, s obidvomi aspektmi svojej identity. „*Problém identity sa ... skúma ako na všeobecnej kultúrnej úrovni, tak aj na individuálnej úrovni. Pričom ani riešenie na individuálnej úrovni nie je jednoznačné.*“ Mnohé skúsenosti z regiónov, kde je kultúrna rozmanitosť každodenným javom a prirodzeným prostredím nasvedčujú tomu, že sa vieme vzájomne chápať vo svojej odlišnosti. Národná identita sa v týchto regiónoch nestala prekážkou akulturácie a spolužitia, pretože sa prakticky preukázala jej potreba. „*Identita je pre národy ich zárukou. Je to miesto, na ktorom človek stojí a z ktorého pozoruje a vníma okolitý svet. Identita Európana dáva človeku priestor na vnímanie sveta mimo Európy...*“ (Vrabcová, 146, 147) Nedávne tragické európske skúsenosti len potvrdili, že absencia európskeho pohľadu na spolužitie národov v našom geopolitickom priestore vedie ku kataklizmám.

Záver

Bytostnou požiadavkou života každého človeka, každého konkrétneho občana Európy je pocit bezpečia a realita bezpečného života. Multikulturalita je objektívnou danosťou, ktorá sa formovala historicky a ktorá svojim rozvojom predbehla našu schopnosť pokojne v jej podmienkach žiť. V plnej miere sme si ju uvedomili až vtedy, keď sa každý minoritný prvok tejto kultúrnej rozmanitosti začal usilovať o svojprávnosť. Plnohodnotné postavenie každej kultúry v modernej spoločnosti sa dnes uskutočňuje na pôde národnej, náboženskej a politickej identity.

Literatúra:

- AL-KADDÁFÍ, M. *Zelená kniha*. Dialog, 1990. (Miesto vydania neuvedené).
- HUNTINGTON, S. P. *Střet civilizací*. (Boj kultur a proměna světového řádu). Praha: Rybka Publishers, 2001.
- LABORCZ, S. http://spravy.pravda.sk/v-madarsku-sa-objavil-politicky-terorizmus-fet/sk_svet.asp?c=A090427_081256_sk_svet_p12 (Dátum návštevy stránky: 28. 4. 2009)
- MÁRTON, M. Poznámka k miestu hodnôt v riešení konfliktov. In OBORNÝ, J., MARUŠINEC, M. (eds.) *Perspektívy výchovy k občianstvu po vstupe Slovenskej republiky do Európskej únie*. Bratislava: Slovenská vedecká spoločnosť pre telesnú výchovu a šport a Fakulta telesnej výchovy a športu Univerzity Komenského, 2004.

- NORDHAUS, W. <http://econoair.blogspot.com/2008/04/ekonomick-glbuss.html>.
(Dátum návštevy stránky: 28. 4. 2009)
- SEKOT, A. Sociologické problémy športu. Praha: Grada Publishing, 2008.
- TURAN, D. *Exodus z chaosu prizmou socio-synergickej gnozeológie*. Bratislava: IRIS, 2002.
- VRABCOVÁ, J. Filozofické otázky národnej identity po vstupe SR do EÚ. In OBORNÝ, J., MARUŠINEC, M. (eds.) *Perspektívy výchovy k občianstvu po vstupe Slovenskej republiky do Európskej únie*. Bratislava: Slovenská vedecká spoločnosť pre telesnú výchovu a šport a Fakulta telesnej výchovy a športu Univerzity Komenského, 2004.

Kontakt na autora:

doc. PhDr. Josef Oborný, PhD.
Katedra športovej humanistiky
Oddelenie výchovy k občianstvu
FTVŠ UK, Bratislava
Nábr. arm. gen. L. Svobodu 9
814 69 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: oborny@fsport.uniba.sk

Pedagogická hlediska kultivace politické kultury - cesta k porozumění

Antonín STANĚK

Abstrakt: Tématem teoretické studie je politická kultura a proces její kultivace v kontextu silicích migračních procesů ve sjednocující se Evropě. Autor přibližuje tento fenomén na pozadí dějinné zkušenosti, jakou byl holocaust. Stranou autorova pohledu nezůstává ani pedagogická dimenze problému prezentovaná ve studii v kontextu výchovy k občanství.

Klíčová slova: politická kultura, výchova k občanství, holocaust, imigrace, migrace

Úvod

Tato studie představuje politickou kulturu a proces její kultivace v kontextu silicích migračních procesů ve sjednocující se Evropě a to na pozadí dějinné zkušenosti, jakou byl holocaust. V závěru se dotýká také aktuálního pedagogického kontextu, jenž je dle našeho mínění s procesem kultivace politické kultury neoddělitelně spjatý.

Možný důvod častých diskusí o politické kultuře naznačuje např. P. Skalník, který se domnívá, že „*politická kultura působí, uznána či neuznána, v každé politické činnosti: není politiky bez politické činnosti*“ (Skalník, 2004, s. 89). Zajímavý pohled v tomto kontextu nabízí P. Kopeček poukazem na snahy o „odpolitizování“ českého obyvatelstva v období

nacistické okupace, když upozorňuje na snahu nacistů „*podřídít českou společnost svým záměrům a rozbít její vnitřní soudržnost*“ (Kopeček, 2008, s. 45). O tom, že politická kultura je populární a že se o ní mnoho hovoří i v českých médiích, se zmiňuje M. Skovajsa, jenž však připomíná, že „*v českých sociálních vědách nebyla konceptu politické kultury věnována velká pozornost*“ (Skovajsa, 2006, s. 22).

Na některé pokusy reflektovat koncepty politické kultury v podobě filozofických reflexí, studií, publikací a analýz odkazuje V. Jirásková, která v této souvislosti upozorňuje i na to, že neexistují žádné publikace, jež by se věnovaly aplikaci multikulturalismu do českého vzdělávání a které by pomáhaly učitelům orientovat se v široké a složité problematice (srov. Jirásková, 2006, 8). Jistou výjimku představují práce G. Medved'ové a D. Hampla nebo P. Krákory a Z. Novákové věnující se vzniku Československé republiky a problematice řešení vztahu národnostních menšin uvnitř nového státu (Hampl, Medved'ová, 2008; Medved'ová, Hampl, 2008 nebo P. Krákora a Z. Nováková, 2008). Jak uvádí P. Krákora a Z. Nováková, chtěla „*poválečná československá politická elita využít porážku Německa a Maďarska k vytvoření státu bez neslovanských menšin*“ (Krákora, Nováková, 2008, s. 127), ale bez problémů nebyly ani naše vztahy s největším slovanským sousedem Polskem, přičemž „*k nejpalčivějším problémům patřil spor o Těšínsko*“ (Hampl, Medved'ová, 2008, s. 168).

Myšlenková východiska studie

První myšlenkové východisko předkládané studie je staré jako lidstvo samo. Pro záměr, který chci sledovat jsem je zformulovat v tom smyslu, že šlechtit a obdělávat jakoukoli zemědělskou kulturu, chceme-li, aby nám přinášela kýžené plody, je nezbytné. O tom se přesvědčily již první zemědělské civilizace. Tuto zkušenost od nich převzaly i civilizace následné. Jejich příslušníci pak generacemi prověřené a osvědčené technologické postupy předávali jako cennou informaci svým dětem a ty dalším generacím. Ne jinak tomu je i s plody duchovní kultury – tu politickou, jež je její součástí, nevyjímaje. **Tedy závěr: politickou kulturu, aby naší společnosti přinášela užitek, je třeba šlechtit a obdělávat.**

Druhé myšlenkové východisko pro svou studii jsem našel v práci I. Dubníčky (2006), když jsem se ztotožnil s jeho názorem, že „*pokud je v chování člověka nebo společnosti nějaký jev pevně fixovaný, můžeme usuzovat, že jeho příčina má antropologický rozměr, respektive ho můžeme označit*

za antropologickou konstantu. V takovém případě ale už nestačí k jeho dešifrování jen pohled politikologie, filozofie a sociologie, ale i pohled jiných vědních oborů, především psychologie a antropologie⁴¹ (Dubnička, 2006, s. 56). Autor sice toto tvrzení vztahuje k tématu permanentního porušování lidských práv, ale já jsem přesvědčen, že ho lze úspěšně použít univerzálně, tedy i v souvislosti s problémem kultivace politické kultury.

Politická kultura a výchova k občanství

Politická kultura a s ní spojené hodnoty jsou v polistopadovém vývoji České republiky předmětem trvalého zájmu jak odborné tak i laické veřejnosti. Dlouhodobě převládá názor, že politická kultura (a nejen ta) je v naší zemi na nízké úrovni. V kontextu výrazného uvolňování společenských norem, jež bývá pochybně ospravedlňováno jako liberalizace, je odklon od tradičních hodnot jakými jsou slušnost, poctivost, nesobeckost, loajálnost jen dalším dokladem destruktivního procesu probíhajícího skrytě i otevřeně v české společnosti počátku 21. století.

Převládá-li dlouhodobě v chování člověka a potažmo celé společnosti netečnost, lhostejnost a nechuť k jakýmkoli smysluplným občanským aktivitám, či dokonce narůstá-li u člověka a celé společnosti tendence akceptovat sílící radikalismus a extremismus s jeho projevy násilí a intolerance, jde o projev vážně nemocného organismu. Cestu a prostředky k nápravě můžeme nalézt jen tehdy, když vedle akutních náprav důsledků, budeme hledat primární příčiny daného stavu. Jsem přesvědčen, že prvotní příčina současného stavu české společnosti není už jen v dědictví minulosti, ale že je také v nedůsledné kultivaci politické kultury, v samotné výchově k aktivnímu demokratickému občanství. Agresivita a altruismus jsou projevy lidského chování, které je společně s religiozitou a sexualitou významnou měrou ovlivňují. V této souvislosti I. Dubnička tvrdí, že všechny čtyři oblasti lidského chování si navzájem nejsou indiferentní, že se prolínají a doplňují a že lidské chování velmi pozorně naslouchá těmto biologickým imperativům a že to jsou právě kultura a socializace, jež jejich důsledky na lidské chování korigují (srov. Dubnička, 2006, s. 56). Jako pedagog, věnující se od 90. let minulého století prakticky i teoreticky výchově k občanství, spatřuji v názoru I. Dubničky potvrzení mých vlastních zkušeností (Staněk, 2006 a 2007). Polský sociolog P. Sztompka (2004) charakterizuje

---

¹ Původní text je ve slovenštině. Překlad do češtiny A. Staněk.

politickou socializaci jako proces vřazování se člověka do pevné politické kultury a česká autorka K. Jahelková (1993) pak v této souvislosti hovoří o procesu přizpůsobování se jednotlivce politice.

V červenci 2008 proběhla v Jeruzalémě již 6. mezinárodní konference „Holocaust and education“², na které v mnoha referátech, koreferátech i následných diskusích častokrát zaznělo, že holocaust, jako naprosto jedinečný příklad genocidy, je pro lidstvo stále aktuálním varováním. Ukazuje se, že doposud nebyly využity všechny možnosti, jež toto téma poskytuje pro výchovu k občanství a multikulturalismu. Rwandská genocida na jaře roku 1994, genocida v bosenské Srebrenici v roce 1995 nebo hromadné vraždy a znásilňování na západě Súdánu v oblasti zvané Dárfúr probíhající od roku 2003 jsou dokladem toho, že vyvražďování určité skupiny lidí definované na základě jejich etnika či rasy se v moderní společnosti stalo „normálním“ řešením problému. Nelze tedy tvrdit, že holocaust byl náhodným výkyvem od normálu, jakousi patologickou odchylkou v jinak poměrně přímočarém vývoji modernity. Čím hlouběji bychom se ponořili do historie holocaustu, tím více se před námi budou odkrývat faktory, stojící za touto v dějinách lidstva mimořádnou genocidou. Cílem této studie je na pozadí zjevných problémů a rizik současného pojetí multikulturalismu, jež vyplývají z procesu prohlubování a rozšiřování evropské integrace, připomenout a zdůraznit memento, kterým pro nás zůstává zkušenost holocaustu.

Imigrace, multikulturalismus a politická kultura

Evropská populace stárne – rodí se méně dětí a prodlužuje se střední délka života. To je fakt, na který upozorňují odborníci Evropské unie předpokládající, že podíl Evropanů starších 80 let se do roku 2050 ztrojnásobí a počet Evropanů ve věku 60–79 let bude představovat jednu čtvrtinu celkové populace Evropské unie³. Nejde o proces fatální, jako tomu je u jednotlivců, ale o proces strukturální, což znamená, že se mění složení společnosti – zvyšuje se podíl osob, které jsou považovány za staré. Jak uvádí L. Rabušic (2002, s. 4) mění se struktura jakékoliv populace díky třem demografickým procesům: porodnosti, úmrtnosti, migraci. Právě po-

² Pořadatelem 6. mezinárodní konference Holocaust and Education, která proběhla 7.–10. 7. 2008 byla The International School for Holocaust Studies, Yad Vashem se sídlem v Jeruzalémě, Izrael.

³ Jde o závěry fóra více než čtyř stovek odborníků – zástupců členských států EU, které se uskutečnilo ve dnech 30.–31. října 2006 v Bruselu.

slední z nich má v Evropě rostoucí trend, v důsledku čehož dochází k pozvolné proměně podoby „staré dobré rasově relativně homogenní Evropy“. Jde o tendenci, kterou z přísně rozumového hlediska lze vítat – Evropa pro udržení svého ekonomického potenciálu a konkurenceschopnosti potřebuje občany v produktivním věku, vyvstává však hned otázka, jakou cenu budou muset Evropané zaplatit.

Milióny Evropanů jsou probíhající proměnou Evropy nepochybně poznamenány a své obavy promítají do postojů vyúsťujících v podporu krajně pravicových stran a hnutí, jež se nabízejí jako přirozené alternativy evropského politického establishmentu. Představitelé krajně pravicových stran kritizují své kolegy z politických stran hlavního proudu za to, že nejsou s to, hovořit s voliči otevřeně o nepříjemných otázkách vyvolaných jevy, jež s rostoucí migrací spojují. Migranti podle nich do Evropy často importují zaostalé a nebezpečné kulturní návyky, zločinnost a v poslední době se hovoří i o tzv. spících agentech-teroristech. Roste tak popularita politiků demagogů, jakými jsou rakouský Haider, francouzský Le Pen, Italové Bossi a Finni či švýcarský Bloch.

Zjevnou realitou dnešního světa je jeho multikulturalnost. Pojem multikulturalismus, jak uvádí E. Mistrík (2005) může nést dva významy. Jednak jím můžeme označovat **realný stav ve společnosti**, kdy na území existují vedle sebe mnohé kultury, což bývá někdy označováno i za multikulturalnost, nebo můžeme multikulturalismem odkazovat na **ideologii**, která tuto skutečnost bude hlásat jako nevyhnutelnost⁴ (srov. Mistrík, 2005, s. 54). Do centra pozornosti kritiků se stále častěji dostává současné pojmání multikulturalismu předpokládající, že všechny kultury mají nárok na stejnou úctu proto, že svými osobitými měřítky hodnotí konkrétní životní jevy a praktiky, jež můžeme jen obtížně nahradit měřítky kultury jiné. Tato tendence prosazující se jak v oficiální evropské politice, médiích tak i na univerzitách však jen velmi obtížně nachází odpověď na to, co je stále více zřejmé. Proč je to právě tolerantní, liberální západní civilizace, která je stále častěji napadána skupinami radikálních vyznavačů jiných kultur? Jednou z příčin může být fakt, že ani demokratické principy, jež uznává současná společnost, v níž žijeme, nám nepomohou v kontextu multikulturalní reality dnešního světa vypořádat se s hluboko zakořeněnými pozů-

---

⁴ Stav, kdy vedle sebe existují mnohé kultury je starý jako lidská společnost sama, zatímco ideologie multikulturalismu má své kořeny v 60. letech 20. století.

statky kulturního imperialismu. V této souvislosti má nezpochybnitelnou pravdu M. Sapík, když tvrdí, že „*Evropa svým vývojem spoluvytvářela naši kulturu - mentalitu národů i duši jednotlivců*“ (Sapík, 2008, s. 147) a že pro ni bylo charakteristické „*reagovat na poselství a modely jiných kultur, jiného světa, jehož rádius se evropského světa začal dotýkat*“ (Sapík, 2008, s. 147). V současnosti se však zdá, jako bychom stáli u zrodu čehosi, co bychom mohli nazvat „*novým euro-americkým nacionalismem*“ (srov. Goňcová, 2007, s. 81).

Ukazuje se že v nás stále přetrvává přesvědčení, že naše kultura je vyspělejší než kultury jiné, což nám dává právo tyto „méně vyvinuté“ kultury rozvíjet. Nelze než souhlasit s E. Mistríkem (2007, s. 69), jenž se domnívá, že výše zmíněný archaický postoj pramení jak z nedostatečné informovanosti, tolerance, otevřenosti světu a z nepochopení světového vývoje, tak se do něj promítají i další příčiny v podobě ignorance, nedostatku empatie, neschopnosti přijímat nové či stále přetrvávající pocit nadřazenosti. Výsledkem pak je podrážděnost a hněv těch, kteří jsou intenzivně vystavováni tomuto netaktnímu přístupu „moudré a vyspělé“ západní civilizace. Nelibost může vyústit až v odmítnutí všeho, co je s touto západní civilizací spojené. Civilizace, jež jsou z jakéhokoli důvodu vystaveny intenzivnímu působení jiných „vyvinutějších“ kultur, se stávají vnitřně velmi oslabené. Stačí pak, aby schopný populist a či charismatický diktátor pod záminkou obrany vlastní kulturní identity nebo zajištění životního prostoru pro svůj národ vyvolal v jeho příslušnících pocit ohrožení. Od tohoto okamžiku je pak již jen krůček k otevřeným projevům nenávisti a následnému boji za přežití.

Holocaust jako dějinná zkušenost

V kontextu multikulturalismu se tu setkáváme s interkulturními konflikty a prožíváme to, co odborníci jako jsou K. Oberg, G. P. Weaver, V. Soukup, P. S. Adler a další označují termínem kulturní šok⁵. Teroristické útoky z 11. září 2001 na budovy WTC v New Yorku, talibanští teroristé a sebevražední atentátníci z řad teroristické organizace Al-Kájda vraždící nevinné oběti v Pákistánu, Iráku a jinde ve světě či palestínští teroristé operující v Pásmu Gazy nebo baskická separatistická organizace ETA

---

⁵ Jak uvádí E. Mistrík (2007) byl termín kulturní šok poprvé použit v roce 1954 v přednášce K. Oberga „*Culture Shock*“.

vraždici ve Španělsku – to jsou jen střípky výsledné mozaiky, prezentující střet civilizací. Tento fenomén konce dvacátého a počátků jedenadvacátého století vyvolává u příslušníků západní civilizace psychický a sociální otřes způsobený přinejmenším třemi zjištěními. Tím prvním je poznatek, že naši kulturu, kterou *my* pokládáme za jednu z nejvyspělejších na světě, *oni* vůbec nepovažují za žádoucí. Druhým je šokující poznání s jakou lehkostí jsou *oni* připraveni k sebeobětování, jež je pro ně cestou k věčné slávě a kolik nevinných lidských obětí tento postoj má na svědomí. Konečně třetím zjištěním je poznání slabosti opravdové liberální demokracie v konfrontaci s hrubým násilím teroristů.

Pod vlivem těchto našich zkušeností se sice pozvolna, o to však silněji, vytváří v našem podvědomí ucelený systém předsudků – názorů na příslušníky jiných kultur, jenž se následně stává základem pro utváření stereotypů – komplexních postojů, jež stojí za výrazným ztížením multikulturní komunikace. Právě tyto stereotypy v pohledu na příslušníky jiných kultur vedou k tomu, že sílí tendence odsuzovat je již na základě nepodstatných, vnějších znaků bez toho, aniž bychom se snažili je lépe poznat (srov. Mistrík, 2006, s. 52–55). Náznaky můžeme spatřovat v komplexu opatření proti terorismu, která mnohdy stojí proti demokratickým principům jednotlivých zemí a často i porušují lidská práva nejen osob podezřelých z teroristických útoků, ale i občanů, potenciálních obětí, – jako tomu bylo v případě tzv. „protiteroristického zákona“, jenž byl přijat v USA po útocích z 11. září 2001⁶. Potvrzuje se tak zkušenost učiněná lidstvem v kontextu druhé světové války a výstižně vyjádřená Z. Baumanem v jeho knize *Modernita a holocaust* (2003). Holocaust je podle něj dokladem fatálních důsledků činnosti moderní společnosti založené na instrumentální racionalitě, o jejímž používání A. Hogenová (2001) tvrdí, že způsobuje ztrátu schopnosti vnímat náš ustálený život v jeho celistvosti. Je to právě prožitek a z něho odvozená zkušenost holocaustu odkrývající neslučitelnost čisté účelové racionality s morálními hodnotami (srov. Kubátová, 2005).

Demokracie, která je úzce spjata s právním státem, předpokládá existenci racionálního systému práv, jenž je jedním z příkladů účelové – instrumentální racionality. J. Habermas píše o tom, že „*moderní ústavy vděčí*

⁶ Koncem roku 2005 odmítl americký Senát prodloužit platnost dočasných opatření protiteroristického zákona z roku 2001 s tím, že části této legislativy (odposlechy telefonů, získávání informací od knihoven, podnikatelů, nemocnic a dalších organizací) příliš zasahují do soukromí amerických občanů.

za svou existenci ideji rozumového práva“ (2004, s. 121). Faktem však zůstává, že sebedokonalejší právní systém nedokáže reflektovat nerovné sociální životní podmínky ani kulturní rozdíly. Nelze se ve společnosti jen výhradně spoléhat na zákonnou ochranu rovných práv příslušníků minorit, ale je nezbytné u jejich členů podporovat vzájemný respekt k právům ostatních lidí, což v praxi znamená pěstovat společnost se zdravou politickou kulturou. Žádný právní řád nemůže zabránit tomu, aby docházelo k formulování nespravedlnosti často iniciované přeceňováním významu a rolí určitých skupin.

Jak upozorňuje Z. Bauman (2003) v již zmiňované knize a jak potvrzuje i v úvodu připomínané genocidy, k nimž došlo až po holocaustu, může se masové vyvražďování o rozměrech holocaustu kdykoliv zopakovat. Stačí, když se normálně oddělené a tím i neškodné faktory, jakými jsou ideologie (založená na rasové, etnické či jinak definované nenávisti) a mocný centralizovaný stát řízený byrokratickým aparátem v mezní situaci (např. ve válečném ohrožení, nebo na pokraji hluboké hospodářské krize apod.), spojí. Když se k tomu přidá i masová lhostejnost majoritní společnosti, pak je jen krůček od toho, aby se možnost stala skutečností (srov. Bauman, 2003; Kubátová, 2005).

K tomu, aby se zločiny proti lidskosti v rozměru holocaustu mohly zrealizovat není zapotřebí, aby moc byla v rukou patologicky vyšinitých individuí. Podle Z. Baumana je každý jedinec, pokud není schopen své přísné sebereflexe, v určité situaci schopný patologického jednání. Je to otázka po něčem, co je ukryto hluboko v našem nitru a čeho se sami mnohdy bojíme. Často ani netušíme, jaké temné síly se ukrývají v našem podvědomí.

O tom, že se historie může opakovat, svědčí například nárůst preferencí pro nacionalistické strany s rysy antisemitismu či jiných forem rasismu v posledních volbách po celé Evropě. Ústava nemůže být zárukou, jestliže zůstává jen na papíře a národ si neosvojil demokracii a její hodnoty tak, aby je byl schopen naplňovat v každodenním životě. Je třeba se zaměřit na intenzivní kultivaci lidství a občanství, není možné hovořit jen o občanech, ale je třeba v tomto kontextu akcentovat atribut vzdělanosti a vědomé občanské aktivity. Stále častěji se ukazuje již jednou prožitá zkušenost, že demokracie je proti agresivním formám násilí často velmi křehká a zranitelná. Jako kterýkoliv jiný organismus je třeba ji preventivně chránit a kultivovat. Je nezbytné aktivně vystupovat proti všem formám diskriminace a ponižování lidí, proti všem projevům nesnášenlivosti.

Jedním z významných závěrů již zmiňované mezinárodní konference v Jeruzalémě bylo i poselství, že holocaust nepatří jen židovstvu, ale je zkušeností celého světa, všech lidí. Oběti zločinných diktátorských režimů po celém světě (např. Argentina, Řecko, Portugalsko, Španělsko či komunistické Československo aj.) představují mnohdy jen jeden den v plánech Treblinky a Osvětimi - nejznámějších nacistických vyhlazovacích táborů, nelze je však brát na lehkou váhu. Také zde se totiž projevil fenomén masové lhostejnosti, jak se o něm zmiňuje Z. Bauman. V tomto kontextu a pro současné vnímání multikulturní společnosti bychom si rovněž měli uvědomit rostoucí význam znalostí z historie a schopnosti historického pohledu. Historie představuje materiál, jenž k nám promlouvá o uzavřené skutečnosti avšak směřuje nejen k současnosti, ale i budoucnosti. Velkým nebezpečím pro současnost a budoucnost by bylo považovat holocaust za minulost, za uzavřenou věc, kterou není třeba připomínat. V souvislosti s popírači holocaustu, kteří zpochybňují jeho rozměr (srov. Lipstadvová, 2006) je třeba si klást otázky proč a komu to prospívá.

Je nezpochybnitelné, že zlo je v lidské přirozenosti člověka, že je ve světě přítomno. Připustíme-li tuto tezi, pak máme šanci se zabývat tím, co dělat pro to, aby nezískalo ve světě převahu. Jednou z mnoha možných odpovědí tu je důraz na humánní roli výchovy mladé generace a věřit, že čím bude lidstvo vzdělanější a moudřejší, tím bude mít větší šanci být i lepším. Na tomto místě je možné připomenout některé přístupy J. Habermase k demokracii, jež reflektují jeho obecně kritický postoj k soudobé společnosti, tak jak je vystihuje M. Švantner (2004). Podle něj J. Habermas považuje komunikativní jednání za prvotní sociální aktivitu člověka, která je narušována účelově racionálním jednáním. V pojetí J. Habermase představují demokratické společnosti „*legitimní pořádky, jejichž smyslem je zakládat vědomí skupinové sounáležitosti a solidarity komunikativně jednajících individuí, která vstupují do interpersonálních vztahů*“. Právě tuto komunikativní kompetenci jedinců z různých kulturních okruhů je třeba intenzivně pěstovat. Významný prostor pro to vytváří současné pojetí výchovy k občanství, jež se v souvislosti s probíhající kurikulární reformou výrazně proměnilo.

Závěr

Lze tedy na závěr provést následující shrnutí. S rostoucí migrací roste i tendence podporovat ideologii multikulturalismu a chápání moderní společnosti jako mozaiky minorit. Mnohdy bývá až nekriticky přeceňována role normativního systému a ústavy jako nejlepších ochránců lidských práv a práv menšin. Ukazuje se, že jde o ochranu práv jednotlivce, která v žádném případě nezaručuje přežití kulturní, etnické či jiné minority. Velmi často bývá podceňována role individua a nebezpečí, která se skrývají v nepoznaných zákoutích našeho podvědomí. Důkazem a hrůzným memem tak zůstává holocaust, jenž není uzavřenou historií ale novou výzvou lidstvu a světu. Je na něm, jak tuto výzvu uchopí a využije její potenciál k posílení humánního vzdělání sebe sama.

Literatura:

- BAUMAN, Z. *Modernita a holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. 330 s.
- DUBNIČKA, I. Lidské práva jako antropologický problém. In: *Lidská práva a svobody v demokratické společnosti*. Vladimír Srb a Petra Hirtlová (eds.). Kolín: NCSP, ARC – Vysoká škola politických a společenských věd, 2006, s. 56–70.
- GOŇCOVÁ, M. Od výchovy k demokratickému občanstvu ku globální výchově. In *Globálne rozvojové vzdelávanie*. Jozef Lysý (ed.). Bratislava: ALBUM, 2007, s. 81–91.
- HABERMAS, J. Boje o uznání v demokratickém právním státě. In *Zkoumání politiky uznání: multikulturalismus*. Amy Gutmann (ed.). Praha: Epocha: Filozofický ústav AV ČR, 2004, s. 121–174.
- HAMPL, D., MEDVEĐOVÁ, G. Československá demokracie 1918–1938 ve stře-doevropském kontextu. In *Podmiotowość i tolerancja w społecznościami lokalnych pogranicza polsko-czeiskiego*. Jadwiga Kosowska-Rataj, Edward Nyvý (red.). Opole: Instytut Nauk Pedagogicznych, 2008, s. 164–170.
- HOGENOVÁ, A. Jak se prosazovala „Ortotes“? *E-LOGOS: Electronic Journal For Philosophy*. [online]. 2001. [cit. 18. září 2008]. Dostupné na <<http://nb.vse.cz/kfil/elogos/epistemology/hogen1-01.htm>>.
- JAHELKOVÁ, K. Politická socializace a participace. In KROUPA, J. a kol. *Politologie*. Brno: Masarykova univerzita – právnická fakulta, 1993, s. 81–89.
- JIRÁSKOVÁ, V. *Multikulturní výchova: předsudky a stereotypy*. Praha: Nakladatelství Epocha a SPHV, o. s., 2006. 136 s.

- KOPEČEK, P. Snaha o „odpolitizování“ českého obyvatelstva v období nacistické okupace (1939 – 1945). In *Výchova k občanství pro 21. století*. Antonín Staněk a František Mezihořák (eds.). Praha: SPHV, s. r. o., 2008, s. 45–54.
- KUBÁTOVÁ, H. Zygmund Bauman: Modernita a holocaust. *Sociologický časopis*. 2005, vol. 41, No. 4, s. 722–726.
- LIPSTADTOVÁ, E. D. *Historie před soudem: můj den u soudu s Davidem Irvingem*. Praha: Epoque a SPHV, o.s., 2006. 392 s.
- MEDVEĎOVÁ, G., HAMPL, D. Německá menšina v Československu po roce 1945. In *Mniejszości narodowe i etniczne w Europie Środkowej w 60-lecie uchwalenia Ustaly Serbołużyczej*. Piotr Pałysa (red.). Opole: institut Historii Uniwersytetu Opolskiego, 2008, s. 119–124.
- MISTRÍK, E. *Slovenská kultúra v multikulturalizme*. Nitra: Univerzita Konstantína Filozofa v Nitre, filozofická fakulta, 2005. 130 s.
- MISTRÍK, E. Pojmy. In *MULTI-KULTI na školách: metodická příručka pre multi-kultúrnu výchovu*. Katarína Šoltésová (ed.) Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, 2006, s. 52–55.
- MISTRÍK, E. Kultúrny šok v rozvojovém pomoci. In *Globálne rozvojové vzdelávanie*. Jozef Lysý (ed.). Bratislava: ALBUM, 2007, s. 64–80.
- NOVÁKOVÁ, Z., KRÁKORA, P. Společenské a právní postavení maďarské národnostní menšiny v období let 1945–1989. In *Mniejszości narodowe i etniczne w Europie Środkowej w 60-lecie uchwalenia Ustaly Serbołużyczej*. Piotr Pałysa (red.). Opole: institut Historii Uniwersytetu Opolskiego, 2008, s. 126–132.
- RABUŠIČ, L. *Stárnutí populace jako pohroma nebo jako sociální výzva?: zamyšlení nad některými souvislostmi populačního stárnutí*. [online] Praha: 2002. Citováno dne 2. 9. 2008. Dostupné z: <http://www.vupsv.cz/Starnuti_populace.pdf>.
- SAPÍK, M. Výchova k občanství v dimenzi antropologie a tolerance. In *Výchova k občanství pro 21. století*. Antonín Staněk a František Mezihořák (eds.) Praha: SPHV, 2008, s. 274–282.
- SKALNÍK, P. „Česká politická kultura“ a její evropské kontexty z hlediska politické antropologie. In *Politická kultura: antropologie, sociologie, politologie*. Petr Skalník (ed.). Praha: SET OUT-Roman Míšek, 2004, s. 89–108.
- SKOVAJSA, M. *Politická kultura: přístupy, kritiky, uplatnění ve zkoumání politiky*. Praha: Karolinum, 2006. 208 s.
- STANĚK, A. Výchova k občanství v procesu politické socializace. In *Demokracie a občanství v Evropě*. Salim Murad (ed.). České Budějovice: Katedra společenských věd Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity, 2006, s. 19–27.
- STANĚK, A. Současný extremismus a radikalismus v České republice a jejich reflexe v edukační realitě. In *Radikalismus a jeho projevy v současném světě*. Vladimír Srb a Petra Hirtlová (eds.). Kolín: NCSP, ARC – Vysoká škola politických a společenských věd, 2007, s. 315–322.

SZTOMPKA, P. *Socjologia*. Krakov: Znak, 2004. 656 s.

ŠVANTNER, M. Úvod do myšlení J. Habermase a krátké zamyšlení nad postmodernou. [online]. *E-polis.cz*, 27. duben 2004. [cit. 19. 09. 2008]. Dostupné na: <<http://www.e-polis.cz/print.php?id'44>>.

Kontakt na autora příspěvku:

Mgr. Antonín Staněk, Ph.D.

Katedra společenských věd

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Žižkovo nám. 5

771 40 Olomouc

e-mail: antonin.stanek@upol.cz

**Niemiecka Centrala Związków Zawodowych (DGB) wobec
Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego
„Solidarności“ w latach 1980–1983**

Małgorzata ŚWIDER

Streszczenie: Gdy w sierpniu 1980 r. wybuchły strajki i protesty robotnicze na Wybrzeżu, DGB był jedną z pierwszych organizacji związkowych, które widziało konieczność nawiązania kontaktów z robotnikami polskimi i ich wsparcia. Ze względu na specyfikę stosunków polsko-niemieckich pomoc musiała przybrać charakter „cichej pomocy“. Do najbradziej spektakularnych działań na rzecz „Solidarności“ doszło po ogłoszeniu stanu wojennego w postaci akcji „Hilfe für Solidarnost“ i organizacji pomocy humanitarnej dla Polaków, a także współdziałaniu w tworzeniu Biura „Solidarności“ w Bremie.

Słowa kluczowe: Solidarność, DGB, stosunki polsko-niemieckie, związki zawodowe, pomoc humanitarna, stan wojenny, RFN, PRL

Kiedy w 1996 r. wydano wspomnienia Egon Bahra, w części poświęconej Polsce i wydarzeniom w sierpniu 1980 r., można było przeczytać wspomnienia relacjonujące jego reakcję na wieść o strajkach w Polsce. Miał wtedy powiedzieć, że osobiście uważał za wariactwo, by z powodu

podwyżki cen papierosów i wódki wzywać do strajku generalnego¹. Ta opinia, tego przecież bardzo doświadczonego polityka zachodnioniemieckiego, współtwórcy „Nowej polityki wschodniej“ RFN, człowieka do zadań specjalnych w relacjach RFN z państwami Bloku Wschodniego, nie było odosobniona. Wynikała ona raczej z doświadczeń wynikających z wydarzeń za „Żelazną Kurtyną“ w latach 1953, 1956 i 1968. W grudniu 2006 r. prezydent Lech Kaczyński na spotkaniu z licealistami z okazji 25-rocznicy stanu wojennego, mówił o przyczynach strajków na Wybrzeżu. Wówczas to dużym zaskoczeniem dla młodych ludzi była informacja, że strajk wybuchł z powodu podwyżki ceny kiełbasy w stołówce. Trudno było im w to uwierzyć, że tak banalne powody do niezadowolenia stały się przysłowiowym kamieniem poruszającym olbrzymią lawinę, która w efekcie przyniosła wolność polityczną Polski, członkostwo w Unii Europejskiej i NATO, upadek Układu Warszawskiego i rozpad Związku Radzieckiego.

Ale jak właściwie do tego doszło? Na pewno ważnym była mobilizacja i determinacja społeczeństwa polskiego, wsparcie duchowe, a także pomoc polityczna i materialna zagranicą zarówno dla struktur Solidarności jak i społeczeństwa, szczególnie w okresie ostrego kryzysu gospodarczego. W akcji pomocy dla Solidarności nie bez znaczenia była pomoc i zaangażowanie Niemiec i niemieckich związków zawodowych w tym DGB (Deutsche Gewerkschaftsbund/Centrala Niemieckich Związków Zawodowych). Pozycja DGB była specyficzna nie tylko z uwagi na wielkość, to jedna z największych organizacji związkowych na świecie², ale przede wszystkim z uwagi na to, że DGB skupia robotników niemieckich. I to właśnie był jeden z najważniejszych punktów w ocenie możliwości zaangażowania DGB w rozwój sytuacji w Polsce. Nie należy zapominać, że jakiegokolwiek zaangażowanie strony niemieckiej mogło być wykorzystane propagandowo. Niemcy i obawy przed nimi, były najlepszym argumentem do zjednoczenia narodu polskiego wokół rządu gwarantującego obronę przed ewentualnym zagrożeniem niemieckim. Nic tak nie łączy jak strach i wspólny wróg. Te taktykę stosowano wobec narodu polskiego od 1945 roku. Problemem niemieckim posługiwano się w zależności od potrzeby

¹ „*Ich fand es schlicht verrückt, wegen der Erhöhung von Zigaretten- und Schnapspreisen den Generalstreik zu proben.*“ BAHR, E. *Zu meiner Zeit*. München 1996, S. 343.

² DGB od lat siedemdziesiątych zdobywała nowych członków. W 1981 roku ich liczba wynosiła 7,9 miliona. Schneider, M. *Kleine Geschichte der Gewerkschaften. Ihre Entwicklung In Deutschland von den Anfängen bis heute*. Bonn 1989, S. 356.

i politycznych racji, zarówno na użytek wewnętrznej, jak i zewnętrznej polityki. Koncepcję jego wykorzystania sformułowana została już w lutym 1945 r. Stwierdzono wówczas, że „(...) *Całe społeczeństwo ogarnięte jest nienawiścią do Niemców. To stwarza szerokie możliwości zjednoczenia społeczeństwa w jednym, ogólnym froncie narodowym.*“ Bazując na tej tezie podjęto działania zmierzające do zbudowania wśród narodu polskiego chęci zjednoczenia się wynikającego ze świadomości niebezpieczeństwa. Efektem podsycania myśli o możliwym odwiecie ze strony Niemiec, permanentne straszenie opinii publicznej wizją rewizjonizmu niemieckiego spowodowało wykształcenie tzw. „syndromu niemieckiego“, który w literaturze socjologicznej oznacza uwrażliwienie społeczeństwa polskiego na Niemców. Syndrom ten wyrażał się zarówno w sferze prywatnej jak i publicznej. Obejmował on zarówno pamięć krzywd i cierpień doznanych w przeszłości, jak również respekt przez potencjałem gospodarczym Niemiec, co prowadziło często do powstania kompleksu niższości³. Kontakty opozycji politycznej z organizacjami niemieckimi mogły służyć nie tylko, jako pretekst to zastrzeżenia działań administracyjnych, ale również do dyskredytacji działaczy. Jak dalece powiązania z państwowością niemiecką mogą być szkodliwe można było się przekonać w 2005 roku, podczas walki wyborczej o fotel prezydenta Polski. Wówczas to jednemu z kandydatów, pochodzącemu z ziem przyłączonych w 1945 roku do Polski, „wypomniano“ dziadka służącego w Wehrmachcie⁴.

Jak się wydaje DGB nie było całkowicie zaskoczony protestami sierpniowymi. Już na wiosnę 1980 r. w sprawozdaniu z wizyty, jaką złożył kierownik Wydziału Zagranicznego DGB – Erwin Kristofferson w Polsce, pisał między innymi o zauważalnych przemianach w partii, konkludując, że dalsze trudności gospodarcze i niemożność zreformowania sytuacji może doprowadzić do kryzysu⁵. Istotnie, do kryzysu doszło już w sierpniu.

---

³ SAKSON, A. *Niemcy w świadomości społecznej Polaków*; Wolff-Powęska, A. (red.) *Polacy wobec Niemców. Z dziejów kultury politycznej Polski 1945-1989*. Poznań 1993, s. 408.

⁴ O tym, że w polskiej świadomości społecznej problem niemiecki istnieje do dnia dzisiejszego świadczy publikacja Thomasa URBANA: *Es hitlert sehr. Das Deutschlandbild der polnischen Medien, Osteuropa*, 57. Jg., 1/2007, s. 57-71.

⁵ „*Das bisherige Versagen im wirtschaftlichen, insbesondere im Versorgungsbereich wird nicht allein der Regierung zugeschoben, so dass man sich jetzt auch nicht vorstellen kann, dass allein Veränderungen in der Besetzung der Regierung zu einer Besserung führen*“

25 sierpnia 1980 DGB opublikowało pierwsze oświadczenie dotyczące strajków w Polsce, według którego z dużym zainteresowaniem i zaniepokojeniem obserwowano wydarzenia na Wybrzeżu. Szczególnie podkreślono w oświadczeniu zdyscyplinowanie zachowanie robotników, a także wezwanie do pokojowego rozwiązania konfliktu⁶. Na początku września 1980 r. DGB wypowiedziało się za poparciem dla Solidarności, jednakże w sposób niedający argumentów dla krytyków takiego zaangażowania – czyli tzw. „cicha pomoc“/„Stille Hilfe“⁷.

Mając na uwadze szczególne zainteresowanie Polską nie dziwi, że już 15 września 1980 r. polskie wybrzeże odwiedził Kierownik Wydziału Zagranicznego DGB. Wizyta niezwykle ważna dla nawiązania kontaktów z nowymi związkami zawodowymi i lepszej ogólnej informacji na jego temat. Pozytywnym efektem wizyty było bezpośrednie zapoznanie się z sytuacją w Polsce. Negatywnym natomiast fakt, że wizyta ta została zauważona przez odpowiednie służby PRL i Kristofferson miał problemy z uzyskaniem wizy na kolejne wyjazdy. Co ciekawe brak zgody na wyjazdy do Polski argumentowano, obawą przed wykorzystaniem propagandowym wizyty przedstawiciela DGB w Polsce w walce przedwyborczej w RFN⁸.

Zorientowanie się w sytuacji w Polsce było ważne, ponieważ praktycznie nikt nie znał nowych ludzi, którzy kierowali robotnikami na Wybrzeżu. Zagraniczna opinia publiczna miała poważne problemy z oceną sytuacji i ludzi. Rozwiązaniem było wysłanie obserwatorów, którzy mogli dyskretnie zorientować się w sytuacji. Z tą misją wysłano do Gdańska Charlsa

---

könnte. Dann jedoch wäre die nächste Vertrauenskrise bereits vorprogrammiert“. Vermerkt von E. Kristofferson an H. O. Vetter, Betr.: *Bericht über meinen Aufenthalt in Polen in der Zeit vom 22. bis 24. Februar 1980. Düsseldorf, den 28. Februar 1980*, S. 1. AdsD, DGB Archiv, Int. Abt. 5/DGAJ000289.

⁶ DGB-Nachrichten-Dienst, Nr. 183/80, 25. 8. 1980: DGB-Bundesvorstand zu den Ereignissen in Polen.

⁷ „Das ist eine logische Konsequenz der gesellschaftspolitischen Prinzipien des DGB. – Wenn es tatsächlich zur Einführung unabhängiger Gewerkschaften kommt, muss ihre tatkräftige Unterstützung für den DGB selbstverständlich sein.“ i dalej: „(...) (zunächst stille) Kontakte zu den prospektiven Führer der unabhängigen Gewerkschaften aufgenommen werden sollte“. Stichworte zu den Ereignissen in Polen, Kristoffersen, E. Düsseldorf 2.09.1980, AdsD Bonn, DGB-Archiv, 5/DGAJ000288, S. 5.

⁸ DGB Archiv, Int. Abt. 5/DGAJ000288 Brief an den Botschafter der Volksrepublik Polen, Herrn Jan Chyliński, 28. 10. 1980.

Kassmanna – dziennikarza norweskiego. Jego obserwacje i analizy miały pomóc w zorientowaniu się w sytuacji w Polsce, co było istotne z punktu widzenia dalszej strategii postępowania wobec „Solidarności“. Jego relacje znajdują się w aktach DGB, należy przyjąć więc, że były one tam znane i mogły mieć znaczący wpływ na ocenę sytuacji w Polsce przez czołowych działaczy Centrali. Charles Kassmann, po raz pierwszy odwiedzający stocznię Lenina w ostatnim tygodniu strajków, nie był szczególnie przekonany do Lecha Wałęsy. Przede wszystkim sprawiał wrażenie płomiennego agitatora nie zaś polityka czy też założyciela związków zawodowych⁹. Takie zachowania mogły tylko szkodzić Solidarności, obawiano się nawet, że Wałęsa zaprzepięści swoim zachowaniem korzyści, jakie osiągnęła Solidarność¹⁰. W połowie września 1980 r. Kassman przyjechał do Polski ponownie – tym razem reprezentując IBFG – Internationaler Bund Freier Gewerkschaften / Międzynarodowy Związek Niezależnych Związków Zawodowych. Podróż ta miała pozwolić zorientować się, czy Solidarność jest zainteresowana, a także czy jest w stanie przyjąć pomoc z zachodu. Było to ważne w obliczu planowanych działań na rzecz „Solidarności“. Zastanawiano się nad konkretną pomocą dla Polski i rozważano możliwość wsparcia finansowego dla struktur związkowych. W tym kontekście ważnym były spotkania z Jackiem Kuroniem i Lechem Wałęsą.

16 września 1980 r. Kassmann spotkał się z Wałęsą. W czasie tej wizyty ustalono, że Solidarność zainteresowana była w pierwszym rzędzie kontaktami ze związkami zagranicznymi. Dla „Solidarności“ ważne było, aby międzynarodowe związki zawodowe i inne organizacje skupiające robotników wydały oświadczenia o solidarności z walczącymi robotnikami w Polsce, a także aby informować o wydarzeniach w Polsce. Utrzymanie kontaktów z zagranicą miało duże znaczenie, jednakże bardziej dyskre-

---

⁹ „*Es fiel mir schwer, mit aus unseren damaligen kurzen Gespräch und seinem öffentlichen Auftreten eine Meinung über ihn zu bilden. Er wirkte wie ein hitziger Agitator, kaum wie ein Politiker oder wie der Gründer einer Gewerkschaft.* DGB Archiv, Int. Abt. 5/DGAJ000288, Bericht an den IBFG über die Besuche in Warschau und Danzig, S. 10.

¹⁰ „*Außenstehende Beobachter glaubten oft zu der Befürchtung Anlass zu haben, dass Wałęsa durch seine unbeugsame Haltung bereits errungene Vorteile wieder preisgeben müsse.*“ Jak wyżej...

nych niż oficjalnych¹¹. Na zaoferowaną pomoc Wałęsa zareagował na początku w sposób bardzo powściągliwy i sceptyczny. Szczególnie, jeżeli chodziło o pomoc pieniężną. Wymienił dwa zasadnicze powody dla takiego stanowiska. Po pierwsze duże wsparcie materialne z zagranicy mogło być odczytane przez władze polskie, jako przykład na prowokację zagraniczną i tylko wzmocnić atak i oskarżenia skierowane na „Solidarność”. Poza tym komitet nie był praktycznie w stanie zarządzać większymi sumami pieniędzy, ponieważ nie posiadał konta bankowego. Takie konto można było uzyskać tylko za zgodą władz¹².

Wyjściem z tej sytuacji mogły być małe sumy przesyłane w poczcie. Taką pomoc można było zaakceptować, a przy dużej ilości korespondencji można było przesłać taką drogą nawet znaczną kwotę. Jeżeli chodzi o praktyczną pomoc to Solidarność chętnie przyjąłaby drukarki, kopiarki, papier do pisania i kserowania. Jeżeli byłoby to zadeklarowane przy odprawie celnej, jako spontaniczna pomoc związków zawodowych to władze PRL zapewne nie mogłyby jej zablokować. Inna pomoc w tamtym czasie nie była potrzebna. Takie stanowisko, więc praktyczna odmowa przyjmowania większych sum pieniędzy, mogła być spowodowana komplikacjami, jakie spowodowała zapowiedz darowizny AFL-CIO w wysokości 25 000 \$. Suma, która wprawdzie jeszcze nie była zaakceptowana, nie mnie jednak, spodziewano się kłopotów natury politycznej, min. należało udowodnić władzom, że pieniądze te nie są dowodem na spisek amerykańsko-solidarnościowy, a także, że nie będą przeznaczone na organizacje związku zawodowego, a jedynie na cele socjalne¹³.

Innym interesującym punktem we wnioskach wysuniętych przez Kassman była możliwość wykorzystania dotychczas istniejących kontaktów z oficjalnymi związkami zawodowymi do wywierania presji na władze polskie. W przypadku bojkotowania porozumień rząd – Solidarność można byłoby zagrozić, że oficjalne kontakty międzynarodowe, jaki posiadały polskie związki zawodowe zostaną poważnie ograniczone¹⁴.

---

¹¹ „*Begrüßt würde - (...) wenn es zu einem diskreten, jedoch ständigen Kontakt zu westlichen Organisationen käme, (...)*”.

¹² DGB Archiv, Int. Abt. 5/DGAJ000288, Bericht an den IBFG über die Besuche in Warschau und Danzig, S. 2-3.

¹³ Tamże, S. 12.

¹⁴ Tamże, S. 11.

Mimo zachowania ostrożności nie udało się ukryć przed władzami kontaktów pomiędzy Solidarnością a zagranicznymi związkami zawodowymi. I tak 19 września 1980 r. podczas rozmowy z pracownikiem Wydziału Zagranicznego Zarządu Partii SPD – Hansem-Eberhardem Dingelsem z przedstawicielami ambasady polskiej w Kolonii zagrożono, że w przypadku utrzymywania kontaktów z Solidarnością i poparciem dla niej, może dojść do pogorszenia relacji na linii Warszawa-Bonn¹⁵. Nie tylko strona polska wypowiadała się bardzo krytycznie w sprawie pomocy dla nowych związków zawodowych. Również niedwuznacznie krytycznie na temat zaangażowania w pomoc dla Polski mówił ambasador Związku Radzieckiego w RFN Kwiziński. Sugerował w rozmowie z H. E. Dingelsem w pierwszej połowie września 1980 r., że w imieniu Międzynarodówki Socjalistycznej płyną pieniądze dla Solidarności. Ta uwaga była zakończona ostrzeżeniem, że wszelkie działania formacji politycznych na rzecz Solidarności, nawet te bardzo życzliwe i neutralne, przyniosą odwrotny efekt od zamierzonego¹⁶.

Jak widać dla strony polskiej jednoznaczny był powiązanie działań SPD i DGB. Jedną z ważniejszych kwestii przy tym, jest problem istnienia, czy też nie, wspólnej SPD-owskiej polityki wobec Solidarności. Należy przyjąć, że działania podjęte przez DGB nie miały charakteru działań całkowicie niezależnych od frakcji SPD w Bundestagu, czy też SPD, jako partii. Mogą świadczyć o tym następujące wskazówki: 1 września 1980 podczas posiedzenia Zarządu Partii SPD / Partei Vorstand der SPD w wywiązanej dyskusji po analizie sytuacji politycznej dokonanej przez W. Brandta i H. Schmidta, jako pierwszy zgłosił się do dyskusji przewodniczący IG Metal – Georg Leber, zwracając uwagę na konieczność nawiązania kontaktów z „nowymi” ludźmi w Polsce¹⁷. Podczas posiedzenia Koła polskiego przy frakcji SPD w Bundestagu, 21 października 1981 r. na temat podziału pracy pomiędzy DGB i SPD w kontekście współpracy z Solidarności mówił członek Frakcji SPD odpowiedzialny za kontakty z Polską Walter

---

¹⁵ H. E. Dingels, Vermerk an H. J. Wischnewski, Betr.: *Mein Gespräch mit dem polnischen Gesandten Herrn Miroslaw Wojtkowski, am Freitag, den 19. 9. 1980*, S. 2, AdsD, SPD PV 10919.

¹⁶ Vermerk an W. Brandt, H. J. Wischnewski, E. Bahr, Betr.: *Gespräch mit dem sowjetischen Gesandten Kwizinski am 10. 9. 1980*, S. 2–3, AdsD Bonn, SPD PV 10919.

¹⁷ Protokoll über die Sitzung des PV am 1. 9. 1980 in Bonn, TO 1 – Die politische Situation vor der Wahl. AdsD Bonn, 1/HSAA009495, S. 7.

Pohlken¹⁸. O współpracy DGB-SPD świadczyć może również wypowiedź Ministra a. D. Eгона Bahra podczas spotkania w Fundacji Eberta w grudniu 2006 r. kiedy to m. in. mówił o podziale pracy pomiędzy rządem, partią a związkami zawodowymi (DGB). Właściwie obserwując wzajemne relacje, DGB – SPD należy podkreślić fakt, że w przeszłości DGB często współpracowała na arenie międzynarodowej z SPD. Przykładem tego mogą być kontakty sprzed 1980 roku. Już w 1969 roku zostały nawiązane kontakty pomiędzy DGB a polskimi związkami zawodowymi, stojąc na stanowisku, że jest to konieczne do normalizacji stosunków wschód – zachód¹⁹. Wprawdzie zdawano sobie sprawę z trudności w prowadzeniu prawdziwych rozmów związkowych, niemniej jednak ze strony rządu niemieckiego panowało przekonanie o potrzebie kontaktów ze stroną polską²⁰. Przy czym postrzegano kontakty niemieckich związków zawodowych z Solidarnością jako pewnego rodzaju dopełnienie oficjalnych kontaktów na płaszczyźnie rządowej²¹. DGB nawiązało kontakty z Solidarnością, starając się jednocześnie, czynić to najbardziej dyskretnie jak to było możliwym. W obliczu niepewnej sytuacji w Polsce, a także ze względu na sąsiadów, starano się uniknąć demonstracyjnej pomocy dla Solidarności. Przykładowo Klaus Reiff – Attache Prasowy Ambasady RFN w Warszawie był zdania, że nie powinno się nawet podawać jakichkolwiek informacji dla prasy na temat współdziałania z Solidarnością²².

¹⁸ Zusammenkunft des Gesprächskreis Polen in der SPD – Fraktion im Deutschen Bundestag vom 21. 10. 1981 mit Erwin Kristoffersen, Leiter der Abt. für internationale Beziehungen beim DGB Vorstand. AdsD Bonn, NL W. Polkehn, 182.

¹⁹ Dazu sehe: Ralf Gawrich...

²⁰ „Vor Antritt der Reise hatte sich die deutsche Gewerkschaftsdelegation mit dem Auswärtigen Amt konsultiert bezüglich der Opportunität dieses Delegationskontaktes. Das Auswärtige Amt teilte mit, dass die Bundesregierung derartige Spitzenkontakte auch mit osteuropäischen Organisationen außerhalb der Sowjetunion sehr befürwortet.“ Bericht über den Besuch einer Delegation des Deutschen Gewerkschaftsbundes beim Zentralrat der Gewerkschaften in der VR Polen in der Zeit vom 7. bis 11. Januar 1980, Düsseldorf, den 7. 02. 1980. E. Kristofferson, s. 4. AdsD, DGB Archiv, Int. Abt. 5/DGAJ000289.

²¹ H. O. Vetter. Internationale Gewerkschaftspolitik als Einheit. In *Die neue Gesellschaft*, 1970/17, S. 773.

²² „Wahrscheinlich empfiehlt es sich sogar, keine Information an die Presse zu geben.“ K. M. Reiff an Deutscher Gewerkschaftsbund, Herrn E. Kristoffersen, 14. 12. 1980, AdsD, DGB – Archiv Inter. Abt. 5/DGAJ000291.

W miarę upływu czasu kontakty DGB – Solidarność zacieśniały się. W styczniu 1981 r. H. O. Vetter zaprosił do RFN Lecha Wałęsę. Zaproszenie zostało przyjęte, termin wizyty natomiast pozostał otwarty²³. Dopiero latem 1981 r. ustalono, że Wałęsa odwiedzi RFN w styczniu 1982 r.²⁴ Również w styczniu 1981 r. zaproszono do Dusseldorfu przedstawicieli Solidarności z Regionu Mazowsze. Zaproszenie przekazał 8 stycznia 1981 r. Klaus Reiff²⁵. Podczas tego spotkania Reiffa z przedstawicielem Solidarności Region Mazowsze, przekazano do DGB prośbę „Solidarności“ o wsparcie, chodziło o pomoc techniczną, szczególnie zaś o wszelkiego rodzaju urządzenia kopiujące i offsetowe maszyny drukarskie²⁶.

DGB zgodnie z prośbą wysłało do Polski magnetofony wraz z urządzeniami nagrywającymi i kopiującymi, które miały być przeznaczone do produkcji kaset z audycjami Solidarności. Te kasety zastępowały praktycznie braki w dostępie do radia. Dla lepszej organizacji pracy, a także ze względu na zapotrzebowanie, zwrócono się z prośbą o dostarczenie 2 tysięcy kaset i specjalnego urządzenia do ich szybkiego kopiowania. Szczególnie potrzebne było studio nagrań, które mogłoby przejąć produkcję audycji solidarnościowych²⁷. Zgodnie z ówczesnym porozumieniem z rządem, „Solidarność“ otrzymała wprawdzie dostęp do radia i telewizji, jednak pod warunkiem, że swoje audycje nie będzie produkowała w państwowych studiach²⁸.

---

²³ Lech Wałęsa an H. O. Vetter, Gdansk 21. 01. 1981. AdsD, DGB-Archiv, Int. Abt. 5/DGAJ000291.

²⁴ E. Kristoffersen an H. O. Vetter, Düsseldorf, 6. 7. 1981. AdsD, DGB-Archiv, Int. Abt. 5/DGAJ000288.

²⁵ Klaus M. Reiff an E. Kristoffersen, 11. 1. 1981, AdsD DGB-Archiv, Int. Abt. 5/DGAJ000291.

²⁶ Klaus M. Reiff an Kristoffersen, Warschau 12. 1. 1981 und Janusz Onyszkiewicz, Rzecznik Prasowy NSZZ Solidarność Region Mazowsze an DGB Internationale Abteilung, Herrn E. Kristoffersen, Warszawa 12. 1. 1981, AdsD DGB-Archiv, 5/DGAJ000291.

²⁷ Klaus M. Reiff an Deutscher Gewerkschaftsbund, Herrn E. Kristoffersen, 7. 3. 1981, und NSZZ Solidarność Region Mazowsze an Deutscher Gewerkschaftsbund, Herrn E. Kristoffersen, Warszawa 19. 3. 1981, AdsD, DGB – Archiv Inter. Abt. 5/DGAJ000291

²⁸ Die Lage in Polen zu Beginn des Jahres 1981, AdsD DGB-Archiv, Int. Abt. 5/DGAJ000288, S. 3-4.

Szczególnie dobrze układała się współpraca DGB z Zarządem Regionu Mazowsze, ze Zbigniewem Bujakiem i Markiem Chlebowiczem. Chlebowicz był redaktorem w polskim radiu i jednocześnie założycielem redakcji produkującej wiadomości kolportowane na taśmach magnetofonowych. Redakcja znajdowała się wprawdzie z regionie Mazowsze, jednak nagrane taśmy rozprawdane były we wszystkich regionach w Polsce. Chlebowicz, jako bliski współpracownik Bujaka został zaproszony do RFN. Mając upoważnienia do prowadzenia rozmów omawiał formy dalszej współpracy z DGB, przygotowania do wizyty Wałęsy, a także starał się o zdobycie konkretnej pomocy dla Solidarności²⁹. Przy czym strona Polska wyraziła życzenie, aby o planowanej wizycie Wałęsy zachować absolutną tajemnicę.

Kontakty polsko-niemieckie rozwijały się wprawdzie nadal, jednak starano się je utrzymywać w tajemnicy. Ważnym elementem dwustronnych kontaktów były oficjalne wizyty delegacji na kongresach związków zawodowych. Na IV nadzwyczajnym kongresie DGB w Dusseldorfie gośćmi byli dziennikarze reprezentujący tygodnik „Solidarność“, a także redaktor naczelny „Jedności“. We wrześniu 1981 r. w zjeździe w Gdańsku uczestniczyła delegacja DGB z Erwinem Kristoffersenem na czele, który nawet przemawiał w I części Kongresu. Jego wystąpienie, w którym według relacji ambasadora polskiego w Bonn Chylińskiego, Kristoffersen mówił o pełnym poparciu dla Solidarności. Ocena Chylińskiego była jednoznaczna: działalność Kristoffersena nie sprzyjała bilateralnym kontaktom polsko-niemieckim³⁰. Mimo tak negatywnej oceny ze strony rządu polskiego, DGB było zdania, że wizyta delegacji w Gdańsku była bardzo potrzebna i pożyteczna. Przede wszystkim miano możliwość zapoznania się z sytuacją w Polsce, a także rozmowy z ekspertami Solidarności. Już podczas wcześniejszej wizyty Kristoffersena w Polsce, w lutym 1981 r.,

---

²⁹ K. M. Reiff an E. Kristoffersen, 22. 3. 1981, AdsD DGB-Archiv, Int. Abt. 5/DGAJ000291; NSZZ Solidarność, Region Mazowsze an E. Kristoffersen, Warszawa 15. 4. 1981 und E. Kristoffersen an H. O. Vetter, Düsseldorf, 8. 5. 1981, Betr.: *Beziehungen zur polnischen NSZZ - Solidarność*, S. 2, E. Kristoffersen an H. O. Vetter, Düsseldorf, 6. 7. 1981, AdsD DGB-Archiv, Int. Abt. 5/DGAJ000288.

³⁰ Vermerk, Bonn, den 10.09.1981, Betr.: Gespräch des stellvertretenden Vorsitzenden der SPD-Bundestagsfraktion, Hans-Jürgen Wischniewski (HJW) mit dem polnischen Botschafter, Herrn Jan Chilinski (Ch) am 9. September 1981, AdsD Bonn, NL Selbmann 124, S. 3.

atmosfera rozmów z działaczami i ekspertami Solidarności była bardzo pozytywna. Prof. W. Geremek, Export ds. kontaktów zagranicznych, ale również T. Mazowiecki zainteresowani byli nawiązaniem pozytywnych kontaktów z DGB. We wrześniu kontakty te jeszcze bardziej zacieśniono. Prof. Geremek jednoznacznie opowiedział się za ich rozwojem, jednocześnie sądził, że kontakty te należy bardzo ostrożnie rozwijać, tak, aby nie prowokować zarówno rządu polskiego jak i strony sowieckiej. Interesujące jest stwierdzenie Geremka, że stosunki pomiędzy Solidarnością a DGB były nawet ważniejsze niż kontakty z innymi związkami zawodowymi. W tym kontekście Geremek podkreślał możliwość korzystania z doświadczeń niemieckich związków zawodowych³¹. Podczas spotkania z Ekspertami Solidarności ustalono również, że do RFN uda się oficjalna delegacja z Bujakiem na czele, w celu nawiązania kontaktów na szczeblu centralnym, a także omówienie szczegółów wizyty Wałęsy w Bonn. Spotkania i rozmowy na czele Solidarności napawały optymizmem. Nieco inaczej wyglądała sytuacja na niższych szczeblach Solidarności. Kristoffersen spotkał się z negatywnymi informacjami na temat DGB. Najbardziej typowymi uwagami było, że niemieckie związki zawodowe współpracują bardzo blisko z rządem i jego czołowi działacze to byli ministrowie, czyli podobnie jak w starych polskich związkach zawodowych. Innym stwierdzeniem powtarzanym przez solidarnościowców było to, że DGB szczególnie ostrożnie podchodzi do kontaktów z Solidarnością nie chcąc narazić swoich relacji z Gierkiem³².

Zgodnie z ustaleniami z Gdańska, do Bonn w dniach 24–31 października 1981 r. przybył z krótką wizytą roboczą Bujak. Jego przyjazd do RFN miał służyć podkreśleniu woli Solidarności rozwinięcia kontaktów z DGB. Wizyta Bujaka w Bonn była prawdopodobnie ustalona z polskim MSZ, bowiem Bujak został zaproszony do Ambasady PRL w Kolonii, a także wyraził niespodziewanie życzenie odwiedzenia obozu koncentracyjnego w Buchenwaldzie, co jednoznacznie zostało zidentyfikowane przez stronę

---

³¹ DGB Archiv, Int. Abt. 5/DGAJ000291, E. Kristoffersen. *Bericht über meinen Besuch in Polen zur Teilnahme am ersten Nationalkongress der NSZZ Solidarność*. S. 8.

³² DGB Archiv, Int. Abt. 5/DGAJ000291, E. Kristoffersen. *Bericht über meinen Besuch in Polen zur Teilnahme am ersten Nationalkongress der NSZZ Solidarność*. S. 9.

niemiecka, jako życzenie Warszawy, bowiem tej wizycie towarzyszyć miał polski konsul generalny z Monachium³³.

W prasie polskiej wizyta Bujaka w Niemczech została nadzwyczaj skrośnie skomentowana. Ukazało się standardowe doniesienie Polskiej Agencji Prasowej. Inaczej natomiast zareagowała radziecka Agencja prasowa „Nowostii“, która mówiła o wsparciu przez zagranicę kontrrewolucyjnych sił. Jak się zdaje przyczyną takich komentarzy mógł być wywiad dla wydawnictwa Regionu Mazowsze „Niezależność“ w którym to Bujak mówił o pomocy DGB dla „Solidarności“. Powiedział tedy również o studiu nagrań i o kasetach, które miały nadejść do Polski. Według tych danych zakupiono materiały w wartości prawie 19 000 DM³⁴. Informacja ta miała skutki polityczne, bowiem „Deutsche Presse Agentur“ podała oficjalnie wiadomość o podarowaniu Solidarności przez DGB studia nagrań, co z kolei spowodowało, że 27 listopada 1981 r. ambasador RFN został wezwany do polskiego MSZ. Vice-minister Dobrosielski w rozmowie z ambasadorem wyraził niezadowolony z działań niemieckiej centrali na rzecz Solidarności. Również prasa Polska pisała o tej darowiźnie, która została wykorzystana propagandowo przeciwko Solidarności³⁵.

13 grudnia 1981 r. wraz z ogłoszeniem stanu wojennego, przerwano związkowe kontakty niemiecko-polskie. Działania rządu polskiego zostały potępione przez wszystkie związki zawodowe demokratycznego świata. Zaczęto organizować szeroko zakrojone akcje popierające społeczeństwo polskie i akcje humanitarne wspierające potrzebujących w Polsce. Z pomocą dla Solidarności i Polski w okresie stanu wojennego łączą się zasadniczo dwie duże akcje: pierwsza to wsparcie dla biura Solidarności w Bremie i druga to wielka akcja pomocy humanitarnej dla społeczeństwa polskiego.

---

³³ E. Kristoffersen an H. O. Vetter, Betr.: *Besuch des Kollegen Bujak, Solidarność Mazowsze, hier Gespräch beim DGB-Bundesvorstand am Montag, den 26. Oktober 1981 um 15.00 Uhr.* Düsseldorf, den 23. 10. 1981. AdsD DGB-Archiv, Int. Abt. 5/DGAJ000288.

³⁴ Vermerk Betr.: *Kostenaufstellung für bisher an Solidarność Polen gelieferte technische Ausrüstung.* Düsseldorf, den 18. September 1981, AdsD Bonn DGB-Archiv, Int. Abt. 5/DGAJ000342.

³⁵ Klaus M. Reiff an E. Kristoffersen, 8. 11. 1981, AdsD, DGB-Archiv, Int. Abt. 5/DGAJ000291; Klaus M. Reiff an E. Kristoffersen, 30. 11. 1981, AdsD, DGB-Archiv, Int. Abt. 5/DGAJ000291.

Jednym z przykładów bezpośredniej pomocy DGB dla działaczy Solidarności było powołanie biura w Bremie. 12 grudnia 1981 roku na zaproszenie Izby Rzemieśniczej w Bremie przybyła do tego miasta ośmioosobowa delegacja Stoczni Gdańskiej im. Lenina. Po ogłoszeniu stanu wojennego większość z członków delegacji zdecydowała się pozostać w Niemczech. Po początkowym szoku spowodowanym wydarzeniami w Polsce zaistniał problem, co zrobić z przedstawicielami stoczni im. Lenina w Niemczech. Problem ten był dyskutowany nie tylko w Bremie, ale także na szerszym forum. I tak według opinii Erwina Kristoffersena, na spotkaniu członków Solidarności 8 i 9 stycznia 1982 roku w Brukseli postanowiono z grupy gdańskich delegatów utworzyć „Biuro Informacyjno-Koordynujące NSZZ Solidarność w Bremie”³⁶.

Władze niemieckie, zwłaszcza miasta Bremy, zgodziły się zabezpieczyć stronę materialną grupy. Dla członków delegacji, mężczyzn między 22 a 50 rokiem życia, Izba Rzemieśnicza w Bremie, podjęła się zorganizować pobyt i ewentualnie umożliwić działalność tej grupie. 22 stycznia 1982 roku porozumiano się, co do przekazania na cele biurowe i mieszkaniowe budynku w Bremie, byłego amerykańskiego konsulatu generalnego przy Marcusallee. Koszty związane z mieszkaniem dla Gdańszczan, a także codziennym utrzymaniem pokrywane były z budżetu urzędu socjalnego w Bremie. Z tych opłat były wyłączone koszty utrzymania biura dla Solidarności. Te opłaty, tzn. czynsz, jak i koszty bieżące zobligował się pokryć DGB³⁷. Dla działalności grupy udostępniono jej biuro, za którego wynajem (310 DM) płacił DGB. Do tego doszło jeszcze bezpłatne korzystanie z materiałów biurowych, a także bezpłatne korzystanie z maszyny do pisania i telefonu³⁸.

W pierwszym okresie pobytu w Bremie grupa Solidarnościowców była bardzo aktywna³⁹. Nie mniej jednak, zauważyć można było pewną rezerwę

---

³⁶ Kristoffersen an Komitet Koordynacyjny NSZZ „Solidarność“ we Francji Seweryn Blumstein, Paris, Frankreich, Bonn den 4. 3. 1982. DGB-Archiv im AdsD Bonn 5/DGAJ 000293.

³⁷ Telex, Erwin Schmidt do O. Vetter, Bremen 22. 1. 1982, DGB-Archiv im AdsD Bonn 5/DGAJ000294.

³⁸ Betr.: Polendelegation; Abgesandte der Gewerkschaft Solidaritaet (Danziger Leninwerft), DGB-Archiv im AdsD Bonn DGA Bonn 5/DGAJ000294.

³⁹ Mitteilungen an die Presse, Arbeiterkammer Bremen, Programm der „Solidaritäts“-Gruppe in Bremen, Bremen 11.1.1982, DGB-Archiv im AdsD Bonn 5/DGAJ000294.

ze strony DGB w nawiązaniu oficjalnych kontaktów z delegacją Solidarności. Delegacja z Gdańska również nie wykazywała większego zainteresowania kontaktami z DGB. Do pierwszego oficjalnego spotkania grupy z DGB doszło 18 grudnia 1981 roku, a w lutym 1982 roku doszło do zaakceptowania grupy przez DGB jako oficjalnego przedstawicielstwa Solidarności w Niemczech. Ta czasowa wstrzemięźliwość w kontaktach DGB z grupą Solidarności mogła wynikać między innymi z nieuregulowanego statusu tejże grupy. Podkreślał to w pierwszej połowie stycznia 1982 roku Erwin Schmidt z DGB w Bremie. Było to spowodowane niepewnością, co do faktycznego zaangażowania i roli delegacji w strukturach solidarnościowych. Korespondowało to szczególnie z krytyczną opinią wygłoszoną przez Kristoffersena, który powiedział między innymi, że działacze Solidarności to przypadkowo dobrana grupa, która nie jest kompetentna do występowania w imieniu Solidarności⁴⁰. Do znaczącego spotkania, regulującego stosunek grupy z Bremy z DGB doszło 11 lutego 1982 roku. Przedstawiciele grupy Henryk Jagielski i Kazimierz Kunikowski, spotkali się z przewodniczącym DGB – Heinzem O. Vetter. Podczas tego spotkania poinformowano Vettera między innymi o przyczynach pozostania delegacji w Bremie, a także dalszych planach. Po ukonstytuowaniu się grupy, jako Biura Informacyjnego Solidarności w Niemczech zgłoszono chęć włączenia się w pracę DGB na rzecz Polski. Szczególnie chodziło o funkcję doradczą w prowadzonej przez DGB akcji humanitarnej „Solidarität für Polen“ i „Solidarität mit Solidarnosc“. W rewanżu ustalono, że DGB będzie angażowało się finansowo w utrzymanie grupy a także w zabezpieczenie tłumacza. Brano nawet pod uwagę możliwość późniejszego przeniesienia biura grupy Solidarności z Bremy do Domu DGB w Bremie⁴¹. Bundesvorstand zdecydował w marcu 1982 roku, że od 1 kwietnia do 31 grudnia 1982 roku przekazywać będzie na rzecz Biura Solidarności w Bremie 2000 Marek, w tym już zawarte miały być 310DM, jako czynsz za pomieszczenia biurowe. Także koszty związane z wynagrodzeniem dla tłumaczki w wysokości 1500DM miesięcznie pokrywane były przez DGB z funduszy przyznanych przez IG

---

⁴⁰ „[Kristoffersen] hält die in der Bundesrepublik anwesenden polnischen Gewerkschafter für ‚eine zufällige Ansammlung von Leuten, die nicht kompetent sind, für Solidarität aufzutreten‘.“ DGB: Sparsame Hilfe, Der Spiegel, Nr. 2, 1982. Artykuł jako załączniki w zbiorach archiwalnych.

⁴¹ DGB-Archiv im AdsD Bonn 5/DGAJ000292, Gesprächsvermerk, Internationale Abteilung, Düsseldorf 11. 2. 1982.

Metall⁴². Wszystkie środki przyznane grupie Solidarnościowej miały być zarządzane przez DGB – Kreis Bremen.

W lutym 1982 roku ustalono również cele działalności biura w Bremie. W pierwszej kolejności Biuro zapewniło, że nie będzie prowadziło działalności politycznej. Nie miało również w zamiarze tworzenia emigracyjnego związku zawodowego, partii czy też rządu na emigracji. Zapewniono również, że nie będzie się identyfikowało z żadną grupą polityczną. Do zadań określonych przez grupę należały przede wszystkim działania humanitarne na rzecz członków Solidarności. Ta działalność różniła się od szerokiej działalności humanitarnej Czerwonego Krzyża, czy też Caritasu tym, że była przeznaczona bezpośrednio dla członków Solidarności i ich rodzin. Poza tym działalność biura miała polegać na koordynowaniu opieki nad członkami Solidarności przebywającymi w RFN. Interesująca jest również deklaracja, zachowana w zbiorach dokumentów DGB, że Biuro w Bremie zapewnia o tym, że swoją działalnością nie będzie sprawiała problemów DGB w jej działalności zagranicznej⁴³. Mimo deklarowanej chęci współpracy z obu stron, praktycznie od początku pobytu grupy gdańszczan w Bremie, dochodziło do pewnych spięć i niedomówień.

Można przypuszczać, że znaczny wpływ na stosunki DGB z działaczami Solidarności miał brak jasno określonego statusu, a także uprawnień do reprezentowania interesów Solidarności za granicą. Znaczącą pomocą w ustaleniu rzeczywistej liczby osób uprawnionych do występowania w imieniu Solidarności okazał się I. Kongres Solidarności Za Granicą, który odbył się 13 marca 1982 roku w Dusseldorfie w którym wzięło udział 36 osób. Po kongresie sporządzono listę 27 osób mających prawo głosu, czyli również występowania w imieniu Solidarności. Była to zasadnicza pomoc dla struktur regionalnych DGB. Struktury DGB nie miały możliwości sprawdzenia rzeczywistych uprawnień tych ludzi do występowania w imieniu związku. Nie bez znaczenia była również kwestia finansowa. Struktury regionalne nie były w stanie ponosić takich obciążeń finansowych. Do tego dochodziło, że również trudno było ustalić przedstawicieli regionalnych Solidarności, a sami zainteresowani nierzadko nawzajem podważali swoje

---

⁴² DGB-Archiv im AdsD Bonn 5/DGAJ000294, S. 3.

⁴³ AdsD Bonn, 5/DGAJ000294, Unabhängige, selbstverwaltende Gewerkschaft „Solidarnosc“ zur Zeit in Bremen, Zielvorstellungen und Auffassungen über unsere Tätigkeit in der Bundesrepublik Deutschland.

uprawnienia i pełnomocnictwa⁴⁴. Zarząd Główny DGB wydał więc pismo do wszystkich zarządów regionalnych i struktur DGB z informacjami dotyczącymi sytuacji przedstawicieli Solidarności w Niemczech. Jako oficjalne biuro reprezentujące Solidarność określono biuro w Bremie⁴⁵.

Wspomniany już zjazd przedstawicieli solidarności, który odbył się w marcu 1982 roku nie tylko, uznał Biuro w Bremie za organ koordynujący pracę wszystkich regionalnych ośrodków Solidarności w Niemczech i Berlinie Zachodnim, ale także zwrócił się z oficjalną prośbą do DGB o pomoc i współpracę. Wypracowano program działania i regulamin biura, jak również porozumienie z DGB w sprawie finansowania i pomocy dla biura w Bremie⁴⁶. Mimo wielu zastrzeżeń do gdańszczan postanowiono dalej finansować ich pobyt w Niemczech⁴⁷.

Biuro Informacyjne Solidarności w Bremie praktycznie przestało istnieć już w październiku 1983 roku. Jego członkowie kontaktowali się jeszcze zarówno z DGB w Bremie, jak i Zarządem Głównym DGB w Düsseldorfie, jednak ich aktywność zasadniczo ograniczała się do minimum. Ostatecznie kwestia biura w Bremie rozwiązała się na wiosnę 1984 roku. Chętni członkowie Biura mogli wyjechać do Polski bez groźby kary ze

---

⁴⁴ Landesbezirk Nordmark DGB, Wilhelm Musa an DGB-Bundesvorstand, Zusammenarbeit mit Solidarnosc, 8. 3. 1982, jak również zestawienie kosztów poniesionych na rzecz delegacji Solidarności. List Wilhelma Musy do Edmunda Hulsza z dnia 8. 3. 1982; Abteilung Arbeitsrecht und Sozialpolitik, Vermerk, Betr.: *Zusammenarbeit mit Solidarnosc*, Hamburg, den 8. 3. 1982; Pismo Erwina Kristoffersena do Wilhelma Musy (osobiście) z dnia 29. 3. 1982, DGB-Archiv im AdsD Bonn 5/DGAJ000294.

⁴⁵ DGB-Archiv im AdsD Bonn 5/DGAJ000294., An die Mitglieder des DGB-Bundesvorstandes und die Vorsitzenden der Landesbezirke- und Kreise, 19. 3. 1982, Vertreter der Solidarnosc in der Bundesrepublik.

⁴⁶ Henryk Jagielski an Büro der Auslandsabteilung des DGB Düsseldorf, 25. 3. 1982, w załączeniu Program działania biura Solidarność w Bremie, Regulamin działania Biura Solidarność w Bremie, Projekt porozumienia pomiędzy Biurem Solidarności w Bremie a DGB. (tekst w języku polskim i niemieckim) DGB-Archiv im AdsD Bonn 5/DGAJ000294; DGB Bundesvorstand na Herrn Erwin Schmidt, Vorsitzender des DGB-Kreises Bremen, 1. 2. 1982 DGB-Archiv im AdsD Bonn 5/DGAJ000294.

⁴⁷ DGB-Archiv im AdsD 5/DGAJ000294, Internationales an DGB-Kreis Bremen, 18. Januar 1983.

strony władz polskich, jednakże bez gwarancji otrzymania starego miejsca pracy⁴⁸.

Bardziej owocna była akcja DGB mająca na celu niesienie pomocy humanitarnej dla Polski w okresie stanu wojennego. W styczniu 1982 r. DGB zaproponowało objęcie pomocą rodzin internowanych członków „Solidarności”. Ta propozycja została przedyskutowana zarówno przez IBFG, jak i przedstawiciele „Solidarności” i przyjęta z zadowoleniem. W kartotece IBFG znajduje się lista ok. 700 nazwisk działaczy Solidarności, którzy byli internowani i ich adresy. Dla zapobieżenia niebezpieczeństwu wspierania jedynie małej obywateli, a także stworzenia niesprawiedliwych podziałów, zdecydowano się na przesyłanie pomocy kanałami kościelnymi. Takie działanie gwarantowało, że pomoc otrzymają najbardziej potrzebujący⁴⁹. W sytuacji głębokiego kryzysu gospodarczego, o którym bardzo dobrze był poinformowany rząd koalicyjny, zdecydowano się na rozwinięcie akcji humanitarnej. Kanclerz Schmidt zwrócił się z apelem do społeczeństwa niemieckiego o pomoc dla potrzebujących w Polsce⁵⁰. W prawdzie już od momentu powstania Solidarności i pogłębiającego się kryzysu zauważyć można było wzmoczoną działalność humanitarną na rzecz Polski, to właściwie od momentu ogłoszenia stanu wojennego, nastąpiła eksplozja pomocy. Organizowano transporty z żywnością i odzieżą, lekami i sprzętem medycznym. Organizowano zbiórkę pieniędzy. O rozmiarze pomocy i zainteresowaniu społeczeństwa może świadczyć fakt, że tylko w pierwszym tygodniu po ogłoszeniu stanu wojennego wysłano do Polski ponad 41 tysięcy paczek. Mimo, że praktycznie codziennie wzrastała ilość paczek wysyłanych do Polski to jednak prawdziwa ich eksplozja nastąpiła w lutym 1982 r. 8 lutego 1982 r. weszła w życie decyzja Bundestagu o czasowym zwolnieniu z opłat paczek nadawanych pocztą do Polski. Na konferencji rasowej 16 lutego 1982 r. ówczesny minister poczty Kurt Gscheidle poinformował nie tylko o liczbie paczek, ale także podał do wiadomości publicznej listę adresów instytucji humanitarnych, które zajmowały się

⁴⁸ „Ehemalige Mitglieder können nach Polen zurück. Keine Strafen. Bei 2 Personen sind bereits Ausweise bei der Botschaft. Allerdings keine Garantie für alten Arbeitsplatz.“ Aktenvermerk, Gespräch mit Stanisław Brzeziński, polnische Botschaft, am Mittwoch 14. 3. 1984, 12.30 Uhr. AdsD Bonn, NL W. Polkehn/205.

⁴⁹ AdsD Bonn 5/DGAJ000294, E. Horii Abt. Aussenbeziehungen und Verwaltung der IBFG.

⁵⁰ „Wir rufen auf zur Solidarität mit den Polen“, Die Welt, 31. 12. 1981.

rozdziałem pomocy. Na tej liście znajdował się między innymi: Polski Czerwony Krzyż, Polski Komitet Pomocy Społecznej, Towarzystwo Przyjaciół Dziecka, Caritas, Komitet Charytatywny Episkopatu Polski oraz Polska Rada Ekumeniczna. Dzięki negocjacjom z Poczta Polską udało się osiągnąć porozumienie i Poczta Polska zrezygnowała z opłat za paczki wysyłane do tych instytucji. Było to 46 % zwykłych opłat za wysyłkę. Strona NRD nie zrezygnowała za swoich 11 % opłat transferowych⁵¹.

Zwolnienie z opłat za paczki było dodatkowym impulsem do zwiększenia ilości pomocy wysyłanej do Polski. Codziennie wysyłano ok. 35 tysięcy paczek. W okresie obowiązywania zwolnienia z opłat, a więc od lutego do końca czerwca 1982 r. wysłano ponad 4 350 000 paczek. Z tego powodu „Deutsche Bundespost“ utraciła 77 milionów marek. Pieniądze te zostały zwrócone poczcie przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych z podatków. Według danych sporządzonych przez pocztę niemiecką, przeciętna waga paczki to 15 kg. Obok akcji wysyłania paczek z pomocą organizowano również duże transporty z żywnością, odzieżą i lekami. Nie należy zapomnieć o tym, że organizowano tzw. „Patenschaften“, czyli obejmowano opieką członków rodzin ludzi internowanych. Całe takie spisy znajdują się z zbiorach archiwalnych, łącznie z notatkami, kto bierze pod opiekę czyją rodzinę.

Do największej akcji propagandowej na rzecz Polski w okresie stanu wojennego doszło 30 stycznia 1982 r. Był to dzień solidarności z Polską i Polakami. Do obchodów włączyły się wszystkie ugrupowania polityczne, społeczne i charytatywne. Zorganizowano manifestacje, wiece i wystąpienia w prawie wszystkich większych miastach RFN i Berlinie Zachodnim. Do największych demonstracji zorganizowanych przez DGB a noszących nazwę „Solidarität mit Solidarność“ doszło w Mülheim am Ruhr. Dla zebrania pieniędzy na pomoc dla Solidarności zdecydowano się na sprzedaż, znaczków i naklejek z logo Solidarności. Centralną akcją rozpropagowano przy pomocy, między innymi ponad trzech milionów ulotek i 150 tysięcy plakatów o formacie A2. Do 1 lutego 1982 r. DGB zdołało zebrać ponad 250 tys DM. Środki te przeznaczono na zakup żywności i leków. Wtedy to również rozpatrywano możliwość skierowania większej ilości pomocy dla Śląska. Wszystkie zakupy organizowano poprzez firmę „co op Hamburg“, która była blisko związana ze związkami zawodowymi. Należy

---

⁵¹ AdsD Bonn, 5/DGCU000292, Klaus M. Reiff an Erwin Kristoffersen, 28. 2. 1982.

również wspomnieć, że część medykamentów, które przesyłano do Polski pochodziła z darów związków zawodowych przemysłu chemicznego i rad pracowniczych wielkich firm farmaceutycznych. DGB dla uzyskania efektywności pomocy dla Polski zdecydowano się na skorzystanie ze struktur kościelnych. Niektóre związki zawodowe i Arbeitervollfahrt były wprawdzie nastawione pesymistycznie do tej koncepcji, jednak z uwagi na strukturę organizacyjną i realne możliwości kościoła w Polsce, zdecydowano się rozpowszechniać pomoc właśnie tą drogą. Najpoważniejszym partnerem dla DGB w kwestii pomocy dla internowanych był Prymasowski Komitet Ludziom Pozbawionym Wolności w Warszawie⁵².

Często w relacjach i komentarzach niemieckich do wydarzeń w Polsce w sierpniu 1980 r. pojawia się twierdzenie o „polnischen Weg zum Sozialismus“/„polskiej drodze do socjalizmu“. Z perspektywy czasu możemy raczej powiedzieć o „ponischen Weg aus dem Sozialismus“/„polskiej drodze ze socjalizmu“. W analizach sytuacyjnych z lata 1980 roku obawiano się rozszerzenia fali strajków na pozostałe kraje Układu Warszawskiego widząc w tym zagrożenie dla pokoju nie tylko w Europie, ale także na świecie. DGB, które z założenia przychylił się do kierunku polityki SPD, stojącej na stanowisku ostrożnego traktowania wydarzeń w Polsce, przyjęła taktykę „Stille Hilfe“, która nie tylko, że była efektywna, ale także nie przyniosła zaostrożenia stosunków polsko-niemieckich i dała podwalinę do dalszych ich rozwoju. W tym miejscu można by było przytoczyć wypowiedź Vogela H. J. *„Du bist nicht nur verantwortlich für das, was Du willst, sondern auch für das, was Du verursachst und bewirkst“*.

Kontakt na autorku příspěvku:

Dr. Małgorzata Świder
Uniwersytet Opolski
Wydział Historyczno-Pedagogiczny
ul. Oleska 48
45-052 Opole
Polska
e-mail: malgorzata_swider@onet.pl

---

⁵² AdsD Bonn, 5/DGCU000292, Klaus M. Reiff an Erwin Kristoffersen, 1. 2. 1982.

Univerzita – priestor pre vzdelanie alebo kvalifikáciu?

Dušan ŠPNER

Abstrakt: Autor vo svojom príspevku pod názvom: „*Univerzita – priestor pre vzdelanie alebo kvalifikáciu?*“ na dejinnom pozadí rozvíja význam vzdelávania. Konštatuje, že ozajstné vzdelávanie nespočíva len v prijímaní nejakého učenia, vedeckej teórie alebo dogmy, za účelom mať diplom a tým cestu ku kariére; ale v osobnom seba utváraní, existenciálnom diani a zodpovednom angažovaní. Vyžaduje to premenu vlastnej osoby a tým aj nároku vlastného ja na poznanie pravdy, premena pre Boha, ktorý nás v Kristovi vyzýva do nového osobného vzťahu s ním. Nastáva „obrat“ „metanoia“ k pravde. Takýto obrat patrí k podstate výchovno-vzdelávacieho procesu, ktorý umožňuje človeku pochopiť seba samého nie v egocentrickej uzavretosti ale v excentrickej otvorenosti svetu, za ktorý berie zodpovednosť.

Kľúčové slová: Univerzita, vzdelávanie alebo kvalifikácia, metanoia

Dnes máme možnosť sledovať ako mnohé vlády EU krajín rozvíjajú svoju vzdelanostnú politiku, ako pokladajú za hlavnú úlohu zaistiť ekonomickú prosperitu a pritom vzdelanie považujú za nutný spoľahlivý nástroj k jej dosiahnutiu. Hovorí sa, že v ekonomických znalostiach potrebujeme viac vysokoškolákov, ľudí s formálnou kvalifikáciou, lebo len tak si budeme môcť konkurovať. Lenže vzdelanie nezaisťuje hospodársky rast tak, ako si to politici a podnikatelia myslia, pretože viac vzdelania nezname-

ná rýchlejší rast. A čo najhoršie, že vzdelanostná politika, ktorá sa odvíja podľa dnešných predstáv vládnych administratív, má vážny záporný dopad na možnosti mladých ľudí a na kvalitu samotného vzdelania, konštatovala Alison Wolfová, prof. riadenia a prof. rozvoja na londýnskej King's College, v project syndicate. To neznamená, že moderná spoločnosť nepotrebuje vzdelaných ľudí, ale je potrebné si uvedomiť, že to nemôže byť na úkor kvality. Stráca sa význam osobnosti a rastie hodnota diplomu a tie sa stávajú obecným javom. Vzdelanie sa zmenilo na kvalifikačný systém a na to chcem svojou prednáškou poukázať.

Človek pri sebazvzdelávaní vstupuje akoby do prázdneho priestoru s nemiernou túžbou po poznaní. Tento vstup znamená schopnosť klásť otázky.

V mýte prebiehal život v dimenzii posvätné. Túto dimenziu vyplňali príbehy, udalosti a povesti zo starých čias o bohoch a hrdinoch a tým vyjadrovali hlbokú i skrytú pravdu, ktorá sa týkala súvislosti medzi svetom a životom, či svetom a človekom. Vyrozprávané príbehy a udalosti z minulosti sa sprítomňovali a v spoločenstve prežívali. Filozofiou získava táto dimenzia novú dôstojnosť. Svojimi otázkami vstupuje filozofia za hranice každodennej skúsenosti a nadobúda bytostný pól posvätná, ktorý človeka disponuje k zvládnutiu komunikácie, k spôsobilosti pre vzťah k druhým ľuďom a to nielen k súčasníkom, ale aj k predkom a potomkom. Filozofujúci človek sa cieľavedome vracia do svojej živej subjektivity a nachádza v nej jeden z podstatných pólov ľudskosti. V dimenzii posvätná, človek je síce ponorený do životnej skúsenosti a zaujíma angažovaný postoj k životu, no dokáže sa aj cieľavedome z tejto skúsenosti vynoriť a zaujať k nej kritický a hodnotiaci vzťah. Tým získava vzdelanie.

Vzdelanie je to čo disponuje človeka k tomu, aby rozumel svetu v ktorom žije, aby chápal, že tento svet nie je len čosi samozrejmeho a daného, ale čosi živé, o čo je potrebné sa starať, aby to neprepadlo zničeniu. Učí človeka byť odkázaný na seba, kozmos a svet a tým nadobúdať nové univerzálnejšie porozumenie života. Vzdelaním, životu sa rozumie v celej jeho šírke a hĺbke ako integrálnemu životu, ktorý neexistuje len v sebe, ale vystupuje aj zo seba, presahujúc tak seba samého a smeruje v ústrety inému životu, ktorý jestvuje za hranicami tohoto sveta, Transcedentnu. Vzdelanie, to je vážne úsilie o Svetlo a Pravdu. Je to schopnosť vedieť, že každý jednotlivec musí cestu k Pravde a Svetlu prežiť v sebe, musí ju sám objaviť, ak chce po nej bezpečne putovať. Len to, čo človek vnútorne prežil, čo

precítil vo všetkých obmenách, len to dokonale pochopil. Len ten, kto rozumie je schopný sa pýtať, formulovať otázky. Priestor, kde sa dimenzia vzdelania uskutočňuje je nazývaný univerzitou.

Univerzita – je miesto, kde sa pretrháva každodennosť a človek sa pripravuje na prijatie posvätná, priestor otvorený pre otázky, je hrou, kde pravidla sú dôležitejšie ako výsledok; kto ich nevie a nerešpektuje, kazí hru. Je prostredím, ktoré nás pripravuje pre život, dáva zmysel pre pravidla a ich nesamozrejmosť, kde sídli porozumenie. Vo vzťahu k študentovi univerzita zastupuje svet. Je priestorom, kde sa kladú otázky učiteľovi a on je skúšaný.

Učitelia zastupujú a prezentujú svet pred očami mladých ľudí, ktorí musia v budúcnosti prevziať za tento svet zodpovednosť. Táto zodpovednosť nie je svojvoľne učiteľom uložená, ale je to istá podmienka pre realizáciu byť učiteľom. Hanah Arentová v knihe „kríza výchovy a vzdelávania“ píše, že „...kto odmieta mať podiel na spoločnej zodpovednosti za svet, by nemal mať deti, ani nemal by mať právo na ich výchove sa podieľať“ (1994, s. 113).

Kým v starozákonných dejinách i v antike bol vzdelávací proces zasväcovaním, vnútornou premenou duše nevzdelanej, nerozvinutej k vzdelanej. Pohybom pravdy ukazujúcej za svet, starosťou o ľudskú dušu späťou s dušou sveta, už v staroveku vznikala ideál všeobecného vzdelania ako súhrnu vedomostí, ktorý je natoľko kanonizovaný, uzavretý, vymedzený, že je v tejto súvislosti možné hovoriť o nedostatku či medzerách vo vzdelávaní. Z ideálu všeobecného prístupu k poznaniu pravdy zostala len zúfalá snaha, to čo sa vie vložiť do učebníc, malých katechizmov. Spásnu funkciu prevzala na jednej strane cirkev a na druhej veda. Tie vybudovali múzea ako pamätné priestory vyspelosti jednotlivých spoločností, ako zhmotnenú metaforu mýtu o pokroku. Význam školy ako priestoru a dimenzie pre zasvätenie v zmysle zoznámenia sa s tajomstvom, či poznanie prístupových ciest k tajomstvu a k inému svetu, nadobúda nové presvedčenie; že učitelia disponujú sumou potrebných základných poznatkov, ktoré vyplývajú z toho, že súčasťou osnov sa môže stať len kanonizované vedenie. Vstup do života je na každom jednotlivom kvalifikačnom stupni obmedzený a späť s vysvedčením o spôsobilosti študenta.

V spoločnosti sa stáva značnou disciplinárna rola školy, a vzdelávací proces sa mení na kvalifikačný. V tom zmysle autorita a kvalifikácia učiteľa nie je to isté. Kým kvalifikácia spočíva v poznaní sveta a v schopnosti tieto vedomosti podávať iným, autorita spočíva v schopnosti prevziať

zodpovednosť za tento svet. Úpadok autority v súčasnej škole nemôžeme zvažovať na ramená detí, alebo na nedostatok výchovy v rodinách i keď sa o to moderná výchovná tradícia snaží. Deti od svojej prirodzenosti nemajú schopnosť zavrhnúť autoritu a nestoja ako menšina oproti väčšine dospelých. Túto skutočnosť, podobne ako slabomyseľný termín „puberťak“ neutvorili deti, ale samozvaní agitátori detskej emancipácie a ničitelia detskej duše v masmédiách. Autoritu zavrhli infantilní dospelí tým, že odmietli a odmietajú prevziať zodpovednosť za svet, do ktorého priviedli deti. Na emancipačnej zrade sa podieľajú rovnako učitelia ako aj rodičia, ktorí vyhovárajú sa jeden na druhého volajú: *my nie sme v tomto svete doma, hoci si ho privlastňujeme, ako ho máme zvládať keď je nám záhadou, musíme sa chovať ako najlepšie vieme, no nemôžete nás volať k zodpovednosti, my sme nevinní a umývame si ruky*. Na túto skutočnosť poukázala a rázne kritizovala už pred tridsiatimi rokmi Arentová (1994, s. 115–116).

Kvalifikácia je vecou každodennosti, kde ide o súbor praktických opatrení a postupov, kde na položené otázky sú dopredu dané správne odpovede. Kvalifikácia človeka vedie k tomu, aby zvládol svet, a tak sa dokázal vyrovnáť s vecnými problémami. Z tejto skutočnosti plynie novodobý názor vo vládných štruktúrach, zvlášť v európskych krajinách, že potrebujeme vysokoškolsky kvalifikovaných pracovníkov pre rast v ekonomike. Lebo len tak si budeme môcť konkurovať. No zároveň máme možnosť sledovať, že kvalifikovaným vzdelaním sa nezaísťuje hospodársky rast tak, ako si to políci a podnikatelia myslia. A čo navyše, že kvalifikačná politika, ktorá sa odvíja od dnešných predstáv, má záporný dopad na možnosti mladých ľudí a na kvalitu samotného vzdelávania.

Kvalifikáciou je možné prehlbovať závislosť človeka na inštitúciách, čím klesá ochota v spoločenských si navzájom porozumieť. Vzdelanie, ktoré táto výchova pre život poskytuje sa stáva problematickejšim a na vyšších často byrokraticko-dogmatických inštitúciách závislejšim i napriek tomu, že si hovorí, že spôsob náuky je vedecký. Pedagogika sa stáva vedou o odovzdávaní vedomosti. Učí uskutočnené poznatky a na tie poukazuje v ich vývoji. Zaoberá sa myšlienkami, osnovnými systémami a nie jednotlivými žiakmi. Didaktika je predkladaná ako metóda, ktorá vedie k tomu, ako na vopred dané správne otázky dávať dopredu správne odpovede. Je utváraná nepreklenuteľná klenba, usilovne stavaná práve tými, ktorí sa mylne domnievajú, že pomáhajú. Ponúkajú však kamene miesto chleba. Stačí len pohliadnúť na nesčíselné množstvo kníh a internetových

informácií. Ľudský duch sa nimi len unavuje, ale neoživuje. A to je dokaz neplodnosti všetkého podávaného. Pretože to, čo ducha unavuje, nie je nikdy pravé. Duchovný chlieb osviežuje bezprostredne. Pravda občerstvuje a Svetlo oživuje.

Rozdiel medzi vzdelaním a kvalifikáciou je možné nájsť a sledovať u Jána Patočku v súvislosti s Jeho rozpracovaným konceptom trojakého pohybu ľudskej existencie. Ide o pohyby ľudskej existencie, ktoré zodpovedajú základným možnostiam a schopnostiam ľudskeho života.

Prvým pohybom je schopnosť nachádzať, objavovať to čo je v nás a vo svete pre nás pripravené. Človek akceptuje tento svet v jeho situačnej určitosti a je týmto svetom akceptovaný. V základnom vzdelávaní dominuje prvý pohyb existencie, ktorý Patočka nazýva „*akceptáci*.“

Človek je také bytie, ktoré musí byť do sveta prijaté, najprv matkou, potom rodinou a prostredníctvom školy i spoločnosťou. Tak ako je dieťa v biologickom zmysle akceptované láskou svojich rodičov pre život v privatej sfére rodiny, tak na sociálnu sféru pre život v spoločnosti je pripravované školou.

Vo všetkých kultúrach našej planéty nachádzame túto nezastupiteľnú úlohu výchovy, ktorá slúži k iniciácii. Z tohoto aspektu úlohou výchovno-vzdelávacieho procesu je zasväcovať dieťa pre život v spoločnosti a vo svete. Vo vyššom vzdelávaní sa tento pohyb „zasväcovania“ prelína s tretím pohybom, ktorý Patočka nazýva pohybom pravdy.

Mladý a zrelý človek akceptovaný spoločnosťou sa tu otvára svetu. Prijíma seba samého a snaží sa porozumieť svojej konečnosti v pozemskom pôsobení. Otvára sa pre to, čo ho presahuje, čo mu ustavične uniká a zároveň umožňuje sa orientovať. Nastáva „obrat“ k pravde. Takýto obrat patrí k podstate výchovno-vzdelávacieho procesu, ktorý umožňuje človeku pochopiť seba samého nie v egocentrickej uzavretosti ale v excentrickej otvorenosti svetu, za ktorý berie zodpovednosť. Človek tu chápe sám seba a rozumie svetu tak, že v zmysle zodpovednosti už nemlčí ale vážne koná. Znalosť večných zákonov, ktoré môže využiť, odhaľujú mu celé dielo stvorenia ešte omnoho vznešenejším a nútia človeka hlbšie bádajúceho zbožne pokľaknúť pred jeho veľkosťou. Siahá s radosťou po najlepšej, pre neho existujúcej opore: po láske!

Po láske k celému veľkolepému stvoreniu, láske k blížnemu, aby ho takto viedla nahor, k nádhere tohoto požitku, tohoto vedomia Transcendentna.

Kým úlohou základnej a strednej školy je viesť k dospelosti a zodpovednosti, úlohou univerzity je výchova k životu v alternatívach, ku schopnosti prijímať rôzne úlohy a znášať aj protichodné nároky, ktoré sú týmito úlohami na jednotlivcoch kladené. Učítelia i žiaci sú spoločne obrátení k „jednému“ tj. k vzdelaniu, ktoré je bránou poznania jedinej Božskej a tým aj vedeckej Pravdy. Patočková obľúbená etymológia slov „svet“ a „svetlo“ ukazuje, kde tento pohyb pramení (Patočka, Kacířské..., 1990, s. 43 a n.).

V druhom pohybe je človek vystavený priamej konfrontácii s ľuďmi a vecami v ich situačnosti a praktičnosti. Nastáva sebareprodukcia, predĺženie „ja“ do sveta, v ktorom hrozí odcudzenie a zvecnenie. Kvalifikácia je doménou druhého pohybu, pohybu práce a boja, a tým sebaapresadzovania. Nemožno ju spájať s časom v zmysle „kairos“, jej neprítomnosť je nahraditeľná, nedostatok opraviteľný, zmena možná a neraz aj žiadúca. Prof. Karlovej Univerzity Zdeněk Pinc hovorí, že aj univerzita sa stala prostredím kvalifikácie a skôr by mala niesť termín „polytechnika“ než univerzita. Zvládnutie tohoto vyššieho kvalifikačného procesu prezentuje diplom, ktorý študentovi umožňuje pluralitnú sebarealizáciu. A tak lekár uspeje ako podnikateľ, chemik ako kapitán lode, učiteľ ako bankový úradník, železničiar sa stáva politikom. Dnes akoby sa vytratila otázka „u koho študovať“ a nahradila sa otázkou „čo študovať“. A akoby sme už nechceli vedieť, že odbor sám nás nemôže naučiť a sebe atraktívnejší a vznešene znejúci diplom nebude nakoniec nič iného než kus papiera.

Spomínam si na Komenského, ktorý si pre svojho učiteľa berie obraz z antickej tradície „otroka s palicou“ (paidagogos). Učiteľ pre neho nebol subjektom výchovného procesu, ale asistentom – sprievodcom, ktorý pripravuje žiaka k prijímaniu múdrosti učiteľa skutočného, ktorým je Boh. Zaiste učiteľova palica v antike slúžila k disciplíne žiakov k náležitej miere dobrovoľnosti učenia, no v ruke Komenského sa mení v pútnickú palicu, ktorá charakteristickým spôsobom presahuje svet, aby poukazovala za jeho hranice k transcendentnému prameňu všetkého poznania. Táto palica sa neskoršie mení vo viacúčelové ukazovátka moderného pedagóga, asistenta objektívneho procesu výučby, ktorý žiakom sprostredkováva objektívne poznatky „uzavretej duše“ modernej doby.

Ukazovátka môže byť v tomto procese využité tak didaktický ako aj disciplinárne. Výsledkom je sústava encyklopedický pojatých úvodov, čohokoľvek, ktoré bývajú často študentmi sarkasticky nazývané „telefónnymi zoznamami“. Ide skôr o systém vzdelávania učiteľov ako žiakov. Uľahčuje

skúšanie a umožňuje prakticky dokonale zostavovať rôzne rebríčky, tabuľky a vyhodnocovanie, ktoré úspešne sa používajú pri cyklických prijímacích skúškach. Čím viac sa takto šíri univerzitné vzdelanie, ako dobre organizovaný kvalifikačný proces, tým menej sa mnohí schopní študenti venujú odbornému výcviku. Prítom sami dobre vieme, že opravdivá ekonomika potrebuje omnoho viac vysokokvalifikovaných remeselníkov ako ďalší pridel vysokoškolákov z humanitných smerov. Nepoznám významnú ekonomiku, v ktorej by produktivita rástla skokom. Relatívne príjmy učiteľov tým klesajú, ako rastie ich počet a tým samozrejme i kvalita učiteľov. Univerzitné triedy sa zväčšujú, čo znamená, že sa študenti učia menej efektívne. Kvalifikačné zameranie nedovoľuje udržať na univerzitách dobrý výskum a už nehovorím o jeho opravdivom rozvoji.

Cieľom je škola pre školu, uzavretý systém vzdelávania ľudstva, zverený sterilným, ale disciplinárne kompetentným inštitúciám. I táto karikatúra je zaštitená Komenským a do istej miery právom. Výchova pre uzavretú, vlády chvilú dušu nie je možná. Pre ňu existuje len program získavania a rozširovania kvalifikácie, jej stačia návody a spôsoby, ako ju získať (Pinc, 1999, s. 74).

V tomto zmysle môžeme Patočkovú pedagogickú koncepciu nazvať pedagogikou obratu k otvorenosti a komunikatívnosti pre zlepšenie výchovno-vzdelávacieho procesu. Sám Patočka to vyjadruje slovami: „*Tato výchova nebude nauka toho, kdo má být podmětem ovládnání světa, jeho přivtělení a využívání, uschopňuje k tomuto úkolu, nýbrž která ho otvírá pro to, aby se oddal a vydal, aby pečoval a střežil; nebude pouze naočkovávat vědění a dovednosti, nýbrž s trpělivostí bude pracovat k tomu, aby bylo pochopeno, že duše má svůj střed mimo věci (tedy i mimo sebe samu pojatou jako síla a realita) -, a že se proto nachází za tím, že se překračuje, rozdává a vydává.*“ (Patočka, Komenský a otevřená duše, 1990, s. 350)

Na základe svojej osobnej pastorálno-pedagogickej praxi som dospel k tomu, že ozajstné vzdelávanie nespočíva len v prijímaní nejakého učenia, vedeckej teórie alebo dogmy, za účelom mať diplom a tým cestu ku kariére; ale v osobnom sebauťvaraní, existenciálnom dianí a zodpovednom angažovaní. Centrálnym zmyslom tohoto angažovania je Ježiš Kristus, ktorý nás poveril realizovať kráľovstvo Božie. Vyžaduje to kenosis vlastnej osoby a tým aj nároku vlastného ja na poznanie pravdy, kenosis pre Boha, ktorý nás v Kristovi vyzýva do nového osobného vzťahu s ním.

Literatúra:

ARENTOVÁ, H. *Kríze kultúry*, Praha: Mlada fronta, 1994.

PATOČKA J. Kacířské eseje k filosofii dějin, Praha: Academia 1990.

PATOČKA, J. Komenský a otevřená duše, In *Studia paedagogica*, čís. 5, Praha, 1990.

PINC, Z. *Fragmenty k filosofii výchovy*, Praha: OIKOYMENH 1999.

Kontakt na autora příspěvku:

ThMgr. Dušan Špiner, Ph.D.

Katedra společenských věd

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Žižkovo nám. 5

771 40 Olomouc

e-mail: dusan.spiner@upol.cz

Vplyv New Age na európske myslenie a kultúru

Janka VRABCOVÁ

Abstrakt: S príchodom New Age nastáva nielen v USA, ale aj v Európe, a vôbec na celom svete, prehodnotenie kultúry národov, kresťanstva a iných náboženstiev. „Nový vek“ je spojivom nielen medzi európskou kultúrou a rôznymi starými kultúrami, ale aj medzi Európanmi navzájom. Súčasný „model Európana“ nemôže vylúčiť tieto vplyvy zo svojho okolia. Pri multikultúrnom prenikaní rôznych civilizácií sa fenomén vplyvu New Age na myslenie Európanov zdá dosť prirodzeným javom. Silné kresťanské tradície sa však často dostávajú do rozporu s týmto procesom. Myšlienky New Age prenikajú do výchovy, vzdelávania a politiky jednotlivých európskych štátov. Autorka príspevku sa usiluje vystihnúť podstatu tohto aktuálneho spoločenského procesu, jeho príčiny a dôsledky.

Kľúčové slová: New Age, spiritualita, mysticizmus, náboženstvo Nového veku, politika Nového veku, typológia Nového veku.

Úvod

Pojmy „spiritualita“, „spirituálna skúsenosť“ a „spirituálne hľadanie“ prenikajú do rôznych oblastí ľudského poznania. Diskutuje sa o vzťahoch medzi racionalitou a iracionalitou a možnostiach ľudského vedomia dostať sa v tzv. zmenenom stave vedomia až za hranice transcendentna.

Existuje veľa spôsobov, ako definovať spiritualitu. Tento pojem pochádza z latinčiny („spiritus“) a znamená vietor, výdych, nádych. V religionistickom ponímaní sa pod spiritualitou chápe otvorenosť, podnet ducha, ktorý privádza človeka k myšlienkam, ako sú zmysel ľudského života a jeho miesto vo svete. V súvislosti s takýmto ponímaním sa pojmy „spirituálna skúsenosť“, „spirituálne hľadanie“ dostávajú čoraz viac do povedomia ľudí, ktorých táto problematika zaujíma. Diskutuje sa o nových oblastiach vnímania v ľudskom mozgu, o prepojení ľavej a pravej hemisféry, o stavoch zmeneného vedomia, vzťahoch medzi iracionalitou a racionalitou, o odlišnom správaní a konaní vedca a veriaceho a podobne. Tieto diskusie umožňujú brať už reálne ľudské vedomie aj s jeho transcendentálnymi schopnosťami ako niečo, čo otvára nové horizonty na prekonanie náboženských dogiem, čo je uzavreté v danom systéme a neumožňuje ísť za hranice tohto systému.

Aktivita a religiozita New Age

Na vzniku tejto situácie má nepochybne svoj podiel New Age (Nový vek). Pod New Age rozumieme duchovné, náboženské, filozofické, kultúrno-umelecké hnutia zoskupené síce do jedného zväzku, ale veľmi odlišné. Je to v podstate súbor nesúrodých hnutí zoradený v jednom celku. Objavili sa v roku 1970 v USA.

Hnutie sa inšpirovalo najmä teozofiou, budhizmom a hinduizmom, pričom sa otvorene hovorilo o konci kresťanskej éry a nástupe „Nového veku“. Novým vekom sa má stať Vek Vodnára, ktorý vytlačí zo scény Vek Ryby, ktorý charakterizuje kresťanstvo. Otvorene vyzývalo k prikloneniu sa k ezoterickým praktikám. Zdrojom sa stali orientálne filozofie, parapsychológia, astrológia, alternatívna medicína, práce s paralelným Univerzom, teda šamanské praktiky atď. Prívrženci hnutia sa pokladajú za mystikov a spiritualistov. Aj keď ich cieľom nie je vytvorenie nového náboženstva, mnohí historici ich označujú za náboženskú sektu. V podstate však ide o „objavovanie“ starých, najmä orientálnych kultúr, ich akceptovanie a šírenie v európskom kontexte. Nikoho z prívržencov tohto hnutia pritom nezaujíma či sa tým nenaruší, respektíve stratí európska identita.

Problematika preniká do literatúry, umenia, hudby, vedy... Presadenie sa muzikológie tiež podporilo prienik New Age do Európy. Melodická hudba vhodná na meditáciu alebo k precvičovaniu jogy vyvoláva reálne zmenené stavy vedomia a umožňuje preskúmať nové formy liečby. Všetko tu

súvisí s jogou a čakrami. Každá čakra má nielen svoju farbu, ale aj tón. Ide o harmonizáciu tela, duše a ducha. Je to niečo, čo iné storočie nepoznalo až v takom rozsahu, najmä ak vezmeme do úvahy presadzovanie kresťanského chápania religiozity v celej Európe počas mnohých stáročí.

Medzi moderné vedecké techniky v medicíne patrí dnes už aj alternatívna liečba. Psychológovia akceptujú vizualizáciu, pozitívne myslenie, hypnózu ako perspektívnu liečbu. Pripúšťa sa, že transcendentálna meditácia znižuje stres a znižuje bolesť. Cieľom je liečiť pacienta modernými holistickými metódami v súlade s okolím, respektíve s kozmom. Alternatívne medicíny sa opierajú o hinduistické a čínske filozofie, ktoré riešia podstatu „kozmickej energie“ a umožňujú získať rovnováhu medzi jing a jang. V danom kontexte však New Age nereprezentuje ucelenú filozofickú doktrínu. Ide skôr o mystické zážitky a skúsenosti na základe meditačných techník, ktoré sa osvedčili v starých kultúrach. Vzťah Boha a človeka sa transformoval do vzťahu, v ktorom človek už nemusí mať strach z ničoho, pretože Svetlo a Pravda sídlia v jeho srdci a v podstate človek sa stáva Bohom. Ľudské telo je len ilúzia, kým duch je nesmrteľný vďaka inkarnáciám. Boh je ponímaný ako neosobný a večný, spredmetňuje všetko, čo je vo vesmíre známe a neznáme. Kristus je ponímaný ako kozmický princíp inkarnovaný v Budhovi, Krišnovi, vystupuje ako Rama a Mithra (David Spangler). Z tohto hľadiska je logické, že prebiehajú po celom svete snahy navrátiť späť kult kresťanského Boha. „*Ja som počiatok a koniec, alfa a omega...*“ (Biblia, Apokalypsa, kap. 22) Nie je však isté, či to je už dnes možné prinavrátiť...

Z politologického hľadiska sa uvažuje o charakteristike týchto rôznych aktivít skôr ako sektárskych praktík, kde podľa Pierra Aubryho sú v ich činnosti ukryté nástroje pre kriminológiu „*zatiaľ čo koncept je komplexný*“ (Aubry, 2001, s. 110). Autor sa prikláňa k švajčiarskej a francúzskej legislatíve, ktoré túto tému posudzujú odlišne, a tak mu neostáva iné iba skonštatovať, že v tejto oblasti pracuje ešte veľmi málo vyspelých európskych inštitúcií. Na nebezpečenstvo manipulácie zo strany sekt upozorňuje aj psychológ a filozof Max Boudierlique. Túžba uspieť vo svete vedie podľa neho k hľadaniu transcendentna na čo je ideálne práve hnutie New Age (Boudierlique, 1990).

Zaujímavé pritom je, že v Amerike, kde New Age vzniklo, sa problém náboženských sekt bagatelizuje. „*Právo človeka na náboženskú slobodu*“ je prvoradé, takže reakcia Európanov sa potom javí ako neprimeraná. Ame-

rická politika poznamenaná ekonomickými záujmami sa ubera celkom iným smerom. Východiskom sa nám zdá neprístupovať ku všetkým hnutiam v rámci Nového veku ako k náboženským hnutiam a nedefinovať ich za každú cenu ako náboženskú sektu. Ako príklad uvedieme neošamanizmus.

Spojenie exotických kultúr s vierou

Nie je vymoženosťou len americkej kultúry, že etnológovia už v minulých časoch putovali do vzdialených končín sveta, aby objavovali exotické kultúry a viery. Záujem o analýzu vedomia zo spirituálneho hľadiska nebol vonkoncom náhodný. Kultúra mimoeurópskych etnik znamená v danom kontexte kultúrne dedičstvo, ktoré sa práve vďaka New Age začalo chápať v širšom meradle ako celosvetové. Bolo to niečo, čo presahovalo rámec tradičných náboženských predstáv o mieste človeka v kozme.

V rámci New Age môžeme hovoriť skôr o neošamanizme než šamanizme, v ktorom ožívajú „šamanské techniky rozširovania vedomia“, a z toho plynúce poznatky – presahujúce naše, teda európske kultúrne hranice. Podľa Ute Moos na podnet New Age dochádza k rozkvetu psychológie, ktorá pristupuje k človeku s novými technikami a netradičným názorom na osobnosť. Ústrednou témou sa stáva sebarealizácia človeka. „*Neošamanské hnutie sa nesie práve v znamení zmien hodnôt Nového veku a odklonom od rýdzo materialistického účelového myslenia.*“ Autorka zdôvodňuje potrebu takéhoto typu liečenia argumentovaním, že napríklad v Nemecku je používanie šamanských praktík bežné na vybraných klinikách. Podobne v USA lekár často spolupracuje so šamanom (Ute Moos, 2001). Pritom šamanizmus pokladajú niektorí za kultové náboženstvo, iní hovoria skôr o jeho psychologickom pôsobení na vedomie človeka.

Ďalším silným vplyvom na našu kultúru v danom kontexte je budhistická meditácia ako prostriedok dosiahnutia tzv. osvietenia. Lenže aj budhizmus má svojho Boha aj keď jeho múdrosť spočíva podobne ako v šamanizme v akceptovaní a napojení sa na Univerzum. Nie je to teda budhizmus ako náboženstvo, ktoré príťahuje kresťanov, a ktoré budhisti pokladajú za pravé. Je to poznanie nových duševných stavov, a to Európana fascinuje (Vrabcová, 2008).

Nikto nepochybuje o tom, že náboženstvo a kultúra sa vyznačujú vzájomným pôsobením a ovplyvňovaním. Všeobecne sa náboženstvo pokladá za neoddeliteľnú súčasť spoločnosti akéhokoľvek typu a za súčasť akej-

koľvek kultúry. Tento pojem sa potom veľmi často spája s ponímaním štruktúry spoločnosti, ktorá sa člení na veriacich, neveriacich a vágne veriacich. Uvedená typológia je síce z určitého hľadiska dostačujúca, ale nezaŕňa v sebe pohyb prechodov z jedného náboženstva do druhého, a s tým súvisiace súčasné problémy religionistického charakteru.

Podľa Komorovského je náboženstvo všetko, čo súvisí s vierou a uctievaním Boha (Komorovský, 2000). Autor pri tomto vymedzení neberie ale do úvahy vznik nových hnutí, najmä vplyv New Age, ktorý silne narušil klasické ponímanie náboženstva. V danom kontexte je tiež otáznе klasické ponímanie religiozity, ktoré zapadá do štruktúry vyhranených svetových náboženských sústav, ako sú hinduizmus, budhizmus, islam a kresťanstvo, ale nie je typická pre ostatné ľudské aktivity. Pokladáme za dôležité upozorniť, že pod vplyvom Nového veku sa totiž mení klasické ponímanie náboženstva ako niečoho, čo tvorí osobitnú súčasť len národnej kultúry. Chápe sa ako aktivita, ktorá akceptuje aj tradície starých kultúr a transformuje sa na presvedčenie, že ich duchovné poznatky, aj keď tieto kultúry chápeme ako kultúry mimoeurópskych etník, čoraz viac prenikajú do európskej kultúry a stávajú sa jej súčasťou. Zaujímavé je, že tiež súvisia s vierou a uctievaním Boha. Tento moment zodpovedá aj kresťanskej tradícii, a tak je prirodzené, že je akceptovaný najmä mladými ľuďmi pre ktorých reprezentuje poznanie niečoho nového, netradičného v rámci ich kultúry. Všetko, čo presahuje rámec tradičných predstáv o mieste človeka vo svete, a dáva zmysel jeho životu, zaujíma mladých ľudí natoľko, že si nevedomujú manipulovateľnosť rôznymi náboženskými sektami a hnutiami (Vrabcová, 2008).

New Age ako náboženský, politický a kultúrny fenomén

Napriek silnému náboženskému podtónu hnutia si politológovia a filozofi kladú otázku či tento pohyb znamená anarchiu alebo budúcnosť človeka. Pretože sa tu pripúšťa sloboda vedomia, je len prirodzené, že sa zamýšľame aj nad tým či v danom kontexte možno hovoriť aj o slobode konania. Ak aj prijmeme myšlienku, že ide o mystické a spirituálne hnutie, nedá sa poprieť, že má politické ambície rovnako ako náboženské. Nemožno tu hovoriť o konkrétnej organizácii, a predsa reprezentuje akúsi svetovú vládu (Matrisciana, 1999; Basilea Schlink, 2003), ktorá má zaistiť mier a spravodlivosť pod zámienkou Mesiáša, ktorý prišiel na túto Zem spasí ľudstvo ako také. Neustále sa rozširuje, a tak dnes už predstavuje akúsi

syntézu všetkých náboženstiev a sumu všetkých filozofií. Neprajníci o ňom hovoria, že je to produkt kontrakultúry, akýsi apokalyptický „koniec času“ (Katrin Ledermann).

Filozoficky vyjadrené: Boh stráca na dôležitosti – iba človek je dôležitý. Zachráni sa vďaka svojmu poznaniu: „*Nový Vek nie je púha vízia, je to veľmi reálny duch doby.*“ (David Spangler) Ako píše C. Matriciana, na amerických školách nájdeme veľmi pozitívnu charakteristiku hnutia ako „transformáciu vnútra človeka a dynamickú transfiguráciu osobnosti prostredníctvom učeníu sa predstavivosti“ (tamtiež, 1999). Stáva sa súčasťou výchovy a vzdelávania. Akoby zápasilo „staré“ s „novým“, pričom sa formuje ďalšia veľká viera religiózne humanistického charakteru: viera v schopnosti človeka. Nie iba filozofický mysticismus, ale aj mágia a mystika predsystémových a systémových náboženstiev sa šíri neuveriteľným tempom pod vplyvom horeuvedených myšlienok po celej Európe. Odhaľujú sa nekonečné možnosti vo vývoji človeka alebo ide o chaotické praktizovanie doteraz zakázaných tabuizovaných techník? Odpoveď nie je jednoduchá. Kultúrne, náboženské a civilizačné hodnoty sa v Európe transformujú ich vzájomným vplyvom a prenikaním natoľko, že si to sami neuvedomujeme.

Religiózne, filozofický, psychologický a politologický podtext hnutia v Európe

Keď sa pozrieme na psychologické C. G. Jungove výskumy a jeho známu typológiu archetypov, tak pochopíme jeho tvrdenie, že aby sme boli schopní vnímať náboženstvo, sú k tomu potrebné určité predispozície, ktoré majú povahu archetypu. Z filozofického hľadiska totiž môžeme v náboženstve ako takom vidieť určité univerzálne, ktorých prejavy môžu byť najrôznejším spôsobom determinované príslušnou kultúrou. Aby sme mohli získať náboženskú skúsenosť, tak je potrebné podľa názoru známeho odborníka v neošamanizme M. Harnera (podrobnú analýzu podáva v diele Základné štruktúry náboženského vedomia, 1992), vedieť milovať: otvoriť láske telo, ducha aj dušu. Znamená to ale, nepochybovať o týchto filozoficky vyjadrené, entitách. Musíme sa pritom vyrovnáť sami so sebou, spoločnosťou a prírodou.

Psychologický a filozofický pohľad na problematiku Nového veku sa v mnohom líši od politologického, respektíve sociologického hľadiska. Keď ho vezmeme ako prevažne náboženské hnutie (podotýkame, že tak

sa vo všeobecnosti aj chápe) tak ide o hnutie veľmi súčasné, kým jeho komponenty sú tak staré ako svet sám... pretože absorbuje v sebe najstaršie civilizačné kultúrne dedičstvo: čínske, egyptské, indické a vôbec, preberá celú filozofiu Orientu pri odlišnom spôsobe života. Podotýkame, že preberá myslenie, nie ich životný štýl. No aj tak sa ozývajú pesimistické hlasy, ktoré hovoria o intelektuálnej kríze v Európe ako súčasť neadekvátneho akceptovania iných kultúr. Je to relatívne či ide o škodlivosť vo veľkej miere. Napríklad filozofia Zenu a poznanie budhizmu, ich spojenie je typickým príkladom prenikania náboženských kultúr a je pritom perspektívne najmä vo vyspelých európskych krajinách. Je to opäť Švajčiarsko a Nemecko v ktorých existuje už jasná koncepcia zen-budhizmu.

New Age nie je ani cirkev ani komunita v bežnom zmysle slova, ani žiadna jednotná zastrešená organizácia. Provokuje však mnohých svojimi myšlienkami, liberalizmom a možnosťou verejne hovoriť o doteraz tabuizovaných témach. Svojou filozofiou nepripúšťa, že by mohli posvätné knihy rôznych náboženstiev a kultúr prispieť k prebudeniu človeka a vývoju jeho vedomia. Tak ako zápasili medzi sebou celé stáročia rozličné filozofické prúdy, tak v súčasnosti možno v silne kresťanskej Európe hovoriť z tohto hľadiska o novej ére poznamenej vzťahom judaisticko-kresťanského ponímania sveta a filozofickým racionalizmom tejto doby. V danom kontexte by bolo zaujímavé položiť si otázku, čo je pokrokovejšie: vnímať svet cez moc svetovej ekonomiky, politiky, sociológie, filozofie alebo hovoriť o spirituálnej moci a nadvláde, ktorá podľa „voľnomyšlienkarstva“ New Age prináleží človeku nie iba Bohu.

Samuel P. Huntington (2007), autor známej teórie stretu civilizácií netušil, čo vyvolá svojimi názormi na proces „stretov“ rôznych civilizácií a kultúr, aj keď ich chápe skôr konfliktne než asimilačne. Boj Západu s islamom interpretuje ako novodobú civilizačnú zrážku v dôsledku stretu dvoch odlišných kultúr. Nech si zástancovia multikultúrnych procesov hovoria čo chcú, koexistencia týchto dvoch hodnotovo cudzorodých spoločenskostí nie je možná pod jedinou jurisdikciou (podľa zásady A. Lincoln: buďme si rovni, ale každý na svojom kontinente).

V Európe vyvolala táto teória polemiku a nesúhlas, čo je vzhľadom na pestrosť národov a etník dosť prirodzené. Stret civilizácií vyvoláva zrážky a konflikty, podobne ako stret záujmov. Preto je z tohto hľadiska zaujímavé akceptovanie New Age v našich podmienkach, pretože tu ide nielen o stret viacerých kultúr, ale aj premyslené, jasne koncipované šírenie myšli-

enok, názorov a náboženských dogiem. Nie dvoch, ale viacerých. A úspešne. Európa má totiž vlastné skúsenosti z historicky prežitých vojen, a to že kultúrnu identitu nemožno zmeniť silou. Možno ju však zmeniť zmenou myslenia.

Záver

Úspešnosť New Age je podmienená najmä tým, že v Európe prevláda interpretácia teórie stretu kultúr a civilizácií predovšetkým ako stretu náboženstiev. Náboženstvo sa potom chápe predovšetkým ako kultúra, hovorí sa o tolerantnom spolužití veľkých kultúr, čím sa veľmi často myslí tolerancia veľkých, svetových náboženstiev ako nenásilné spolunažívanie. Z tohto hľadiska sa pod vplyvom Nového veku premieta do týchto názorov a mienok multikultúrne myslenie ako niečo súčasné a pokrokové.

Ako reakciu súčasnej spoločnosti na silne sa rozvíjajúce hnutie New Age v európskych krajinách vytvoril Geoffroy zaujímavú typológiu v štruktúre Nového veku: sociálnu dimenziu, kultúrnu, ezoterickookultistickú a biopsychologickú. V rámci sociálnej zložky hovorí o holizme, ekologizme a pacifizme. Do ostatných patria: hudba, literatúra, umenie, náboženstvá, ezoterizmus, okultizmus, holistické terapie atď. (M. Geoffroy, 1999) Pre nás nemá význam analyzovať bližšie túto typológiu, pretože je len rámcová, a v mnohom si vyžaduje detailnejšie vysvetlenie. Ak by sme ale chceli pochopiť kultúrnu dimenziu v kontexte nami nastolenej problematiky, nemôžeme obísť náboženstvo ako sociálny a kultúrny fenomén, a tým aj pôsobenie New Age v rámci európskych kultúr. Európa si vytvára vlastné štruktúry zmiešaných kultúr, vlastné chápanie ich vplyvu. Kým v náboženstve sa rozhodovanie o veciach prenecháva Bohu, nie človeku, New Age prichádza s odvážnym riešením: všetko nech si človek rieši predovšetkým sám, svojím rozumom a schopnosťami. Táto viera v človeka sa približuje viac k filozofickému ponímaniu miesta človeka vo svete než k čisto len náboženskému chápaniu cesty človeka ako cesty k Absolútnu. Je na človeku, akú cestu si vyberie.

Literatúra:

- AUBRY, P. *Les sectes - Aspects criminologiques - Etat des lieux en France et en Suisse*. Paris: Editions l'Harmattan, 2001.
- BASILEA SCHLINK, M. *New Age From a Biblical Viewpoint*. New York: Evangelical Sisterhood of Mary, 2002, s. 10.
- BIBLE. *Nový zákon*. Praha: Česká biblická společnost, 2004.
- BOUDERLIQUE M., L. Sectes: Les manipulations mentales. In *Chronique sociale*. Paris: 1990. s. 101-121.
- GEOFFROY, M. Pour une typologie du nouvel âge. In *Cahiers de recherche sociologique*. N°33, Montréal: Département de sociologie, UQAM, 1999. s. 51-83.
- HARNER, M. Úvod k Spirituálnej liečbe. In *Spirituální léčba*. Praha: Ikar, 2001.
- HUNTINGTON, S. P. *Střet civilizací*. Praha: Rybka Publishers, 2007.
- KOMOROVSKÝ, J. *Religionistika: Veda o náboženstvách sveta*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2000.
- MATRISCIANA, C. *Gods of the New Age*. St. Petersburg: Nanqsuer, 1999, s. 176.
- UTE MOOS. *Spirituální léčba. Jiná cesta ke zdraví*. Praha: Ikar, 2001, s. 24.
- VRABCOVÁ, J. Religionistika v systéme výchovy k občianstvu (filozofické aspekty). In *Učiť sa a žiť spolu - investícia do budúcnosti*. Bratislava: Informačná kancelária Rady Európy, 2008.

Kontakt na autorku príspevku:

PhDr. Janka Vrabcová, PhD.
Katedra športovej humanistiky
Oddelenie výchovy k občianstvu
FTVŠ UK, Bratislava
Nábr. arm. gen. L. Svobodu 9
814 69 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: vrabcova@fsport.uniba.sk

**O potřebě duchovních mostů mezi lidmi
(Poznámky k toleranci a dialogu)**

Petr ZIMA

Abstrakt: Příspěvek pojednává o nutnosti dialogu a tolerance mezi lidmi a různými kulturami. Vychází z předpokladu, že právě tolerance, dialog a vzájemná komunikace jsou důležitými nástroji v budování mostů mezi kulturami.

Klíčová slova: Duchovní mosty, tolerance, dialog, politika, komunikace

Jako most chápeme většinou něco nebo nějaké zařízení či stavbu nebo objekt, za pomoci kterých člověk překonává nějakou překážku a dostává se tak z jednoho břehu na druhý. Termín most můžeme také používat v jiném, přeneseném významu. Například se můžeme setkat se slovním spojením vzdušný most. Jako příklad takového vzdušného mostu můžeme uvést letecké zásobování Západního Berlína spojenci v letech 1948 a 1949. Můžeme však také použít mnohem méně frekventované spojení duchovní most nebo duchovní mosty. Právě ty by se mohly stát a v minulosti se také mnohdy stávaly velmi důležitým prostředkem a nástrojem při vzájemném stýkání a poznávání mezi různými kulturami, náboženstvími, filosofiemi a také politikami. V minulosti i současnosti jsme však také svědky toho, jak se velice pracně a dlouhodobě budované duchovní mosty vzájemného poznávání různých kultur staly obětí válek, revolucí nebo velmocen-

ské politiky. Jako příklad tohoto bourání mostů můžeme uvést mocenské rozdělení světa na Západ a Východ, na tzv. sféry vlivu, což na mnoho let zbouralo kulturní, duchovní poznávací a komunikační mosty mezi západem a východem.

Je nutné si uvědomit, že právě ony duchovní, poznávací a komunikační mosty nám vždy pomáhaly kráčet z onoho vlastního a leckdy omezeného „břehu“ na „břeh“ jiný, kde jsme se snažili poznávat jiná pojetí kultury, filosofie, umění, náboženství, politiky, atd. Z vlastní zkušenosti velice dobře víme, že právě totalitní režimy – a režimy východního bloku nebyly výjimkou – se vždy snažily bránit budování mostů mezi kulturami. Ať už v oblasti poznávací, informační a také komunikační. Staré tradiční mosty byly zbourány nebo výrazně omezeny a nové se budovaly velice obtížně. Ne nadarmo se totalitní režimy těchto mostů vždy velice obávaly, a pokud chtěl západ budovat např. kulturní mosty směrem na východ, tak to bylo tamními vládami chápáno jako tzv. ideologická diverze.

Nelze také opomíjet, že důležitými nástroji při budování zmiňovaných duchovních mostů mezi kulturami jsou především **dialog a tolerance**. Dnes se sice hovoří o multikulturalitě a také o nutnosti respektu a tolerance nejen k jiným kulturám a náboženstvím, ale především k menšinám nejrůznějšího zaměření. Přitom se však zapomíná na jednu důležitou věc. Většinou se vehementně poukazuje na to, že většina by měla respektovat názory menšinové. Na této zásadě jistě není nic špatného. Ani většina nemusí mít vždycky pravdu a nemá právo vnucovat své názory a způsob života menšině. Ale tolerance a vzájemný respekt by měly být **oboustranné**. I menšina by měla respektovat mínění většiny. Bez tohoto předpokladu by se neměla jakákoli menšina – někdy halasně a agresivně – zdůrazňovat pouze svá vlastní práva. Tento požadavek by měli respektovat i tzv. profesionální obránci menšin, kteří si právě z této velice citlivé oblasti udělali takřikající živnost. Jak už bylo uvedeno, pokud někdo požaduje, abychom dokázali respektovat a tolerovat zájmy a názory nejrůznějších menšin z „druhého břehu“, pak musí být respektovány a tolerovány názory a hlediska většiny. Tolerance by tedy měla být oboustranná. Situace je o to složitější, že pokud chceme budovat duchovní mosty směrem k druhým, pak bychom si měli uvědomit, že oněch „břehů“ kam chceme směřovat může být mnoho, a že se vždy nemusí jednat pouze o jeden jediný, ke kterému bychom měli momentálně směřovat.

Problém s tolerancí jako s jedním z velmi důležitých **předpokladů a nástrojů** při budování duchovních mostů nastává tehdy, když jsme nabádáni k tomu, abychom tolerovali jedince nebo etnické a politicky zaměřené skupiny a hnutí, které samy sebe považují za výlučné nositele „jediné správné pravdy“, ale sami přitom tolerantní nejsou. Ale k takovým jedincům nebo náboženským a politickým hnutím se jakékoliv duchovní mosty budují velice obtížně. Těžko můžeme tolerovat ty, kteří se vehementně dožadují svých vlastních práv, ale sami jsou přitom netolerantní.

Měli bychom si také uvědomit, že tolerance by měla být založena na vzdělání, skutečných znalostech a na schopnosti samostatně a bez emocí posuzovat a hodnotit nejrůznější problémy, které přináší soužití různých kultur a etnik. Předpokladem tolerance je také nadhled a jistý odstup od problému. V této souvislosti by si měli zejména politici uvědomit, že tolerance je především životní postoj, který může vyplývat i z životních zkušeností. Ať už dobrých nebo zlých. A právě z těchto důvodů by politici neměli podléhat iluzi, že toleranci lze někomu vnutit nebo „nadekretovat“. Tím méně lze podléhat dojmu, že problematiku tolerance vyřeší nějaký úřad nebo jmenovaný vládní úředník. Tolerance je také beze sporu záležitostí výchovy a seriózního vzdělání, a proto jí nelze „řešit“ jako nějaké vládní zadání, jako „vládní úkol“.

Nelze také přehlížet, že leckdy velice obtížně budované mosty mezi kulturami lze poměrně snadno zničit. A to ani ne tak nevhodným chováním některých jedinců či skupin, jako spíše nevhodně prováděnou politikou. Ať už se jedná o politiku uvnitř státu nebo politiku mezinárodní. O tom svědčí např. stále napjaté vztahy mezi etniky bývalé Jugoslávie, kterým bombardování státy NATO rozhodně neprospělo.

Jiná situace nastala při rozpadu tehdejšího Československa v roce 1992. Část umělců a intelektuálů na tento fakt zareagovala tím, že založila časopis s příznačným názvem *Mosty*, který si kladl za cíl zachovat kontakty především mezi českou a slovenskou kulturou a mezi Čechy a Slováky.

Neméně důležité je také budování mostů v oblasti politiky. K tomu docházelo i v roce 1989 při rozpadu tehdejšího východního bloku. V této situaci lze připomenout např. iniciativu novináře Michala Horáčka a hudebníka Michaela Kocába s názvem *Most*, která usilovala o dialog s tehdejší mocí. I Václav Havel jako jeden z vůdčích představitelů tehdejší opozice konstatoval, že hlavním úkolem Občanského fóra je „...*přemostit dobu mezi totalitou a životaschopnou demokracií*“ (Suk, 2003, s. 47). Také v Polsku

v létě roku 1989 byla vláda generála Jaruzelského nucena jednat s tehdejší opozicí, reprezentovanou zejména odborovým hnutím Solidarity, u tzv. kulatého stolu. V této souvislosti by bylo možno poznamenat, že tento kulatý stůl byl svého druhu oním „mostem“, který se stal východiskem k dialogu mezi tehdejší mocí a opozicí. Obě zneprátené strany si tehdy uvědomily, že každá z nich musí vyjít ze svého „břehu“ a setkat se na zmíněném pomyslném „mostě“ a začít se vzájemnou komunikací ve formě dialogu, který by byl založen na oboustranné toleranci a respektu. Obrazně řečeno, pokud už vkročíme na most, tak to není proto, abychom se ho snažili zatarasit nebo abychom chtěli toho, kdo jde z druhé strany, z druhého břehu, pouze hodit do vody, aby následně a bez naší pomoci utonul.

Na rozdíl od Polska nebylo tehdejší Husákovo vedení ani schopno ani ochotno vést dialog nejen s opozicí, ale ani se společností. Nebylo schopno zrušit *Poučení z krizového vývoje*. Kromě toho, jak konstatoval historik Jiří Suk, českoslovenští komunisté jakýkoli kompromis s opozicí vyloučili už v období před listopadem 1989 (Suk, 2003, s. 52). Podobným způsobem se zachovalo i Honeckerovo vedení v NDR, které také vystrašily změny v tehdejších SSSR a jež nebylo schopno čelit masovému exodu obyvatel do tehdejší SRN. Proto se přikláním k názoru, že porážka tehdejších režimů ve východním bloku, jejichž představitelé nedokázali – s výjimkou Maďarska a Polska – navázat dialog se společností, byla oprávněná. Je však otázkou, zdali i současná moc, která vzešla z demokratických voleb, je schopna a ochotna vést **dialog** o závažných problémech současné české společnosti. Ale jestliže se společnost opět dělí na My a Oni, tak je možno podotknout, že mezi My a Oni se hledá jakýkoli „most“ jako předpoklad prostoru pro možný dialog, velice obtížně.

Neméně důležité je budování duchovních a hlavně komunikačních mostů v politice. Bez ohledu na to, zdali se jedná o politiku mezinárodní nebo o politiku, kterou provádí vládnoucí elity uvnitř vlastního státu. Jedna z mnoha definic politiky říká, že politika je jednání, které ji mimo jiné zaměřeno na utváření a řízení vztahů mezi společenskými skupinami uvnitř státu (Pavlincová, 1994, s. 261). Jestliže tedy budeme chápat politiku jako utváření a řízení vztahů mezi společenskými skupinami, tedy mezi lidmi s různými zájmy, pak by i zde mělo sehrávat důležitou roli právě utváření duchovních a komunikačních mostů mezi občany. A to zejména proto, že často zastávají nejrůznější politické, náboženské a jiné názory. Proto zde sehrávají důležitou úlohu právě takové hodnoty, postoje a postu-

py, jako jsou tolerance, umění vést dialog a vzájemná ochota ke konsensu a kompromisu. Neboť jedině na základě určité shody, souhlasu a zároveň respektu a úctě k názorům druhého může fungovat demokratická společnost. Současná česká politika a politická praxe však přílišnou ochotou k budování mostů mezi různými názory příliš neoplyvá. Samotní politici mají tendenci vést agresivní a netolerantní monology a hájí stanoviska svých politických stran až s dětinskou zarputilostí. Své politické soupeře nechápou jako oponenty, kteří by mohli mít i v něčem pravdu, ale chápou je spíše jako absolutní nepřátele, se kterými není možné vést jakýkoli dialog. Ale díky tomuto jejich neblahému působení se společnost ocitá ve stavu jakési permanentně probíhající názorové „občanské války“, kde tolerance, konsensus a dialog nemají místo a jsou politiky chápány jako projev slabosti. Autor tohoto příspěvku také nikdy neslyšel žádného politika, který by na položenou otázku odpověděl třeba slovy: „*Na tuto otázku (problém) si netroufám odpovědět.*“ V této „občanské válce“ sice našťestí neřinčí zbraně, ale veřejnost je leckdy svědkem nejrůznějších slovních výlevů, které mají většinou formu naprosto nekritické a přihlouplé apologetiky programu pouze **vlastní** politické strany. To je dáno i tím, že samotní politikové a politické strany ani **nechtějí** překonávat nebo minimalizovat názorové rozdíly a rozpory. A nemají ani zájem budovat ony „mosty“, které by mohly postupně vést k určitému konsensu a z něj následně plynoucí větší stability společnosti. Je to dáno i tím, že politikům jde především o vlastní mocenské ambice a o prosazování partikulárních zákonů vlastních politických stran, které oni sami chápou pouze jako „výťah“ k funkci a z toho plynoucí moci. Někteří z nich jsou si také dobře vědomi toho, že by se ke svému původnímu „předpolitickému“ povolání vraceli jen velice obtížně. I když i zde mohou existovat výjimky. Proto se také někteří z nich snaží o to, aby se v politice udrželi co nejdéle a ti, co z ní nedobrovolně odešli se snaží o jakési „věčné návraty“ do této oblasti. Hledají tedy různé „mosty“ k tomu, jak se do politiky vrátit. Bez ohledu na to, zdali si to občané přejí nebo ne.

Avšak tím, že politikové a politické strany nedokáží nejen mezi sebou, ale i s občany věcně, autenticky a bez ideologické předpojatosti komunikovat, tak tím vlastně brání ve vytváření duchovních, komunikačních a kulturních mostů mezi lidmi různého přesvědčení a odlišných názorů. Ale právě **vzájemná komunikace** prováděná na základě tolerantně vedeného **dialogu** je ve své podstatě univerzální podmínkou lidského bytí. (Filoso-

fický slovník, 1995, s. 222). A to by si měli uvědomit nejen občané, ale i politikové, kteří zastupují jejich zájmy. Také by ovšem mělo platit, že základní podmínkou úspěšného dialogu je to, že z něj není možné už předem někoho vylučovat. I když je pravdou, že někteří jedinci nebo skupiny jsou natolik přesvědčeni o absolutní správnosti a výjimečnosti „své“ pravdy, že o tolerantní dialog s možnými oponenty raději ani nestojí a ani o něj neusilují. Nositelé „jediné správné pravdy“ mají tendenci se uchýlovat spíše k vlastnímu monologu.

Slovo komunikace pochází z latinského *communicare*, což znamená sdílet, stýkat se, rokovat (Filosofický slovník, 1995, s. 222). Ale pokud sledujeme úroveň a způsob komunikace některých politiků a novinářů s občany nebo diskuse občanů mezi sebou, třeba v novinách nebo na internetu, tak to někdy dělá dojem všeho možného, jenom ne rokování nebo dokonce sdílení.

Budování mostů mezi kulturami, které by mělo být založeno především na toleranci a dialogu, brání zejména nedostatek vzájemné zdvořilosti a noblesy. (Poznámka: termín noblesa znamená mimo jiné jemnost a ušlechtilost.) Důležitou roli však v této souvislosti také sehrává fakt, že někteří lidé si svobodu pletou spíše s hulvátstvím, bezohledným prosazováním svých vlastních nebo úzce skupinových zájmů a s mocenskou arogancí, která je spojena s různými funkcemi. Ať již se jedná o úroveň místní, krajskou, celostátní či akademickou sféru... Přesto bychom neměli snahu o budování mostů mezi lidmi a kulturami vzdávat.

Literatura:

Filosofický slovník. Olomouc: FIN, 1995. 480 s.

PAVLINCOVÁ, H. *Slovník: Judaismus, křesťanství, islám*. Praha: Mladá fronta, 1994. 472 s.

Slovník cizích slov. Praha: Encyklopedický dům, 1998. 368 s.

SUK, J. *Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křížovatky jedné politické krize*. Praha: Prostor, 2003. 508 s.

Kontakt na autora příspěvku:

PhDr. Petr Zima, Ph.D.

Katedra společenských věd

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Žižkovo nám. 5

771 40 Olomouc

AUPO CIVILIA V

Mosty mezi kulturami

Autoři: Mgr. David Hampl, Ph.D., PhDr. Pavel Kopeček, Mgr. Pavel Krákora,
Mgr. Gabriela Medvedřová, prof. PhDr. František Mezihorák, CSc., Dr.h.c.,
prof. PhDr. Alena Neleřovská, CSc., doc. PhDr. Zdeněk Novotný, CSc.,
doc. PhDr. Josef Oborný, Ph.D., Mgr. Antonín Staněk, Ph.D.,
Dr. Małgorzata Świder, ThMgr. Duřan Špiner, Ph.D., PhDr. Janka Vrabcová, Ph.D.,
PhDr. Petr Zima, Ph.D.

Výkonná redaktorka Lenka Váňová
Odpovědná redaktorka Mgr. Jana Kreiselová
Technická redaktorka RNDr. Helena Hladiřová

Vydala a vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci
Křířkovského 8, 771 47 Olomouc
www.upol.cz/vup
e-mail: vup@upol.cz

Olomouc 2010

1. vydání

Ediční řada – AUPO

ISBN 978-80-244-2482-8
ISSN 1214-1348